ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANA BİLİM DALI

NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN KANUNLAR İHTİLÂFI

Yüksek Lisans Tezi

GÜLİN GÜNEYSU

Tez Danışmanı
Doç.Dr.TUĞRUL ARAT

ANKARA 1989

İ Ç İ N D E K İ L E R

KISALTMALAR.....VIII
G İ R İ Ş.....1
I- ÇEVRE KİRLENMESİ.....1
II- NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLAR.....7
A) GENEL OLARAK NÜKLEER KİRLENME 7
B) NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARIN ÇEŞİTLERİ.....8
1. DOĞRUDAN DOĞRUYA İNSANA VERİLEN ZARARLAR.....9
(a) Genetik Zararlar 9
(b) Yaşam Süresinin Kısalması 9
(c) Muhtelif Sağlık Problemleri.....10
2. YER KÜREYE VERİLEN ZARARLAR DOLAYISIYLA İNSANA VERİLEN DOLAYLI ZARARLAR.....10
(a) Asit Yağmuru.....10
(b) Ozon Tabakasının Delinmesi.....10
III- NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARIN ORTAK ÖZELLİKLERİ.....11
A) ZARARIN BÜYÜKLÜĞÜ.....11
B) ZARARIN UZUN MENZİLLİ OLMASI.....11
C) MAĞDUR SAYISININ FAZLA OLMASI.....12
D) ZARARIN UZUN SÜRE SONRA ORTAYA ÇIKMASI.....12
IV- NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞUN MADDÎ HUKUK BAKIMINDAN DÜZENLENİŞİ....13
A) MUKAYESELİ HUKUKTA 13
1. NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞU "GENİŞ ANLAMDA HAKSIZ FİİL" SORUMLULUĞU OLARAK DÜZENLEYEN SİSTEM.....14
2. NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞU "MİLLETLERARASI ÖZEL KURALLARLA" DÜZENLEYEN SİSTEM.....16
3. NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞU" İÇ MADDÎ HUKUKLARINDA ÖZEL KANUNLARLA " DÜZENLEYEN SİSTEM.....18

B) TÜRK İÇ MADDÎ HUKUKUNDA NÜKLEERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞUN "GENİŞ ANLAMDA HAKSIZ FİİL SORUMLULUĞU " OLARAK NİTELENDİRİLMESİ.....19

V- KONUNUN ÖNEMİ,SINIRLANMASI VE İNCELEME PLÂNI.....28

A) NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN KANUNLAR İHTİLÂFI KONUSUNUN ÖNEMİ.....28

B) KONUNUN SINIRLANMASI.....29

C) İNCELEME PLÂNI.....30

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

NÜKLEER ZARARLAR VE SORUMLULUĞUN MİLLETLERARASI SÖZLEŞMELERDE DÜZENLENİŞİ

I- ÖN AÇIKLAMA.....31

A) NÜKLEER KAZA KAVRAMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR.....31

1. NÜKLEER KAZA.....31
2. NÜKLEER YAKIT,.....31
3. RADYOAKTİF ÜRÜN VEYA ARTIK 32
4. NÜKLEER MADDE.....32
5. NÜKLEER TESİS 32
6. İŞLETEN.....32
7. NÜKLEER REAKTÖR.....32
8. NÜKLEER ZARAR.....32

B) NÜKLEER SORUMLULUK VE DÜZENLENİŞ BİÇİMİ 33

II- NÜKLEER ENERJİ ALANINDA ÜÇÜNCÜ ŞAHISLARA KARŞI SORUMLULUK HAKKINDA PARİS SÖZLEŞMESİ 34

A) SÖZLEŞMENİN TARAFLARI 34
B) SÖZLEŞMENİN AMACI.....34
C) SÖZLEŞMENİN UYGULAMA ALANI.....34

1. COĞRAFÎ AÇIDAN.....34
2. KONU AÇISINDAN.....35

D) SORUMLULUĞUN SÜJESİ.....37
E) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN KAPSAMI.....38

F) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN ŞARTLARI.....39

1. NÜKLEER TESİS İÇİNDE MEYDANA GELEN KAZALAR...39
2. TAŞIMACILIK HALİNDE MEYDANA GELEN KAZALAR....40

G) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN SINIRLARI.....43

1. TAZMİNAT MİKTARI.....43
2. TAZMİNAT TALEBİNİN SÜRESİ.....44

H) SORUMLULUĞUN YÖNELTİLMESİ VE İSPATI.....46

I) SORUMLULUKTAN KURTULUŞ SEBEPLERİ.....47

1. DÜŞMANCA HAREKETLER, TABİÎ AFETLER VE İÇ SAVAŞ.....48
2. ZARAR GÖRENİN KUSURU.....48

J) MİLLETLERARASI YARGI YETKİSİ 49

1. HÜKÜM.....49
   (a) Nükleer Kaza.....50
   (b) Vuku Bulma 52
2. KURALIN TESPİTİ 52
   (a) Âkit Devlet Ülkelerinde Meydana Gelen Nükleer Kazalar 52
      (aa) Tesis Kazaları.....52
      (bb) Taşımacılık Kazaları.....52
   (b) Âkit Devlet Ülkeleri Dışında Meydana Gelen Nükleer Kazalar.....53
   (c) Meydana Geldiği Yerin Kesin Olarak Tespit Edilemediği Nükleer Kazalar.....53
   (d) Birden Çok Âkit Devlet Mahkemesinin Yargı Yetkisine Sahip Olduğu Nükleer Kazalar....54
3. KURALIN MUHTELİF ÜLKELERDE UYGULANMA DURUMU..55
   (a) İsveç Hukuku
   (b) Belçika Hukuku
4. YARGI YETKİSİNE İLİŞKİN DÜZENLEMENİN TEMEL SEBEBİ.....56
5. YABANCI DEVLETİN YARGI MUAFİYETİ.....57

K) UYGULANACAK HUKUK.....58

III- NÜKLEER ZARARLAR DOLAYISIYLA HUKUKÎ SORUMLULUĞA İLİŞKİN VİYANA SÖZLEŞMESİ.....64

A) SÖZLEŞMENİN TARAFLARI.....64
B) SÖZLEŞMENİN AMACI.....64
C) SÖZLEŞMENİN UYGULAMA ALANI 65

1. COĞRAFÎ AÇIDAN.....65
2. KONU AÇISINDAN.....65

D) SORUMLULUĞUN SÜJESİ.....66
E) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN KAPSAMI.....67
F) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN ŞARTLARI.....67

1. NÜKLEER TESİS İÇİNDE MEYDANA GELEN KAZALAR.....67
2. TAŞIMACILIK HALİNDE MEYDANA GELEN KAZALAR.....68

G) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN SINIRLARI.....69

1. TAZMİNAT MİKTARI.....69
2. TAZMİNAT TALEBİNİN SÜRESİ.....70

H) SORUMLULUĞUN YÖNELTİLMESİ VE İSPATI.....71
I) SORUMLULUKTAN KURTULUŞ SEBEPLERİ.....72
J) MİLLETLERARASI YARGI YETKİSİ.....72

1. HÜKÜM.....73
2. KURALIN TESPİTİ.....73
3. YARGI YETKİSİNE İLİŞKİN DÜZENLEMENİN TEMEL SEBEBİ.....74
4. YABANCI DEVLETİN YARGI MUAFİYETİ.....75

K) UYGULANACAK HUKUK.....75

IV- PARİS VE VİYANA SÖZLEŞMELERİNİN UYGULANMASINA İLİŞKİN ORTAK PROTOKOL.....76

A) AMAÇ VE ÖNEMİ.....76
B) ORTAK PROTOKOLÜN TARAFLARI.....77

C) ORTAK PROTOKOLÜN SÖZLEŞMELER ARASI İHTİLÂFLARI DÜZENLEYİŞ BİÇİMİ.....77

1. İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN DÜZENLENİŞ BİÇİMİ.....77
2. UYGULANACAK SÖZLEŞME.....77
3. UYGULANACAK SÖZLEŞMENİN KAPSAMI.....78

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

KANUNLAR İHTİLÂFI

I- GENEL OLARAK HAKSIZ FİİLLER.....79

A) NÜKLEER SORUMLULUĞUN TÜRK MİLLETLERARASI ÖZEL HUKUKUNDA "HAKSIZ FİİL SORUMLULUĞU " OLARAK VASIFLANDIRILMASI SORUNU.....79

B) HAKSIZ FİİLDEN DOĞAN KANUNLAR İHTİLÂFINA GENEL BAKIŞ.....81

1. BAĞLAMA KURALININ TESPİTİ HAKKINDA GÖRÜŞLER...82
   (a) Hâkimin Hukuku.....82
   (b) Devlet Menfaati Nazariyesi.....84
   (c) En Uygun Hukuk Nazariyesi.....86
   (d) İka Yeri Hukuku.....87

2. İKA YERİNİN TESPİTİ HAKKINDA GÖRÜŞLER 89
   (a) Fiilin İşlendiği Yerin İka Yeri Olarak Kabulü.....90
   (b) Alternatif Sistem.....90
   (c) Kümülâtif Sistem.....91
   (d) Zararın Meydana Geldiği Yerin İka Yeri Olarak Kabulü.....92

3. İKA YERİ BAĞLAMA KURALININ UYGULAMA ALANININ SINIRLANDIRILMASI
   (a) Tarafların Ortak Millî Hukuku Lehine Sınırlandırma.....93
   (b) Hâkimin mensup olduğu Devlet Kanunları Lehine Sınırlama.....93
   (c) En Sıkı İlişkili Kanun Lehine Sınırlama...93

II- NÜKLEER ZARARLARDA UYGULANMASI TEKLİF EDİLEN BAĞLAMA KURALLARI 94

A) LEX FORI.....94

B) LEX LOCI DELICTI COMMISSI.....94

III- TÜRK HUKUKU.....95

A) MİLLETLERARASI ANLAŞMALARIN KAPSAMI.....95

1.UYGULANACAK HUKUKUKUN KAPSAMINA GİREN KONULAR.96

2.UYGULANACAK HUKUKUN KAPSAMI DIŞINDA KALAN KONULAR.....97

B) KANUNÎ REJİM.....98

1. MİLLETLERARASI YARGI YETKİSİ.....98

(a) Esaslar.....98

(b) Esasların Nükleer Zararlarda Uygulanma Kabiliyeti.....100

(aa) Fiilin İşlendiği Yerin Esas Alınması.....101

(bb) Zararın Meydana Geldiği Yerin Esas Alınması.....101

(cc) Fiilin İşlendiği Yeri ile Zararın Meydana Geldiği Yerin Alternatif Olarak Esas Alınması.....102

(c) Yabancı Devletin Yargı Muafiyeti.....102

2. UYGULANACAK HUKUK.....103

(a)"Haksız fiilden doğan borçlar haksız fiilin işlendiği yer hukukuna tâbidir.".....104

(b)"Haksız fiilin işlendiği yer ile zararın meydana geldiği yerin farklı ülkelerde olması halinde, zararın meydana geldiği yer hukuku uygulanır.".....105

(c)"Haksız fiilden doğan borç ilişkisinin bir başka ülke ile daha yakından irtibatlı olması halinde bu ülke hukuku uygulanabilir.".....106

(aa) Tarafların Ortak Millî Hukuku.....106

(aaa) Bir İlişkinin Varlığının Aranması.....106

(bbb) Ayrıca Tecrit Edilmiş Bir Çevrenin Varlığının Aranması....107

(ccc) İrtibatların Tahlili.....107

(ddd) Ortak Millî Hukukunun Uygulandığı Hallerin Tespiti.....109

(bb) Zarar Yeri Hukuku.....109
(cc) Fiilin İşlendiği Yer Hukuku.....109
(dd) Önceden Mevcut Hukukî İlişkinin Ağırlık Merkezinin Bulunduğu Yer Hukuku.110

3. UYGULANACAK HUKUKUN KAPSAMINA GİREN KONULAR.....110

(a) Sorumluluğun Temeli.....111
(b) Sorumluluğun Şartları.....111
(c) Müteselsil Sorumluluk.....111
(d) Talep Hakkı Sahibi Sıfatı.....111
(e) Tazminata Uygulanacak Kanun.....112
(f) Sigortacının Halefiyeti.....112
(g) Sigortacıya Karşı Doğrudan Dava Hakkı..112
(h) Zamanaşımı.....113

4. UYGULANACAK HUKUKUN KAPSAMINA GİRMEYEN KONULAR.....113

(a) Mirasçılık Sıfatının Tespiti.....113
(b) Muhakama Usulüne Ait Meseleler.....114

C) KANUNLAR İHTİLÂFI PROBLEMİNE GETİRİLEN ÇÖZÜMLERİN UYGULANACAK HUKUKUN KAPSAMINI SINIRLANDIRMASI.114

1. KAMU DÜZENİ.....114
2. ÖN MESELE.....114
3. ATIF.....118

S O N U Ç.....121

E K L E R(Sözleşmeler).....124

BİBLİYOGRAFYA.....144

K I S A L T M A L A R

AJCL.	: American Journal of Comparative Law.
Any.	: Anayasa.
AÜHFD.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
aşa.	: aşağıda.
BATİDER.	: Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi.
bkz.	: bakınız.
C.	: Cilt.
Chp.	: Chapter.
Çevre K.	: Çevre Kanunu.
E.	: Esas.
Harv.L.Rev.	: Harvard Law Review.
HD.	: Hukuk Dairesi.
HGK.	: Hukuk Genel Kurulu.
HUMK.	: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu.
IAEA.	: International Atomic Energy Agency.
ICLQ.	: International Comparative Law Quarterly.
İÜHFD.	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
K.	: Karar.
Karş.	: Karşılaştırınız.
md.	: madde.
MHB.	: Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni.
MÖHUK.	: Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun.
NEA.Newsletter	: Nuclear Energy Agency Newsletter.
NLB.	: Nuclear Law Bulletin.
No.	: Numara.
OECD.	: Organisation For Economic Co-Operation and Development.
p.	: page.
Rec.Des Cours	: Receuil Des Cours.
RG.	: Resmi Gazete.
S.	: Sözleşme.
sh.	: sahife(sayfa).
Supp.	: Supplement.
TD.	: Ticaret Dairesi.
TTK.	: Türk Ticaret Kanunu.

vd.	: ve devamı.
Vol.	: Volume.
YD.	: Yargıtay Dergisi.
YKD.	: Yargıtay Kararları Dergisi.
yuk.	: yukarıda.

G İ R İ Ş

I- ÇEVRE KİRLENMESİ

Endüstrileşme ve sanayileşmenin en yoğun çağını yaşadığı günümüzde bu hızlı gelişme ile irtibatlı olarak çevre kirlenmesi de artmakta ve gelişmenin hızıyla doğru orantılı olarak boyut değiştirmektedir.

Çevre kirlenmesi sorununun günümüzdeki gelişim çizgisine kısaca bakacak olursak, her endüstri alanının özelliği icabı bu kirlenmeye az veya çok katkısı bulunduğu gerçeği ile karşılaşırız. Çevre kirlenmesine yol açan faktörler, demir çelik sanayiinden gübre ,petro kimya, enerji üretim tesislerine varıncaya kadar çok çeşitlidir. Bu nedenle teknoloji seçimi , çevre kirlenmesinin önlenmesinde büyük önem taşımaktadır(1). Bugün faydalı saydığımız pek çok faaliyet,tesis ve işletme, kişi ile çevresi arasındaki hassas dengeyi inanılmaz boyutlarda etkilemektedir. Bu durumun en güzel örneği, hava kirlenmesi, ozon tabakasının delinmesi ve benzeri sebeplerle atmosfere verilen zararlardır. Kısaca tüm menfî faktörler çevre ve insan sağlığına kısa veya uzun vadede, önemli ölçüde zarar vermektedirler.

Çevre kirlenmesi, yaşamın üç temel unsuru olan hava(2), su(3),toprak(4)'ın toz,gaz,katı ve sıvı artık ,duman,koku gibi zararlı maddeler sonucu tehlike ile karşı karşıya bırakılması olarak tanımlanabilir.

---

(1) Demirer,M.A.:Sınaî Çevre Kirlenmesi,Sanayi ve Çevre Konferansı,Ankara 1986,sh.202-210 ; Hagen,A.:Nuclear Power,Man and The Environment,IAEA Bulletin,Vol.24/2 (June 1982),p.3-5.
(2) Türkiye'nin Çevre Sorunları,Ankara 1983,sh.25-67(Çevre Sorunları).
(3) Çevre Sorunları,sh.67-141.
(4) Çevre Sorunları,sh.141-180.

Çevre kirlenmesi probleminin, millî ve milletlerarası seviyede olmak üzere, "toplumun menfaati"ile yakın ilgisi vardır. Bu menfaat, millî seviyede "devletin menfaati" , milletlerarası seviyede ise "milletlerarası toplumun genel menfaati" haline gelmiştir. Çevre kirlenmesinin millî seviyede önemi daha ziyade mahalli kirleticilerde kendisini göstermektedir.

Tezimiz açısından asıl önem taşıyan husus konunun milletlerarası yönüdür. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki,kirlenmenin söz konusu olduğu hallerde binlerce millik alanlar bundan etkilenmekte ve bir çok ülke zarar görmektedir(5). Artık bir devlet bünyesinde sürdürülen faaliyetlerin sadece onu ve komşularını değil, çok uzak devletleri ve vatandaşlarını da etkilediği bir gerçektir. Örneğin, İngiliz endüstri bölgelerinin çıkardığı zehirli gazlar,İsveç ormanlarına zarar verebilmektedir.

Çevre projeleri, millî devletlerin ve dolayısıyla hükümetlerin politik ve ekonomik siyasetleri ile yakından ilgilidir. Bu ilgi çıkarılan özel kanunlarda ifadesini bulmaktadır. Çevre korunması konusunda vazedilen bu kanunların önemi, bunların doğrudan uygulanan kanunlar olmasıdır. Bu nedenle de taşıdıkları önem inkâr edilemez. Ancak,buna rağmen, yegâne etkili çözüm, çevre kirlenmesi olgusunun milletlerarası seviyede ele alınmasıdır.

Çevre kirlenmesi olgusunun bu yönünün milletlerarası plâtformda farkedilmiş olması, çeşitli millî ve milletlerarası kuruluşları harekete geçirmiş ve hatta çeşitli devletlerde çevreyi kirletenlere ağır cezaî müeyyideler uygulanması yönünde eğilimlerin belirmesine neden olmuştur(6).

Çevre kirlenmesi problemi,devletlerin çevre politikası oluşturma ihtiyacı duymalarına(ekoloji politikası) neden olmuştur.Bu politika son derece geniş bütçe harcamalarını gerektirmektedir. Öyle ki,gelişmiş ülkelerde yüzbinlerce fabrika ve işletmenin gelecekte buna katlanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Dünyanın

(5) Hohenveldern,Ignaz Seidl: Tranfrontier Pollution Control and Criminal Law,Law and State,Vol.16(1977),p.123.

(6) Hohenveldern,p.123.

her yerinde su kirliliği,hava kirliliği gibi problemlerin çözümüne kaynak harcayanlar, artık bu risklerin gerçekleşmesinin gelecekte önlenmesi tedbirlerine de yatırım yapmak durumundadırlar.

Çağımızda çevre krizinin en karakteristik özelliği,kirlenme sürecinin gözümüzün önünde cereyan etmesine rağmen,sonuçlarının çok uzun vadede farkedilebilmesidir. Bütün bu sonuçlar yavaş yavaş gözlenmeye başlanmıştır. Nitekim dünyamızın ekolojik yapısı, iklimi değişme göstermeye başlamış, okyanuslarda yaşayan gözle görülemeyen pek çok canlı türü tükenmiştir(7).

Bu aşamada çevre krizine getirilecek çözümler, gelecek nesillerin ve canlı türünün varlığı açısından çok önemlidir;ancak, ilk aşama,konuya milletlerarası plânda yaklaşılması ve milletlerarası toplumun en azından fikir olarak tam birliğinin sağlanmasıdır.

İkinci olarak,soruna çok yönlü yaklaşılmalı ve getirilecek çözümlerin milletlerarası toplumun üyelerinin çok taraflı katılımları ile gerçekleştirilmesine önem verilmelidir. Diğer taraftan her devlet millî kamu oyunu bu soruna karşı harekete geçirecek tedbirleri almalıdır ki, bu hareketlenme milletlerarası plâtforma daha kolay ulaşabilsin.

Günümüzde, çevre sorunları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin milletlerarası ilişkilerine yeni boyutlar getirmektedir (8). Hiç kuşkusuz bu iki grup ülkenin çevre kirlenmesine olan katkıları aynı oranda değildir. Bu nedenle konuya yaklaşımları da farklıdır(9). Bağımsız endüstrileşmenin yarattığı kayıplar ile gelişmiş ülkelerin çöplüğü haline gelen geri kalmış ülkeler,bu durumlarının neticesi olarak zengin devlet, fakir devlet farkının ne kadar büyüdüğü gerçeğinin de bir göstergesi olmakta ve çevre sorunları söz konusu olduğunda, kalkınma çabalarının bir bedeli olarak pasif politika izlemek durumunda bırakılmaktadır(10).

---

(7) Kaiser,Karl: International Dimensions of Environment Problem, Law and State,Vol.8(1973),p.78-79.
(8) Kaiser,p.83.
(9) Gemalmaz,M.Semih: Çevre Koruma Sorunu,Çevre Hakkı,Çevre Yasası ve Düşündürdükleri,YD.,C.14/3(1988),sh.323.
(10) Kaiser,p.83.

Ekolojik politikayı genel bir biçimde millî ve milletlerarası olarak tefrik etmek konumuz açısından faydalı olacaktır. Bir devletin millî ekoloji politikası,çevre kirlenmesi hususunda iç hukuk siyaseti ve hukukî düzenlemelerinden ibarettir. Ülkemizde çevre kirlenmesi ve korunması sorunlarının uzun bir geçmişi bulunduğu söylenemez. Aksine, çok yakın zamana kadar fazla üzerinde durulmamış bir konudur. Kuşkusuz gelişmekte olan bir ülke olarak endüstrileşme ve sanayileşmenin ön plâna çıktığı ülkemizde, bunların yarattığı problemler uzun yıllar göz ardı edilmiştir. Zira, çevre korunması ve sanayileşme, konuya çok basit düzeyde yaklaşıldığında bağdaştırılamayan kavramlardır. Sanayileşme ise, çevre korumacıları için kesinlikle arzulanmayan bir durumdur ; çünkü sanayileşme, insanın doğayı sömürebilme imkânlarını da beraberinde getirmektedir(11). Örneğin,Gökova'da inşası düşünülen termik santral bölgeyi hem kalkındıracak, hem de kıyıların büyük ölçüde kirlenmesine neden olacaktır, yani kalkınmanın bedeli bu meyanda çok ağırdır. Bu nedenle şimdilik inşasından vazgeçilmiştir.

Diğer yandan devletlerin, kendi ülkelerini ilgilendiren çevre kirlenmesi sorunlarına karşı daha duyarlı oldukları bir gerçektir. Milletlerarası çevre kirlenmesi sorunları, milletlerarası kamu oyunda iyi işlenmiş olmak şartıyla ve genellikle kendi devletlerini ilgilendirdiği ölçüde taraftar bulmaktadır. Örneğin, mahallî bir sorun olan Baltık denizinin temizlenmesi çabaları, sahili olan devletleri yakından ilgilendirmiştir. Keza, Ren nehrinin temizlenmesi çalışmaları da aynı mahallî boyutta değerlendirilmiştir(12).

Bu durum göstermiştir ki, ekolojik politikaların etkinlik derecesi, çevre sorununun millî , bölgesel veya milletlerarası düzeyde olmasına göre değişmektedir. Fakat izlenecek çevre politikasının etkinliği, kıtalara ve onları oluşturan devletlerin potansiyel gücüne göre de değişmektedir.Örneğin , küçük bir kıta olmakla beraber,onu oluşturan devletlerin ekonomik potansiyelinin yüksek olması dolayısıyla Avrupa kıtası

(11) Akat,A.S.:Kalkınmada Çevre Faktörü,Sanayi ve Çevre Konferansı, Ankara 1986,sh.39.
(12) Kaiser,p.85.

etkin bir çevre politikası izlemek hususunda yüksek bir potansiyel güce sahiptir. Diğer taraftan Avrupa kıtası, özellikle bölgesel çevre politikalarının izlenmesine de son derece elverişli bir coğrafî ve kültürel yapıya sahiptir(13).

Batılı ülkeler, artık çevre sorunları konusunda daha hassas davranmaktadır. Çevre sorunlarını azaltıcı yönde yatırım ve araştırmalar hızla devam etmektedir(14). Bu durum bize, sorunun milletlerarası öneminin geç de olsa kavrandığını göstermektedir. Zira, artık tüm dünya milletlerini ilgilendiren ortak çevre sorunları baş göstermiştir ; bu durum devletleri konuya milletlerarası plânda yaklaşmaya itmiştir. Endüstrileşmiş modern toplumlar, kalkınma süreci içerisinde plânsız bir gelişme politikası izlemenin, kaynakları özensiz kullanmanın ve tabiatı zorlamanın nelere mâl olduğunu son aşamada farkedebilmişlerdir. Bunun sonucu olarak, günümüzde, gelecek nesilleri de düşünerek plânlar yapmak zorunlu hale gelmiştir ; fakat gelecek sadece olasılıklardan ibaret değildir. Toplumların çevre sorunlarına yaklaşımı da son derece önemlidir(15). Öncelikle teknoloji seçiminin ve uygulanmasının doğal çevre üzerinde ve yaşam kalitesinde yaratacağı değişiklik ve etkiler üzerinde durulmalıdır(16).

Çevre kirlenmesi hususunda milletlerarası projelerin hazırlanmasına başlanmasında milletlerarası kuruluşlar büyük rol oynamışlardır. Zira, çevre problemleri milletlerarası düzeyde çözüme ulaştırıldığı takdirde , insanlık için kalıcı çözümler elde edilebileceği anlaşılmıştır. Örneğin, ozon tabakasının delinmesi neticesinde dünyamızın iklimsel yapısındaki bozulmanın milletlerarası düzeyde önemi sahip olması dolayısıyla, konuyu düzenlemeye yönelik çalışmalara milletlerarası plânda başlanmıştır. Bu milletlerarası kuruluşlar, soruna mümkün olduğunca çok devletin katılımı ile gerçekleştirilecek çok taraflı milletlerarası sözleşmelerin akdedilmesinde aracılık edilmesi suretiyle yaklaşmışlardır. Böylece 1972 yılında Birleşmiş Millet-

---

(13) Kaiser, p.85.
(14) Fisunoğlu, Mahir H.: Çevre Sorunları ve Ekonomi, Sanayi ve Çevre Konferansı, Ankara 1986, sh.145.
(15) Kaiser, p.87.
(16) Schaefer, Roger: Çevre Yönetimi ve Teknoloji, Sanayi ve Çevre Konferansı, Ankara 1986, sh.123 ; Demirer, sh.205 ; Hagen, p.3.

ler örgütünün garantörlüğü altında dünyada ilk defa bir çevre konferansı toplanmıştır:"Stokholm Çevre Konferansı." Hızla tamamlanan konferans hazırlıkları neticesinde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler müşterek çevre sorunlarını müzakere etmek imkânını bulmuşlardır. Konferans neticesi, "Stokholm Deklerasyonu" adı altında bir tedbirler bütünü ortaya çıkmıştır(The Stocholm Declaration on the Human Environment). Konferansın devamı süresince gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler, konunun öncelikle gelişmiş ülkelerin sorunu olduğu, ikinci olarak kalkınma sürecinin önemli bir boyutunu teşkil ettiği gerçeğini kavramışlardır.

Konferans sonunda üç temel konu üzerinde mutabakata varılmıştır: Bir kere, insanoğlunun çevresi konusunda artık daha bilinçli olduğu anlaşılmıştır. Bu konferans çevre konusunda dünya uluslarının düşüncelerini ortaya koymuş ve katılımcı devletler çevre sorununun çözülmesi hususunda müteselsil sorumluluk üstlenmişlerdir. İşte bu bilinçledir ki, çevre krizinin çözülmesi için milletlerarası ilkeler getirecek bir vakfın kurulması kararlaştırılmıştır. Konferansta, ikinci olarak, konuyu çözmeye yönelik milletlerarası tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. Üçüncü olarak, bir çevre fonunun kurulduğu ilân edilmiştir(17).

Stokholm Çevre konferansında , tartışılan önemli konulardan biri de, devletlerin kendi toprakları dışındaki çevreye verdikleri zararlardan doğan uluslararası sorumluluklarıdır. Bu zararları önlemek ve tazmin etmek borcu bu deklarasyon ile resmen devletlere yüklenmiştir. Konferans bilinen bir sorumluluk ilkesinin,böylece bir kez daha hatırlanmasına hizmet etmiştir. Buna göre "bir devletin, topraklarının diğer devletlerin haklarını ihlâl edecek şekilde kullanılmasına izin vermemesi gerekir(18)."

Stokholm konferansının milletlerarası düzeyde uyandırdığı geniş yankılar, gelişmiş ülkeleri bu konuda iç hukuk düzenlemeleri çalışmalarına itmiştir. Zira, konferans,devletlerin aynı karar ve tedbirler üzerinde birleşmelerini sağlayan bir dönüm noktası olmuştur.

---

(17) Kaiser,p.90
(18) Sav,Özden N.:Devletin Çevre Zararlarından Doğan Uluslararası Sorumluluğu,Uluslararası Gelenek Hukuku ve Yargı Kararlarına Genel Bakış, Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları, Ankara 1986,sh.134-135.

Milletlerarası düzeyde bu hareketlenme devam ederken, ülkemizde son yıllara kadar çevre kirlenmesi sorununun üzerine hukukî plânda fazla eğilinmemiştir. Ülkemizde çevre hukuku ve çevre politikası tartışmalarına ancak son bir kaç yıl içerisinde başlanmış olması ve günümüze kadar mevcut hukukî düzenlemelerin bütünlükten yoksun olarak tam uygulanamaması, pek çok doğa kaynağının yok olması sonucunu doğurmuştur. Bu durum kanun koyucunun Türkiye'nin çevre sorunlarına gereken önemi vermemesinden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, çevre meselesinin en azından kavram olarak Anayasada yer alması ve 1983 tarihinde Çevre Kanununun yürürlüğe girmesi azımsanmayacak gelişmelerdir(19).

II- NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLAR

A.) GENEL OLARAK NÜKLEER KİRLENME

Çağımızda,nükleer enerji, yüzyılın şahane enerji kaynağı olarak ilgi çekiciliğini korumaktadır. Nükleer enerji kullanımı bu aşamaya gelinceye kadar pek çok evrim geçirmiştir ve halâ da geçirmektedir(20). Nükleer enerjiden pek çok alanda sistemli olarak yararlanılması, onu yüzyılın kirleticileri arasına da sokmuştur. Halen uzayda nükleer denemeler yapılmakta, ay ve diğer uzay cisimleri askerî ve sivil amaçlar için kullanılmaktadır. Bu yüklenmiş cisimler dünyaya büyük zarar verebilecek kadar nükleer güç taşımaktadır. İleri teknolojinin son ürünleri olan yapay cisimlerin böyle kullanımının ne derece tehlikeli olduğu yakın tarihimizde gerçekleşen bir çok kazada defalarca anlaşılmıştır. Nitekim, 1978 yılında Sovyet uzay aracı Cosmos 954 Kanada üzerinde infilâk etmiş ve ülkeyi uzun süre radyasyon tehdidi altında bırakmıştır(21). Keza, daha yakın bir tarihte infilâk eden Sovyet nükleer reaktörü Chernobyl, patla-

---

(19) Kazancı,Nizamettin Sırrı: Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları,Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları,Ankara 1986,sh.40-41.

(20) Enerji ve Gerçekler(Çev.Emed,Osman):"Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Yayını",Ankara 1982,sh.25 vd.

(21) Gotlieb,A.E.: Impact of Technology on Contemporary International Law, Receuil Des Cours,Vol.170/1(1981), p.249-250.

manın şiddeti ve yaydığı radyasyon dolayısıyla büyük mal ve can kaybına sebebiyet vermiştir. Kanada, sonraki bir tarihte zararının bir kısmını Sovyetler Birliği ile akdettiği ikili anlaşma ile tazmin imkânına kavuşmuş olmakla beraber, Cosmos'dan çok daha büyük bir nükleer kaza olan Chernobyl'in açtığı yaralar henüz kapatılabilmiş değildir.

İnsanlık 1900'lü yılların başından beri bir nükleer kirlenme tehlikesi ile karşı karşıya olduğu halde, konuya ilgi gösterilmesi son yirmi otuz yılın işidir. O zamana dek ne Devletler Kamu Hukuku alanında, ne Devletler Özel Hukuku alanında konuya ciddî bir yaklaşım mevcuttur. Ne zaman ki, Avrupa ormanları telef olmuş, Kuzey Amerika asit yağmuru tehlikesi ile karşılaşmıştır, Dünya uyanmıştır. Bununla beraber bunlar insanlığa ozon tabakasının delinmesi kadar zarar verebilmiş değildir. Bu nedenle atmosfer ve yer küredeki nükleer kirlenmeler çok daha tehlikeli boyutlara ulaşmadan nükleer kirlenmeyi önlemeye yönelik kurallar hızla formüle edilmelidir(22).

B) NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARIN ÇEŞİTLERİ

Yüzyılın şahane enerji kaynağı olarak adlandırdığımız nükleer enerjinin kullanıldığı diğer bir alan da, nükleer reaktörlerdir. Son yirmi yıl içerisinde baş gösteren enerji krizine çare olarak, nükleer enerji ve kömür enerjisine başvurulmuştur. Ancak, zamanla, kömür işletmelerinin aynı kapasitedeki nükleer işletmelerden daha fazla radyasyon yaydığının anlaşılması üzerine bu uygulama terkedilmiş ve yaygın nükleer enerji kullanımına başlanmıştır(23). Nükleer reaktörler diğer enerji kaynaklarının hızla tükenmesi karşısında enerji üretimi alanında yeni ufuklar açmıştır. Bununla beraber, faydaları sayılamayacak kadar çok olan bu tesislerin, riskin gerçekleşmesi halinde verebilecekleri zararlar da o derece yüksektir. İnfilâk ihtimali oldukça düşük olan bu tesislerde, yüksek miktarda radyasyon mevcuttur ve sızıntı riski daima vardır. Radyasyonun yol açtığı zararları genel ola-

(22) De Nascimento e Silva, G.E.: Air Pollution Across National Frontiers, Preliminary Exposé, Session of Cairo, Institute of of International Law Yearbook, Vol.62/1 (1987), p.207-208.

(23) Austin, T.George: Shreve's Chemical Process Industries, New York 1984, p.59-60.

rak iki başlık altında toplayabiliriz:

1. Doğrudan doğruya insana verilen zararlar;
2. Yer küreye verilen zararlar dolayısıyla insana verilen dolaylı zararlar.

1. DOĞRUDAN DOĞRUYA İNSANA VERİLEN ZARARLAR

Bu zararlar, insanın fizyolojik bütünlüğüne, psişik yapısına yani genel olarak onun sağlığına verilen zararlardır.

(a) Genetik Zararlar

Radyasyonun insan vücuduna olan etkileri içinde en kalıcı ve korkunç olanı genetik zararlardır. Bu etkilemenin gelecek kuşakların varlığını ve sağlığını böylesine tehlikeye atması çok düşündürücü bir durumdur. Bir kaç yıl önce Chernobyl nükleer reaktöründe meydana gelen nükleer patlamanın insanları olumsuz olarak genetik açıdan etkilediği, ölü ve sakat bebeklerin dünyaya gelmesine neden olduğu bilimsel olarak ispatlanmış bir hususdur. Genetik zararların en tehlikeli özelliği, zararın ne zaman ve nerede gerçekleşeceğinin, hangi kuşakta ortaya çıkacağının bilinmemesidir. Diğer taraftan, genetik zararlar söz konusu olduğunda ortaya çıkan bir diğer sorun da, zararın henüz gerçekleşmediği bir evrede genetik etkilenmenin ispatıdır. Bu nedenlerden dolayı genetik zararların tazmini meselesinin özel zorlukları da beraberinde getireceği açıktır. Zira, bu tür zararlar zaman boyutu tanımamaktadır(24).

(b) Yaşam Süresinin Kısalması

Radyasyonun insan sağlığı üzerinde meydana getirdiği etkilerden birisi de, uzun süre radyasyon altında kalmış kişilerin fazla yaşamamalarıdır. Radyasyonun insan sağlığı üzerindeki etkilerinin zamanla bilincine varan milletlerarası toplumun üyeleri de artık önlem alınması gereği üzerinde birleşmektedirler. Ancak kişinin yaşam süresinin sübjektif olarak tespit edilememesi, böyle zararların tazminini, günümüz teknolojisi içerisinde güçleştirmektedir(25).

---

(24) Workshop on Legal Problems of Atomic Energy, Michigan 1956, p.27(Workshop); Financial Protection Against Atomic Hazards, International Aspects, Harvard 1958, p.9(Financial Protection).

(25) Workshop, p.27.

(c) Muhtelif Sağlık Problemleri

Radyasyonun insan sağlığı üzerinde meydana getirdiği menfî etkiler sadece yukarıda sayılanlardan ibaret değildir. Bunların yanısıra, radyasyon, insanları hastalıklara karşı daha dirençsiz kılarak, genel dayanıklılığını azaltmaktadır. Diğer taraftan, kısırlığa neden olduğu da, çeşitli vak'alarda bilimsel olarak gözlenmiştir.

2. YER KÜREYE VERİLEN ZARARLAR DOLAYISIYLA İNSANA VERİLEN DOLAYLI ZARARLAR

(a) Asit Yağmuru

Günümüzde asit yağmuru, sadece insanoğlunun ekolojik dengesini bozan bir faktör olmaktan çıkmış, acilen önlem alınması gereken bir tehlike halini almıştır. Ekolojik felâket olarak nitelendirilen asit yağmuru, halihazırda, dünya için en büyük tehlikeyi arzetmektedir. Robert Angus, 1872'de yayınlanan kitabında, dünya kamu oyunun dikkatini konuya çekmek istemişti. Ancak, konu fazla ilgi uyandıramamıştı. Hatta 1972'de düzenlenen çevre konferansında dahi konu birinci plâna yükselememiştir. Konunun ciddiyeti sonraki yıllarda OECD'nin soruna el atması ile kavranabilmiştir. Avrupanın dünyanın en kirlenmiş sanayi bölgesi olduğunun anlaşılması ile beraber, bölgesel organizasyonlar faaliyete geçmişlerdir. Zira, Avrupada artık mahallî kirlenme sorununun çoktan aşıldığı ortaya çıkmıştır. Bir devletten kaynaklanan kirlenmenin o devletin millî hudutlarını aşması halini sınır aşıcı kirlenmeler olarak tanımlayabiliriz. Sınır aşıcı kirlenmelerin iki çeşidi vardır: tek yönlü kirlenme (tek devlet kaynaklı kirlenmeler) ve iki yönlü kirlenmeler. Ne yazık ki, her iki çeşidi de bugün Avrupa kıtasında mevcuttur(26).

(b) Ozon Tabakasının Delinmesi

Ozon tabakası, Dünya atmosferini oluşturan koruyucu tabakalardan biridir. Mahiyeti itibariyle zehirli bir gaz olan ozon gazının ve tabakasının çevre ve insan sağlığının korunmasında, zararlı güneş ışınlarını (solar radiation) süzen

---

(26) De Nascimento e Silva, p.215.

doğal bir filtre görevi yaparak, güneş ışınlarının etkisini azalttığı bilinmektedir. Günümüzde gerek tabiî, gerek sunî gazların ozon tabakası üzerinde değişikliğe yol açıcı etkisi bilimsel olarak ispatlanmıştır. Ozon tabakasının korunması hususunda akdedilecek milletlerarası bir sözleşme global katılım sağlanabildiği takdirde soruna uzun vadede bir çözüm getirebilir. Ozon tabakasının delinmesi nedeniyle dünyaya doğrudan gelen güneş ışınlarının kanser yapıcı özelliğinin ve dünyanın iklimsel yapısını değişikliğe uğratıcı etkisinin ortaya çıkarılmasıyla beraber 1985 yılında konuyla ilgili bir milletlerarası sözleşme hazırlıklarına başlanmıştır(27).

III- NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARIN ORTAK ÖZELLİKLERİ

İleri teknolojinin son ürünü olan nükleer reaktörlerin yol açtığı zararların özelliklerine de kısaca değinmekte konumuz açısından fayda görmekteyiz(28).

A) ZARARIN BÜYÜKLÜĞÜ

Nükleer reaktörler, ürettikleri elektrik enerjisi ve kullandıkları nükleer yakıt sonucu, çok büyük potansiyel güce sahiptir. Herhangi bir infilâk durumunda, dahilî zarar bir kenara bırakılacak olursa, meydana gelecek olan haricî zarar çok büyük boyutlara ulaşacaktır. Bunun temel nedeni ise, nükleer zararların uzun menzilli zararlar olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim kısa bir süre önce infilâk eden Chernobyl nükleer reaktörü uzak yakın pek çok ülkeye milyarlara ulaşan zararlar vermiştir(29).

B) ZARARIN UZUN MENZİLLİ OLMASI

Yukarıda belirttiğimiz potansiyel gücün her hangi bir sebeple başı boş kalması halinde ortaya çıkacak zarar, hiç kuşkusuz çok uzun menzilli olacak ve etkilerini, tesisin kapasitesine göre, dünya çapında gösterecektir. Zira „ patlamanın

---

(27) De Nascimento e Silva, p.211-213,262.
(28) Financial Protection, p.9.
(29) The Accident At Chernobyl, Economic Damage and Its Compensation in Western Europe, NLB., Vol.39(June 1987), p.63-65; Financial Protection, p.9.

şiddetiyle gökyüzüne yükselen ve atmosfere dağılan radyasyon, tabiat olayları(rüzgâr,yağmur vs.) aracılığıyla dünyanın dört bir yanına dağılacaktır. Zaman zaman yağmur olup yağacak,toprağa karışacak,oradan sulara, bitkilere kısacası insanoğlunun tüm yaşam kaynaklarına sirayet edecektir.

C) MAĞDUR SAYISININ FAZLA OLMASI

Nükleer reaktörlerin yol açtığı zararların uzun menzilli olma özelliğinin bir diğer sonucu da,zararın kümülâtif olmasıdır. Bu durum nükleer zararların mahallî olmamalarından kaynaklanmaktadır. Nükleer reaktörlerin yol açtığı zararların tazmini meselesi de durumun özelliği gereği milletlerarası bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Tazminat taleplerinin inanılmaz boyutlara ulaşması nedeniyle nükleer reaktörlerin verdikleri zararlardan sorumlu olanlar,zararın tamamını tazmin edememekte, sigorta endüstrisi de bu aşamada âciz kalmaktadır. Bu kişilerin mağduriyetlerinin giderilemiyor olması,milletlerarası bir sözleşmenin akdedilmesi ihtiyacını şiddetle ortaya çıkarmaktadır(30).

D) ZARARIN UZUN SÜRE SONRA ORTAYA ÇIKMASI

Özellikle kişiye verilen zararlarda, insan vücuduna verilen zarar (yaşam süresinin kısalması ve genetik zararlarda olduğu gibi) kendisini yıllar sonra ele vermektedir(31).

---

(30) Financial Protection,p.9.
(31) Financial Protection,p.9; Workshop,p.27.

IV- NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞUN MADDÎ HUKUK BAKIMINDAN DÜZENLENİŞİ

A) MUKAYESELİ HUKUKTA

Nükleer enerji kullanımının yaygınlaşması ile beraber nükleer kazalar sonucu meydana gelen zararların tazmini için özel bir sistem kurma çabaları millî ve milletlerarası düzeyde devam etmektedir. Ancak, nükleer zararların tazmini meselesi özel zorlukları da beraberinde getirmiştir. Zira, nükleer zararlar, geleneksel zarar kavramına âdeta meydan okumakta ve onun sınırlarını zorlamaktadır. Bu aşamada, hukukî sorumluluğu düzenleyen kurallar da âciz kalmaktadır.

Diğer taraftan, felâketlerin boyutları, seyrekliği ve her somut olayda zararın tespitinde çeşitli güçlüklerle karşılaşılması gibi sebeplerle, sorumluluk sigortaları da amaçlarını ifa edememektedir. Bu durum bize nükleer zararların tazmini konusunda hukukî sorumluluk dışında bir sistem geliştirilmesi gereğini düşündürtmektedir. Milletlerarası düzenlemelerle getirilecek olan bu sistem, kollektif güvenlik esasına dayanacak, millî veya milletlerarası toplum tarafından idare edilecek ve devletlerin doğrudan katılımları ile nükleer zararların tazmini garanti altına alacaktır(32).

Gerek millî hukuk düzenlemeleri, gerek milletlerarası sözleşmeler henüz böyle bir sistem getirebilmiş değildir(33).

Günümüzde, nükleer zararların tazmini için getirilmesi istenen sistemin, kapsam ve sınırlarının tam olarak belirlenememesi ve her türlü nükleer zarara uygulanamaması(34) devletleri nükleer zararlardan doğan sorumluluk konusunda farklı düzenlemelerde bulunmaya itmiştir. Bu durum mukayeseli araştırmaları lüzumlu kılmaktadır.

---

(32) Stone, F.F.: Liability For Damage Caused By Things, International Encyclopedia of Comparative Law, Vol. III (Torts), Chp. 5, p.54.

(33) Stone, p.54.

(34) Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, Paris 1989, p.33-35 (Paris Exposé Des Motifs); Strohl, P.: The Concept of Nuclear Third Party Liability and Its Implementation By Legislation in OECD Member Countries, Experience and Trends in Nuclear Law, Vienna 1972, p.71-72 (Nuclear Third Party Liability).

Nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan hukukî sorumluluk, mukayeseli hukukta çeşitli düzenlemelere konu olurken, bu sorumluluğun hukukî niteliği milletlerarası düzeyde başlıca üç temel kategori altında değerlendirilmiştir. Bu hukukî kategorilerden birinin kabulü hususunda çağdaş toplumlar gelişmişlik düzeylerine göre bir hukukî tercihte bulunurken, söz konusu sorumluluğu ya haksız fiil sorumluluğu olarak genel bir nitelemeye tâbi tutmuşlar ya da milletlerarası düzeyde bir sistem kurmaya çalışarak bu konuda akdedilmiş milletlerarası sözleşmelere katılmışlar(35) veya iç hukuk düzenlemelerinde konuyla ilgili özel kanunlar vazetmişlerdir.

Konumuz açısından bu sistem arayışlarına kısaca değinmekte fayda görmekteyiz.

1. NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞU "GENİŞ ANLAMDA HAKSIZ FİİL SORUMLULUĞU" OLARAK DÜZENLEYEN SİSTEM (36)

Nükleer zararların tazmini konusunda,hukukî alanda ilk çalışmalara Amerika Birleşik Devletlerinde başlanmıştır.Amerika Birleşik Devletleri, nükleer kazalar dolayısıyla sorumluluk konusunu ilk kez Atomic Energy Act ile düzenlemiştir.Bu kanun sonraları Price Anderson Act ile pek çok değişikliğe uğramıştır. Price Anderson Act 1988 değişikliği ile kanunun kapsamı açıklığa kavuşturulmuş ve olağanüstü nükleer kazalar (Extra Ordinary Nuclear Occurence:ENO) ile sınırlandırılmıştır(37). Nitekim 1979 yılında meydana gelen Three Mile Island nükleer reaktör kazası , kanunun müstakbel düzenleme tarzına uygun olarak, kanunun kapsamı dışında bırakılarak genel hükümlere göre tazmin edilmiştir(38).

---

(35) Multilataral Conventions,Instruments of Global Co-Operation, IAEA Bulletin, Vol.29/2(1957-1987),p.26-28(Multilateral CConventions).

(36) Stone,p.56.

(37) Kanunun İngilizce Metni için bkz.NLB.,Vol.42 Supp.(December 1988),p.1 vd.

(38) NLB., Vol.25(June 1980),p.26.

her yerinde su kirliliği,hava kirliliği gibi problemlerin çözümüne kaynak harcayanlar, artık bu risklerin gerçekleşmesinin gelecekte önlenmesi tedbirlerine de yatırım yapmak durumundadırlar.

Çağımızda çevre krizinin en karakteristik özelliği,kirlenme sürecinin gözümüzün önünde cereyan etmesine rağmen,sonuçlarının çok uzun vadede farkedilebilmesidir. Bütün bu sonuçlar yavaş yavaş gözlenmeye başlanmıştır. Nitekim dünyamızın ekolojik yapısı, iklimi değişme göstermeye başlamış, okyanuslarda yaşayan gözle görülemeyen pek çok canlı türü tükenmiştir(7).

Bu aşamada çevre krizine getirilecek çözümler, gelecek nesillerin ve canlı türünün varlığı açısından çok önemlidir;ancak, ilk aşama,konuya milletlerarası plânda yaklaşılması ve milletlerarası toplumun en azından fikir olarak tam birliğinin sağlanmasıdır.

İkinci olarak,soruna çok yönlü yaklaşılmalı ve getirilecek çözümlerin milletlerarası toplumun üyelerinin çok taraflı katılımları ile gerçekleştirilmesine önem verilmelidir. Diğer taraftan her devlet millî kamu oyunu bu soruna karşı harekete geçirecek tedbirleri almalıdır ki, bu hareketlenme milletlerarası plâtforma daha kolay ulaşabilsin.

Günümüzde, çevre sorunları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin milletlerarası ilişkilerine yeni boyutlar getirmektedir (8). Hiç kuşkusuz bu iki grup ülkenin çevre kirlenmesine olan katkıları aynı oranda değildir. Bu nedenle konuya yaklaşımları da farklıdır(9). Bağımsız endüstrileşmenin yarattığı kayıplar ile gelişmiş ülkelerin çöplüğü haline gelen geri kalmış ülkeler,bu durumlarının neticesi olarak zengin devlet, fakir devlet farkının ne kadar büyüdüğü gerçeğinin de bir göstergesi olmakta ve çevre sorunları söz konusu olduğunda, kalkınma çabalarının bir bedeli olarak pasif politika izlemek durumunda bırakılmaktadır(10).

---

(7) Kaiser,Karl: International Dimensions of Environment Problem, Law and State,Vol.8(1973),p.78-79.
(8) Kaiser,p.83.
(9) Gemalmaz,M.Semih: Çevre Koruma Sorunu,Çevre Hakkı,Çevre Yasası ve Düşündürdükleri,YD.,C.14/3(1988),sh.323.
(10)Kaiser,p.83.

Ekolojik politikayı genel bir biçimde millî ve milletlerarası olarak tefrik etmek konumuz açısından faydalı olacaktır. Bir devletin millî ekoloji politikası,çevre kirlenmesi hususunda iç hukuk siyaseti ve hukukî düzenlemelerinden ibarettir. Ülkemizde çevre kirlenmesi ve korunması sorunlarının uzun bir geçmişi bulunduğu söylenemez. Aksine, çok yakın zamana kadar fazla üzerinde durulmamış bir konudur. Kuşkusuz gelişmekte olan bir ülke olarak endüstrileşme ve sanayileşmenin ön plâna çıktığı ülkemizde, bunların yarattığı problemler uzun yıllar göz ardı edilmiştir. Zira, çevre korunması ve sanayileşme, konuya çok basit düzeyde yaklaşıldığında bağdaştırılamayan kavramlardır. Sanayileşme ise, çevre korumacıları için kesinlikle arzulanmayan bir durumdur ; çünkü sanayileşme, insanın doğayı sömürebilme imkânlarını da beraberinde getirmektedir(11). Örneğin,Gökova'da inşası düşünülen termik santral bölgeyi hem kalkındıracak, hem de kıyıların büyük ölçüde kirlenmesine neden olacaktır, yani kalkınmanın bedeli bu meyanda çok ağırdır. Bu nedenle şimdilik inşasından vazgeçilmiştir.

Diğer yandan devletlerin, kendi ülkelerini ilgilendiren çevre kirlenmesi sorunlarına karşı daha duyarlı oldukları bir gerçektir. Milletlerarası çevre kirlenmesi sorunları, milletlerarası kamu oyunda iyi işlenmiş olmak şartıyla ve genellikle kendi devletlerini ilgilendirdiği ölçüde taraftar bulmaktadır. Örneğin, mahallî bir sorun olan Baltık denizinin temizlenmesi çabaları, sahili olan devletleri yakından ilgilendirmiştir. Keza, Ren nehrinin temizlenmesi çalışmaları da aynı mahallî boyutta değerlendirilmiştir(12).

Bu durum göstermiştir ki, ekolojik politikaların etkinlik derecesi, çevre sorununun millî , bölgesel veya milletlerarası düzeyde olmasına göre değişmektedir. Fakat izlenecek çevre politikasının etkinliği, kıtalara ve onları oluşturan devletlerin potansiyel gücüne göre de değişmektedir.Örneğin , küçük bir kıta olmakla beraber,onu oluşturan devletlerin ekonomik potansiyelinin yüksek olması dolayısıyla Avrupa kıtası

(11) Akat,A.S.:Kalkınmada Çevre Faktörü,Sanayi ve Çevre Konferansı, Ankara 1986,sh.39.
(12) Kaiser,p.85.

etkin bir çevre politikası izlemek hususunda yüksek bir potansiyel güce sahiptir. Diğer taraftan Avrupa kıtası, özellikle bölgesel çevre politikalarının izlenmesine de son derece elverişli bir coğrafî ve kültürel yapıya sahiptir(13).

Batılı ülkeler, artık çevre sorunları konusunda daha hassas davranmaktadır. Çevre sorunlarını azaltıcı yönde yatırım ve araştırmalar hızla devam etmektedir(14). Bu durum bize, sorunun milletlerarası öneminin geç de olsa kavrandığını göstermektedir. Zira, artık tüm dünya milletlerini ilgilendiren ortak çevre sorunları baş göstermiştir ; bu durum devletleri konuya milletlerarası plânda yaklaşmaya itmiştir. Endüstrileşmiş modern toplumlar, kalkınma süreci içerisinde plânsız bir gelişme politikası izlemenin, kaynakları özensiz kullanmanın ve tabiatı zorlamanın nelere mâl olduğunu son aşamada farkedebilmişlerdir. Bunun sonucu olarak, günümüzde, gelecek nesilleri de düşünerek plânlar yapmak zorunlu hale gelmiştir ; fakat gelecek sadece olasılıklardan ibaret değildir. Toplumların çevre sorunlarına yaklaşımı da son derece önemlidir(15). Öncelikle teknoloji seçiminin ve uygulanmasının doğal çevre üzerinde ve yaşam kalitesinde yaratacağı değişiklik ve etkiler üzerinde durulmalıdır(16).

Çevre kirlenmesi hususunda milletlerarası projelerin hazırlanmasına başlanmasında milletlerarası kuruluşlar büyük rol oynamışlardır. Zira, çevre problemleri milletlerarası düzeyde çözüme ulaştırıldığı takdirde , insanlık için kalıcı çözümler elde edilebileceği anlaşılmıştır. Örneğin, ozon tabakasının delinmesi neticesinde dünyamızın iklimsel yapısındaki bozulmanın milletlerarası düzeyde öneme sahip olması dolayısıyla, konuyu düzenlemeye yönelik çalışmalara milletlerarası plânda başlanmıştır. Bu milletlerarası kuruluşlar, soruna mümkün olduğunca çok devletin katılımı ile gerçekleştirilecek çok taraflı milletlerarası sözleşmelerin akdedilmesinde aracılık edilmesi suretiyle yaklaşmışlardır. Böylece 1972 yılında Birleşmiş Millet-

(13)Kaiser, p.85.
(14)Fisunoğlu, Mahir H.: Çevre Sorunları ve Ekonomi, Sanayi ve Çevre Konferansı, Ankara 1986, sh.145.
(15)Kaiser, p.87.
(16)Schaefer, Roger: Çevre Yönetimi ve Teknoloji, Sanayi ve Çevre Konferansı, Ankara 1986, sh.123 ; Demirer, sh.205 ; Hagen, p.3.

ler örgütünün garantörlüğü altında dünyada ilk defa bir çevre konferansı toplanmıştır:"Stokholm Çevre Konferansı." Hızla tamamlanan konferans hazırlıkları neticesinde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler müşterek çevre sorunlarını müzakere etmek imkânını bulmuşlardır. Konferans neticesi, "Stokholm Deklerasyonu" adı altında bir tedbirler bütünü ortaya çıkmıştır(The Stocholm Declaration on the Human Environment). Konferansın devamı süresince gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler, konunun öncelikle gelişmiş ülkelerin sorunu olduğu, ikinci olarak kalkınma sürecinin önemli bir boyutunu teşkil ettiği gerçeğini kavramışlardır.

Konferans sonunda üç temel konu üzerinde mutabakata varılmıştır: Bir kere, insanoğlunun çevresi konusunda artık daha bilinçli olduğu anlaşılmıştır. Bu konferans çevre konusunda dünya uluslarının düşüncelerini ortaya koymuş ve katılımcı devletler çevre sorununun çözülmesi hususunda müteselsil sorumluluk üstlenmişlerdir. İşte bu bilinçledir ki, çevre krizinin çözülmesi için milletlerarası ilkeler getirecek bir vakfın kurulması kararlaştırılmıştır. Konferansta, ikinci olarak, konuyu çözmeye yönelik milletlerarası tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. Üçüncü olarak, bir çevre fonunun kurulduğu ilân edilmiştir(17).

Stokholm Çevre konferansında , tartışılan önemli konulardan biri de, devletlerin kendi toprakları dışındaki çevreye verdikleri zararlardan doğan uluslararası sorumluluklarıdır. Bu zararları önlemek ve tazmin etmek borcu bu deklarasyon ile resmen devletlere yüklenmiştir. Konferans bilinen bir sorumluluk ilkesinin,böylece bir kez daha hatırlanmasına hizmet etmiştir. Buna göre "bir devletin, topraklarının diğer devletlerin haklarını ihlâl edecek şekilde kullanılmasına izin vermemesi gerekir(18)."

Stokholm konferansının milletlerarası düzeyde uyandırdığı geniş yankılar, gelişmiş ülkeleri bu konuda iç hukuk düzenlemeleri çalışmalarına itmiştir. Zira, konferans,devletlerin aynı karar ve tedbirler üzerinde birleşmelerini sağlayan bir dönüm noktası olmuştur.

---

(17) Kaiser,p.90
(18) Sav,Özden N.:Devletin Çevre Zararlarından Doğan Uluslararası Sorumluluğu,Uluslararası Gelenek Hukuku ve Yargı Kararlarına Genel Bakış, Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları, Ankara 1986,sh.134-135.

Milletlerarası düzeyde bu hareketlenme devam ederken, ülkemizde son yıllara kadar çevre kirlenmesi sorununun üzerine hukukî plânda fazla eğilinmemiştir. Ülkemizde çevre hukuku ve çevre politikası tartışmalarına ancak son bir kaç yıl içerisinde başlanmış olması ve günümüze kadar mevcut hukukî düzenlemelerin bütünlükten yoksun olarak tam uygulanamaması, pek çok doğa kaynağının yok olması sonucunu doğurmuştur. Bu durum kanun koyucunun Türkiye'nin çevre sorunlarına gereken önemi vermemesinden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, çevre meselesinin en azından kavram olarak Anayasada yer alması ve 1983 tarihinde Çevre Kanununun yürürlüğe girmesi azımsanmayacak gelişmelerdir(19).

II- NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLAR

A) GENEL OLARAK NÜKLEER KİRLENME

Çağımızda,nükleer enerji, yüzyılın şahane enerji kaynağı olarak ilgi çekiciliğini korumaktadır. Nükleer enerji kullanımı bu aşamaya gelinceye kadar pek çok evrim geçirmiştir ve halâ da geçirmektedir(20). Nükleer enerjiden pek çok alanda sistemli olarak yararlanılması, onu yüzyılın kirleticileri arasına da sokmuştur. Halen uzayda nükleer denemeler yapılmakta, ay ve diğer uzay cisimleri askerî ve sivil amaçlar için kullanılmaktadır. Bu yüklenmiş cisimler dünyaya büyük zarar verebilecek kadar nükleer güç taşımaktadır. İleri teknolojinin son ürünleri olan yapay cisimlerin böyle kullanımının ne derece tehlikeli olduğu yakın tarihimizde gerçekleşen bir çok kazada defalarca anlaşılmıştır. Nitekim, 1978 yılında Sovyet uzay aracı Cosmos 954 Kanada üzerinde infilâk etmiş ve ülkeyi uzun süre radyasyon tehdidi altında bırakmıştır(21). Keza, daha yakın bir tarihte infilâk eden Sovyet nükleer reaktörü Chernobyl, patla-

---

(19) Kazancı,Nizamettin Sırrı: Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları,Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları,Ankara 1986,sh.40-41.

(20) Enerji ve Gerçekler(Çev.Emed,Osman):"Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Yayını",Ankara 1982,sh.25 vd.

(21) Gotlieb,A.E.: Impact of Technology on Contemporary International Law, Receuil Des Cours,Vol.170/1(1981), p.249-250.

manın şiddeti ve yaydığı radyasyon dolayısıyla büyük mal ve can kaybına sebebiyet vermiştir. Kanada, sonraki bir tarihte zararının bir kısmını Sovyetler Birliği ile akdettiği ikili anlaşma ile tazmin imkânına kavuşmuş olmakla beraber, Cosmos'dan çok daha büyük bir nükleer kaza olan Chernobyl'in açtığı yaralar henüz kapatılabilmiş değildir.

İnsanlık 1900'lü yılların başından beri bir nükleer kirlenme tehlikesi ile karşı karşıya olduğu halde, konuya ilgi gösterilmesi son yirmi otuz yılın işidir. O zamana dek ne Devletler Kamu Hukuku alanında, ne Devletler Özel Hukuku alanında konuya ciddî bir yaklaşım mevcuttur. Ne zaman ki, Avrupa ormanları telef olmuş, Kuzey Amerika asit yağmuru tehlikesi ile karşılaşmıştır, Dünya uyanmıştır. Bununla beraber bunlar insanlığa ozon tabakasının delinmesi kadar zarar verebilmiş değildir. Bu nedenle atmosfer ve yer küredeki nükleer kirlenmeler çok daha tehlikeli boyutlara ulaşmadan nükleer kirlenmeyi önlemeye yönelik kurallar hızla formüle edilmelidir(22).

B) NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARIN ÇEŞİTLERİ

Yüzyılın şahane enerji kaynağı olarak adlandırdığımız nükleer enerjinin kullanıldığı diğer bir alan da, nükleer reaktörlerdir. Son yirmi yıl içerisinde baş gösteren enerji krizine çare olarak, nükleer enerji ve kömür enerjisine başvurulmuştur. Ancak, zamanla, kömür işletmelerinin aynı kapasitedeki nükleer işletmelerden daha fazla radyasyon yaydığının anlaşılması üzerine bu uygulama terkedilmiş ve yaygın nükleer enerji kullanımına başlanmıştır(23). Nükleer reaktörler diğer enerji kaynaklarının hızla tükenmesi karşısında enerji üretimi alanında yeni ufuklar açmıştır. Bununla beraber, faydaları sayılamayacak kadar çok olan bu tesislerin, riskin gerçekleşmesi halinde verebilecekleri zararlar da o derece yüksektir. İnfilâk ihtimali oldukça düşük olan bu tesislerde, yüksek miktarda radyasyon mevcuttur ve sızıntı riski daima vardır. Radyasyonun yol açtığı zararları genel ola-

(22) De Nascimento e Silva, G.E.: Air Pollution Across National Frontiers, Preliminary Exposé, Session of Cairo, Institute of of International Law Yearbook, Vol.62/1(1987), p.207-208.

(23) Austin, T.George: Shreve's Chemical Process Industries, New York 1984, p.59-60.

rak iki başlık altında toplayabiliriz:

1. Doğrudan doğruya insana verilen zararlar;
2. Yer küreye verilen zararlar dolayısıyla insana verilen dolaylı zararlar.

1. DOĞRUDAN DOĞRUYA İNSANA VERİLEN ZARARLAR

Bu zararlar, insanın fizyolojik bütünlüğüne, psişik yapısına yani genel olarak onun sağlığına verilen zararlardır.

(a) Genetik Zararlar

Radyasyonun insan vücuduna olan etkileri içinde en kalıcı ve korkunç olanı genetik zararlardır. Bu etkilemenin gelecek kuşakların varlığını ve sağlığını böylesine tehlikeye atması çok düşündürücü bir durumdur. Bir kaç yıl önce Chernobyl nükleer reaktöründe meydana gelen nükleer patlamanın insanları olumsuz olarak genetik açıdan etkilediği, ölü ve sakat bebeklerin dünyaya gelmesine neden olduğu bilimsel olarak ispatlanmış bir hususdur. Genetik zararların en tehlikeli özelliği, zararın ne zaman ve nerede gerçekleşeceğinin, hangi kuşakta ortaya çıkacağının bilinmemesidir. Diğer taraftan, genetik zararlar söz konusu olduğunda ortaya çıkan bir diğer sorun da, zararın henüz gerçekleşmediği bir evrede genetik etkilenmenin ispatıdır. Bu nedenlerden dolayı genetik zararların tazmini meselesinin özel zorlukları da beraberinde getireceği açıktır. Zira, bu tür zararlar zaman boyutu tanımamaktadır(24).

(b) Yaşam Süresinin Kısalması

Radyasyonun insan sağlığı üzerinde meydana getirdiği etkilerden birisi de, uzun süre radyasyon altında kalmış kişilerin fazla yaşamamalarıdır. Radyasyonun insan sağlığı üzerindeki etkilerinin zamanla bilincine varan milletlerarası toplumun üyeleri de artık önlem alınması gereği üzerinde birleşmektedirler. Ancak kişinin yaşam süresinin sübjektif olarak tespit edilememesi, böyle zararların tazminini, günümüz teknolojisi içerisinde güçleştirmektedir(25).

---

(24) Workshop on Legal Problems of Atomic Energy, Michigan 1956, p.27(Workshop); Financial Protection Against Atomic Hazards, International Aspects, Harvard 1958, p.9(Financial Protection).

(25) Workshop, p.27.

(c) Muhtelif Sağlık Problemleri

Radyasyonun insan sağlığı üzerinde meydana getirdiği menfî etkiler sadece yukarıda sayılanlardan ibaret değildir. Bunların yanısıra, radyasyon, insanları hastalıklara karşı daha dirençsiz kılarak, genel dayanıklılığını azaltmaktadır. Diğer taraftan, kısırlığa neden olduğu da, çeşitli vak'alarda bilimsel olarak gözlenmiştir.

2. YER KÜREYE VERİLEN ZARARLAR DOLAYISIYLA İNSANA VERİLEN DOLAYLI ZARARLAR

(a) Asit Yağmuru

Günümüzde asit yağmuru, sadece insanoğlunun ekolojik dengesini bozan bir faktör olmaktan çıkmış, acilen önlem alınması gereken bir tehlike halini almıştır. Ekolojik felâket olarak nitelendirilen asit yağmuru, halihazırda, dünya için en büyük tehlikeyi arzetmektedir. Robert Angus, 1872'de yayınlanan kitabında, dünya kamu oyunun dikkatini konuya çekmek istemişti. Ancak, konu fazla ilgi uyandıramamıştı. Hatta 1972'de düzenlenen çevre konferansında dahi konu birinci plâna yükselememiştir. Konunun ciddiyeti sonraki yıllarda OECD'nin soruna el atması ile kavranabilmiştir. Avrupanın dünyanın en kirlenmiş sanayi bölgesi olduğunun anlaşılması ile beraber, bölgesel organizasyonlar faaliyete geçmişlerdir. Zira, Avrupada artık mahallî kirlenme sorununun çoktan aşıldığı ortaya çıkmıştır. Bir devletten kaynaklanan kirlenmenin o devletin millî hudutlarını aşması halini sınır aşıcı kirlenmeler olarak tanımlayabiliriz. Sınır aşıcı kirlenmelerin iki çeşidi vardır: tek yönlü kirlenme (tek devlet kaynaklı kirlenmeler) ve iki yönlü kirlenmeler. Ne yazık ki, her iki çeşidi de bugün Avrupa kıtasında mevcuttur(26).

(b) Ozon Tabakasının Delinmesi

Ozon tabakası, Dünya atmosferini oluşturan koruyucu tabakalardan biridir. Mahiyeti itibariyle zehirli bir gaz olan ozon gazının ve tabakasının çevre ve insan sağlığının korunmasında, zararlı güneş ışınlarını (solar radiation) süzen

---

(26) De Nascimento e Silva, p.215.

doğal bir filtre görevi yaparak, güneş ışınlarının etkisini azalttığı bilinmektedir. Günümüzde gerek tabiî, gerek sunî gazların ozon tabakası üzerinde değişikliğe yol açıcı etkisi bilimsel olarak ispatlanmıştır. Ozon tabakasının korunması hususunda akdedilecek milletlerarası bir sözleşme global katılım sağlanabildiği takdirde soruna uzun vadede bir çözüm getirebilir. Ozon tabakasının delinmesi nedeniyle dünyaya doğrudan gelen güneş ışınlarının kanser yapıcı özelliğinin ve dünyanın iklimsel yapısını değişikliğe uğratıcı etkisinin ortaya çıkarılmasıyla beraber 1985 yılında konuyla ilgili bir milletlerarası sözleşme hazırlıklarına başlanmıştır(27).

III- NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARIN ORTAK ÖZELLİKLERİ

İleri teknolojinin son ürünü olan nükleer reaktörlerin yol açtığı zararların özelliklerine de kısaca değinmekte konumuz açısından fayda görmekteyiz(28).

A) ZARARIN BÜYÜKLÜĞÜ

Nükleer reaktörler, ürettikleri elektrik enerjisi ve kullandıkları nükleer yakıt sonucu, çok büyük potansiyel güce sahiptir. Herhangi bir infilâk durumunda, dahilî zarar bir kenara bırakılacak olursa, meydana gelecek olan haricî zarar çok büyük boyutlara ulaşacaktır. Bunun temel nedeni ise, nükleer zararların uzun menzilli zararlar olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim kısa bir süre önce infilâk eden Chernobyl nükleer reaktörü uzak yakın pek çok ülkeye milyarlara ulaşan zararlar vermiştir(29).

B) ZARARIN UZUN MENZİLLİ OLMASI

Yukarıda belirttiğimiz potansiyel gücün her hangi bir sebeple başı boş kalması halinde ortaya çıkacak zarar, hiç kuşkusuz çok uzun menzilli olacak ve etkilerini, tesisin kapasitesine göre, dünya çapında gösterecektir. Zira „ patlamanın

---

(27) De Nascimento e Silva, p.211-213,262.
(28) Financial Protection, p.9.
(29) The Accident At Chernobyl, Economic Damage and Its Compensation in Western Europe, NLB., Vol.39(June 1987), p.63-65; Financial Protection, p.9.

şiddetiyle gökyüzüne yükselen ve atmosfere dağılan radyasyon, tabiat olayları(rüzgâr,yağmur vs.) aracılığıyla dünyanın dört bir yanına dağılacaktır. Zaman zaman yağmur olup yağacak,toprağa karışacak,oradan sulara, bitkilere kısacası insanoğlunun tüm yaşam kaynaklarına sirayet edecektir.

C) MAĞDUR SAYISININ FAZLA OLMASI

Nükleer reaktörlerin yol açtığı zararların uzun menzilli olma özelliğinin bir diğer sonucu da,zararın kümülâtif olmasıdır. Bu durum nükleer zararların mahallî olmamalarından kaynaklanmaktadır. Nükleer reaktörlerin yol açtığı zararların tazmini meselesi de durumun özelliği gereği milletlerarası bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Tazminat taleplerinin inanılmaz boyutlara ulaşması nedeniyle nükleer reaktörlerin verdikleri zararlardan sorumlu olanlar,zararın tamamını tazmin edememekte, sigorta endüstrisi de bu aşamada âciz kalmaktadır. Bu kişilerin mağduriyetlerinin giderilemiyor olması,milletlerarası bir sözleşmenin akdedilmesi ihtiyacını şiddetle ortaya çıkarmaktadır(30).

D) ZARARIN UZUN SÜRE SONRA ORTAYA ÇIKMASI

Özellikle kişiye verilen zararlarda, insan vücuduna verilen zarar (yaşam süresinin kısalması ve genetik zararlarda olduğu gibi) kendisini yıllar sonra ele vermektedir(31).

---

(30) Financial Protection,p.9.
(31) Financial Protection,p.9; Workshop,p.27.

IV- NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞUN MADDÎ HUKUK BAKIMINDAN DÜZENLENİŞİ

A) MUKAYESELİ HUKUKTA

Nükleer enerji kullanımının yaygınlaşması ile beraber nükleer kazalar sonucu meydana gelen zararların tazmini için özel bir sistem kurma çabaları millî ve milletlerarası düzeyde devam etmektedir. Ancak, nükleer zararların tazmini meselesi özel zorlukları da beraberinde getirmiştir. Zira, nükleer zararlar, geleneksel zarar kavramına âdeta meydan okumakta ve onun sınırlarını zorlamaktadır. Bu aşamada, hukukî sorumluluğu düzenleyen kurallar da âciz kalmaktadır.

Diğer taraftan, felâketlerin boyutları, seyrekliği ve her somut olayda zararın tespitinde çeşitli güçlüklerle karşılaşılması gibi sebeplerle, sorumluluk sigortaları da amaçlarını ifa edememektedir. Bu durum bize nükleer zararların tazmini konusunda hukukî sorumluluk dışında bir sistem geliştirilmesi gereğini düşündürtmektedir. Milletlerarası düzenlemelerle getirilecek olan bu sistem, kollektif güvenlik esasına dayanacak, millî veya milletlerarası toplum tarafından idare edilecek ve devletlerin doğrudan katılımları ile nükleer zararların tazminini garanti altına alacaktır(32).

Gerek millî hukuk düzenlemeleri, gerek milletlerarası sözleşmeler henüz böyle bir sistem getirebilmiş değildir(33).

Günümüzde, nükleer zararların tazmini için getirilmesi istenen sistemin, kapsam ve sınırlarının tam olarak belirlenememesi ve her türlü nükleer zarara uygulanamaması(34) devletleri nükleer zararlardan doğan sorumluluk konusunda farklı düzenlemelerde bulunmaya itmiştir. Bu durum mukayeseli araştırmaları lüzumlu kılmaktadır.

---

(32) Stone, F.F.: Liability For Damage Caused By Things, International Encyclopedia of Comparative Law, Vol. II (Torts), Chp. 5, p.54.

(33) Stone, p.54.

(34) Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, Paris 1989, p.33-35 (Paris Exposé Des Motifs); Strohl, P.: The Concept of Nuclear Third Party Liability and Its Implementation By Legislation in OECD Member Countries, Experience and Trends in Nuclear Law, Vienna 1972, p.71-72 (Nuclear Third Party Liability).

Nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan hukukî sorumluluk, mukayeseli hukukta çeşitli düzenlemelere konu olurken, bu sorumluluğun hukukî niteliği milletlerarası düzeyde başlıca üç temel kategori altında değerlendirilmiştir. Bu hukukî kategorilerden birinin kabulü hususunda çağdaş toplumlar gelişmişlik düzeylerine göre bir hukukî tercihte bulunurken, söz konusu sorumluluğu ya haksız fiil sorumluluğu olarak genel bir nitelemeye tâbi tutmuşlar ya da milletlerarası düzeyde bir sistem kurmaya çalışarak bu konuda akdedilmiş milletlerarası sözleşmelere katılmışlar(35) veya iç hukuk düzenlemelerinde konuyla ilgili özel kanunlar vazetmişlerdir.

Konumuz açısından bu sistem arayışlarına kısaca değinmekte fayda görmekteyiz.

1. NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞU "GENİŞ ANLAMDA HAKSIZ FİİL SORUMLULUĞU" OLARAK DÜZENLEYEN SİSTEM (36)

Nükleer zararların tazmini konusunda,hukukî alanda ilk çalışmalara Amerika Birleşik Devletlerinde başlanmıştır.Amerika Birleşik Devletleri, nükleer kazalar dolayısıyla sorumluluk konusunu ilk kez Atomic Energy Act ile düzenlemiştir.Bu kanun sonraları Price Anderson Act ile pek çok değişikliğe uğramıştır. Price Anderson Act 1988 değişikliği ile kanunun kapsamı açıklığa kavuşturulmuş ve olağanüstü nükleer kazalar (Extra Ordinary Nuclear Occurence:ENO) ile sınırlandırılmıştır(37). Nitekim 1979 yılında meydana gelen Three Mile Island nükleer reaktör kazası , kanunun müstakbel düzenleme tarzına uygun olarak, kanunun kapsamı dışında bırakılarak genel hükümlere göre tazmin edilmiştir(38).

---

(35) Multilataral Conventions,Instruments of Global Co-Operation, IAEA Bulletin, Vol.29/2(1957-1987),p.26-28(Multilateral CConventions).

(36) Stone,p.56.

(37) Kanunun İngilizce Metni için bkz.NLB.,Vol.42 Supp.(December 1988),p.1 vd.

(38) NLB., Vol.25(June 1980),p.26.

Bu kanuna göre, nükleer tesisin işleteni, zarardan sorumlu olup, sorumluluğun niteliği tehlike sorumluluğudur. İşleten bu sorumluluğunu sigorta ettirmekle yükümlü olup, Amerika Birleşik Devletlerinde mevcut olan iki sigorta havuzundan birine sigorta ettirebilir. İşletenin kaza halinde sorumlu olduğu azamî miktar, beş yüz altmış milyon Amerikan doları olup, bunun altmış milyon doları özel sigorta, özel sigortanın yetişmediği hallerde ise, beş yüz milyon doları devlet tarafından karşılanır(39).

Amerika Birleşik Devletlerinde, olağanüstü nükleer kazaların ilgili kanunun kapsamına girmesi, bunlar dışındakilerin genel hükümlere göre(haksız fiil sorumluluğu hükümleri) tazmin edilmesi, geniş anlamda haksız fiil sorumluluğunun bir üst kavram olarak tehlike sorumluluğu hallerini de içerisine aldığını göstermektedir.

İngiliz hukukunda da nükleer kazalar dolayısıyla sorumluluk, geniş anlamda haksız fiil sorumluluğu kategorisi içerisinde ele alınmaktadır(40). Bilindiği üzere İngiliz hukuk sisteminin temeli mahkeme kararlarına dayanır. Bu durumun bir sonucu olarak, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlara da özünde tehlike taşıyan faaliyetlere uygulanan ve "Ryland v. Fletcher" davası sonucu yerleşmiş "The Best Theory"kuralı uygulanagelmiştir. Önceleri mutlak olarak nitelendirilen nükleer sorumluluk, "Absolute Liability" teriminin anlamı tam olarak ifade edememesi nedeniyle, sonraları tehlike sorumluluğu kavramını karşılayan "Strict Liability" terimi ile ifade edilmiştir. Özünde tehlike taşıyan faaliyetlere uygulanan bu kural(su, ateş, motorlu taşıtlar, gaz, elektrik, zehir, parafin vb.) zamanla kıyasen nükleer zararlara da uygulanma kabiliyeti kazanmıştır(41). İngiliz hukuku, milletlerarası zararlara yol açabilecek nükleer kazalar için Paris sözleşmesini iç hukukuna uyarlayarak "Nuclear Installations Act"i yürürlüğe koymuştur. Bu kanun, 1983 tarihinde"Energy Act" ile değişikliğe uğramıştır. Böylece, işletenin sorumlu olduğu azamî miktar arttırılmış ve beş milyon sterlinden elli milyon sterline çıkarılmıştır. Bunun yanısıra kamu fonlarının toplam miktarı da

---

(39) Nuclear Legislation Analytical Study, Paris 1984, p.174; Marrone, J.: Nuclear Liability Licence, The Price Anderson Reparation System and The Claims Experience of The Nuclear Industry, NLB., Vol.33(June 1985), p.45-51.

(40) Clerk Lindsell: On Torts, London 1961, p.696.

(41) Clerk-Lindsell, p.693.

elli milyondan iki yüz milyon sterline çıkarılmıştır. Son olarak ilgili kanun sterlin yerine özel çekim hakkı birimini benimsemiştir(42).

Netice olarak, İngiliz hukukunda da nükleer kazalardan doğan sorumluluğun geniş anlamda haksız fiil sorumluluğu olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır.

2. NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞU "MİLLETLERARASI ÖZEL KURALLARLA" DÜZENLEYEN SİSTEM (43)

Bu sistem, çağdaş devletler arasında en yaygın kabul görmüş sistemdir.Nükleer sorumluluk konusunda milletlerarası plâtformda özel düzenlemeler getirilmiştir. Bununla beraber, bu kurallar her türlü nükleer zarara uygulanabilme kabiliyetine sahip değildir. Kanun koyucuların bu aşamadaki ortak niyeti, bu sistemi öncelikle felâketin önlenemez olduğu istisnaî risklere inhisar ettirmek,ikinci olarak, yüksek zarar riski taşımayan nükleer faaliyetlere özel hukukun genel hükümlerini uygulamaktır(44).

29.6.1960 ' da Paris'te biraraya gelen OECD ülkeleri, taslağı Avrupa Nükleer Ajansı (European Nuclear Energy Agency) tarafından hazırlanan Paris anlaşmasına imza koyarak, bu sistemi kurmuşlardır. Paris sözleşmesine Türkiye'de imza koymuş ve sözleşme 8.5.1961 tarihinde 299 sayılı kanunla onaylanarak hukukumuza intikal ettirilmiştir(45). Paris sözleşmesi, sonraki tarihlerde iki ek protokolle değiştirilmiş olup, bu ek protokoller 1.6.1967 tarih ve 875 sayılı kanun(46) ve 24.10.1986 tarihli ve 3062 sayılı kanunla onaylanmıştır(47).

Paris sözleşmesi ya da diğer adıyla "Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukukî Sorumluluk Hakkındaki Sözleşme", dev-

---

(42) Nuclear Legislation Analytical Study,p.137.
(43) Stone,p.56-57.
(44) Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.71.
(45) RG.13.5.1961,No.10806,sh.4081-4085.
(46) RG.13.6.1967,No.12620,sh.1-5.
(47) RG.23.5.1986,No.19115,sh.1-9.

letleri millî esaslar çerçevesinde gerekli gördükleri tamamlayıcı düzenlemeleri yapmakta serbest bırakarak, nükleer zararlardan doğan sorumluluğa uygulanan kuralların milletlerarası plâtformda birleştirilmesini amaçlamaktadır.

Paris sözleşmesi, nükleer kaza dolayısıyla sorumluluğu, nükleer tesisin işletenine yüklemiştir. Ayrıca sözleşme, işletenin sorumluluğunu kusur şartına da bağlamamıştır. Kusursuz sorumluluk olarak niteleyebileceğimiz işletenin sorumluluğu zarar ve illiyet bağı şartlarından başkaca bir şarta bağlanmayarak, zararın bulunduğu yerde sorumluluk vardır, ilkesi benimsenmiştir(48).Bu haliyle sorumluluğun niteliği, "tehlike sorumluluğu"dur. Zira, işletene sözleşmede sayılan hususlar dışında -ki bunlar klâsik kurtuluş beyyinesi değildir- kurtuluş beyyinesi getirme imkânı tanınmamıştır.

Paris sözleşmesinin sistemine benzer bir sistem de, Viyana sözleşmesi ile getirilmiştir. Ancak, bu sözleşme Türkiye tarafından imzalanmamıştır. Viyana sözleşmesi de nükleer tesisin işletenin sorumlu olduğunu belirterek aynı esasları getirmektedir(49). Zarar görenin ispat edeceği yegâne husus, nükleer kaza ile zarar arasındaki illiyet bağıdır(50).Dolayısıyla, işletenin sorumluluğu kusursuz sorumluluk olup,illiyet bağını kesep sebepler dışında bir kurtuluş beyyinesi getirme imkânı tanınmamıştır. Bu durum ise, sorumluluğun niteliğinin"tehlike sorumluluğu" olduğunu ortaya koymaktadır(51).

Yukarıda zikrettiğimiz her iki sözleşme de, nükleer sorumluluğu, maddî milletlerarası özel hukuk kuralları ile düzenlemektedirler. Âkit devletlerin bu sözleşmelere uygun olarak iç maddî hukuk düzenlemelerinde bulunmaları halinde, ilgili kuralların doğrudan uygulanan kurallar olmaları, konumuz açısından önem taşımaktadır. Zira, bu takdirde,bu kuralların kanunlar ihtilâfı kurallarını bertaraf etmeleri söz konusudur.

Paris ve Viyana sözleşmelerinin getirdiği temel esaslar, bu kanunların değişiklik sonrası son şekilleri esas alınarak, ayrıntılı olarak incelenecektir(52).

---

(48) Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.72-73.
(49) Civil Liability For Nuclear Damage,Official Records ,Vienna 1964,p.72 (Vienna Official Records).
(50) Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.72.
(51) Vienna Official Records,p.73.
(52) Bkz.aşa.sh.30 vd.

3. NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞU "İÇ MADDÎ HUKUKLARINDA ÖZEL KANUNLARLA" DÜZENLEYEN SİSTEM

Bu sistem İsviçre Hukukunda benimsenerek, 1959 yılından beri uygulanan sistemdir. Atom enerjisinin yol açtığı zararlardan doğan sorumluluğu İsviçre,"Radyasyonlara Karşı Korunma ve Atom Enerjisinin Barışçı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin 23.11. 1959 tarihli Federal Yasa" ile özel olarak düzenlemiştir.

İsviçre ,yukarıda belirttiğimiz her iki milletlerarası sözleşmeye de katılmamıştır. Bununla beraber,söz konusu yasa tasarısı hazırlanırken anılan sözleşmelerden büyük ölçüde esinlenmiştir. Federal yasanın kabulünden önce ise,sorumluluk genel hükümlere tâbi idi(53).

Federal yasanın sorumluluğa ilişkin hükümleri,sadece nükleer reaktörler ile nükleer yakıt ve radyoaktif madde taşımakla görevli işletmelere uygulanır. Buna göre, sorumluluğu yüklenen, nükleer reaktörün işletenidir.Federal yasa,"bir atom santralinin işletilmesi sırasında nükleer enerjinin radyoaktif,toksik,patlayıcı veya diğer etkileri bir kişinin ölümüne, sağlığının bozulmasına veya maddî bir zararın meydana gelmesine neden olursa, bunlardan atom santrallerini işleten kişiler sorumlu olur" demektedir. Dolayısıyla, Federal yasaya göre,işletenin sorumlu olması için, maddî veya manevî zarar ile zararın nükleer reaktöre özgü tipik tehlike sonucu ortaya çıkması yani illiyet bağının varlığı gereklidir(54).

Bu sistemde de ,illiyet bağını kesen sebepler dışında bir kurtuluş beyyinesi getirme imkânının tanınmamış olması,İsviçre hukukunda da sorumluluğun niteliğinin ağırlaştırılmış objektif sorumluluk, yani tehlike sorumluluğu olduğunu ortaya koymaktadır.

---

(53) Descheneaux,H.-Tercier,P.(Çev.Özdemir,S.):Sorumluluk Hukuku, Ankara 1983,sh.149.

(54) Descheneaux-Tercier,sh.150.

B. TÜRK İÇ MADDÎ HUKUKUNDA NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞUN"GENİŞ ANLAMDA HAKSIZ FİİL SORUMLULUĞU" OLARAK NİTELENDİRİLMESİ

Milletlerarası ortamdaki hareketlenme ve Stockholm Konferansı (55)sonrası, çevre kirlenmesi problemi, ülkemizde de hukukî plânda ele alınmaya başlanmıştır. 1982 Anayasası dönemine kadar ,kanunlarımızda çevre kirlenmesi ile ilgili hükümler mevcut değildi. 1961 Anayasası döneminde konu,Any.md.49 çerçevesinde mütalâa edildi. Bu maddeye göre,"Devlet,herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini.....sağlamakla ödevlidir".

Bu düzenlemeden hareketle bir "çevre hakkı"nın varlığından söz edilmeye başlandı. Ancak,özel düzenlemeye kavuşturulmamış olması olayısıyla, 1961 Anayasası döneminde çevre hakkının sağlık hakkının bir uzantısı olduğunun düşünülmesiyle yetinildi(56).

1982 Anayasası,konuyu hukukî plânda dolaysız olarak düzenleyen ilk metin olmuştur. Gerçekten,Anayasanın 56'ncı maddesi "sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması" başlığı altında konuyu şöyle düzenlemiştir: "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek,çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek, devletin ve vatandaşların ödevidir." Anayasa, bu ifadesi ile çevre sağlığı ve çevre korunmasına ilişkin genel esasları ortaya koymuştur.

Anayasanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra 9.8.1983 tarihinde 2872 sayılı Çevre Kanunu yürürlük kazanmıştır(57). Çevre Kanunun amacı, vatandaşların ortak kullanımına açık olan çevrenin korunması, kirliliğin önlenmesi, bitki, hayvan zenginlikleriyle doğal ve tarihî zenginliklerin korunması ile ilgili konuları düzenlemektir(Çevre K.md.1). Çevre Kanunu,Ana-

---

(55) Kaiser,p.90 ; Gemalmaz,sh.319 ; Sav,sh.134-135.
(56) Gemalmaz,sh.324-325.
(57) R.G.11.8.1983,NO.18132,sh.5-14.

madde'de düzenlenen genel esaslar çerçevesinde, çevrenin korunmasına ve çevre kirlenmesinin önlenmesine yönelik ilkeler getirmiştir(Çevre K.md.3). Bu ilkeler, genel olarak, vatandaşların çevre kirlenmesinin önlenmesine katkıda bulunmalarını ve devletin kalkınmayı hedeflerken, çevre kirlenmesi problemini de hassasiyetle göz önüne alarak plân yapması gereğini vurgulamaktadır. Diğer taraftan, kirletene, kirlenmenin önlenmesi ve sınırlandırılması için yapılan giderleri ödeme yükümlülüğü de getirilmiştir(Çevre K.md.3/e).

Çevre Kanununun 8'inci maddesi açıkça "kirletme yasağı"nı düzenlemektedir. Bu yasağın kapsamına her türlü atık ve artığı çevreye zarar vermeyecek şekilde depolamak, taşımak ve uzaklaştırmak girmektedir. Diğer taraftan, kirlenme ihtimalinin bulunduğu hallerde gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü de (Çevre K.md.8/2) aynı madde ile getirilmiştir.

Çevre Kanunu, çevre kirlenmesinden doğan sorumluluğu da ayrıntılı olarak düzenlemiştir(Çevre K.md.28 Değişik:3416-3.3.1988). Buna göre: " Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler, sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar.

" Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır."

Çevre Kanununun 28'inci maddesi, 3.3.1988 tarihinde yapılan değişiklikten önce,kirletenin hukukî sorumluluğunun düzenleniş biçimi, sorumluluğun niteliğinin tayinini zorlaştırıyor ve tartışmalara yol açıyordu(58). Yeni düzenleme ile metnin içeriğine ve düzenlemenin sistemine ilişkin yanlışlıklar büyük ölçüde giderilmiştir. Getirilen değişiklikle, kirletenin sorumluluğunun hukukî niteliği şu esaslar dairesinde mütalâa edilmelidir: Bilindiği üzere Türk Sorumluluk Hukukunda geniş anlamda haksız fiili düzenleyen kurallar, "Sorumluluk Hukuku"nu oluşturur(59). Geniş anlamda haksız fiil kavramı ise, hem dar anlamda

---

(58) Tandoğan, Halûk:2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk,YD., C.12/1-2(1986),sh.33 (Çevre Kirletilmesi).

(59) Eren,Fikret:Borçlar Hukuku Genel Hükümler,C.2 ,Ankara 1988, sh.1-2.

haksız fiili , hem de sebep sorumluluğu hallerini içerisine alır. Dar anlamda haksız fiil sorumluluğu, kusur sorumluluğudur. Sebep sorumluluğu ise, olağan sebep ve tehlike sorumluluğu kavramlarından oluşan bir üst kavramdır. Sebep sorumluluğunda sorumluluk için kişinin kusuru değil, objektif olarak zarara yol açma, yani zarar verici fiilin objektif sonucu önem taşımaktır. Kusursuz sorumluluk hakkaniyet ve nasafet fikrine dayanır. Hukuk sistemimizde esas itibariyle kusur sorumluluğu düzenlenmiş olmakla birlikte ,istisnaî olarak bazı kusursuz sorumluluk hallerine de yer verilmiştir. Zira, pratik mülâhazalar , teknik anlamda haksız fiil olarak adlandırılamayan bu hallerin de düzenlenmesini gerekli kılmıştır(60).Bu nedenle Borçlar Kanununun 41 ve devamı maddelerinde düzenlenmiş bulunan haksız fiil kavramı geniş anlamda haksız fiili yani kusursuz sorumluluk hallerini de ifade eder(61).Gerçi doktrinde haksız fiil denilince daha çok kusur sorumluluğu anlaşılmaktadır.Ancak, tazminat ödeme yükümlülüğü , sadece kusurlu davranışa(dar anlamda haksız fiile) hasredilmiş değildir. Zarar verici olay, kusurlu insan davranışı dışında kalan bir fiil, olay veya faaliyet de olabilir ; özellikle sebep sorumluluğu hallerinde durum böyledir.Bu bakımdan kusur ilkesi yetersizdir(62).

Sebep sorumluluğu hiçbir şahsa sorumluluk isnad edilemeyen durumlarda mağdurun zarara katlanmasının adalete uygun olmadığı, kişinin kusursuz dahi olsa zarara yol açan hareketlerinin sonuçlarına katlanması, bunların mağdura yüklenmemesinin ürünü olan çağdaş bir hukukî kavramdır(63).Onsekizinci yüzyıldan beri devam eden sanayileşmenin arzettiği tehlikelere rağmen,sağladığı yüksek faydalar nedeniyle,ondan vazgeçilememektedir. Buna karşılık, modern toplumun tehlikelerine karşı mağduru korunmasız bırakmak da, hakkaniyet fikrine uygun değildir.Bundan dolayı, tehlikeli faaliyette bulunan kişiler,bunlardan yarar sağladıkları ölçüde,sebep oldukları zararı da gidermek zorundadırlar(64).

---

(60) İnan,Ali Naim:Borçlar Hukuku Genel Hükümler,Ankara 1984,sh. 251-252.

(61) İnan,sh.252 ; Eren,sh,1-2.

(62) Tandoğan,H.: Türk Mesuliyet Hukuku, Ankara 1961,sh.90-91 (Mesuliyet Hukuku).

(63) Tandoğan, Mesuliyet Hukuku,sh.93-94.

(64) Eren,sh.9 ; Tandoğan,Mesuliyet Hukuku,sh.93.

Diğer taraftan,teknolojinin yol açtığı zararlarda kusurun isbatı konusunda büyük güçlüklerle karşılaşılmaktadır.Ayrıca, zararın büyüklüğü karşısında, failin kusuru da önemsiz kalmaktadır. Bu itibarla teknolojinin nimetlerinden faydalanan ve iktisadî güce sahip olan kişilerin bu zararları karşılaması bir zaruret hâline almaktadır.

Sebep sorumluluğu, tehlike yaratma, menfaat, hakkaniyet,objektif ihtimam görevinin ihlâli , anormallik gibi çeşitli mülâhazalara dayandırılmak istenmiştir(65).Her birinin haklı yönü vardır. Bu durumu göz önüne alarak bir değerlendirme yapacak olursak ortaya şu manzara çıkar: Bir şeyin menfaatinden yararlanan , tehlikeli faaliyetlere girişen, objektif ihtimam ödevini yerine getirmeyenler, kendi hâkimiyet sahalarındaki şeylerin başkası kişilere verdiği zararlardan, kusursuz dahi olsalar, fiillerivle hukuka aykırı bir sonuç yarattıklarından dolayı,hakkaniyet nedeniyle sorumludurlar(66).

Özetle, faaliyet hukuka uygun olsa da , sonuç yani zarar hukuka aykırı olduğundan fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesinin de bir gereği olarak sorumluluk doğmaktadır(67).Çevre Kanunu da bu durumu göz önünde tutarak bu esaslar dairesinde düzenleme getirmiştir.

Çevre Kanununda düzenlenmiş bulunan işletenin hukukî sorumluluğunun niteliğinin bir kusursuz sorumluluk hali olduğuna dair herhangi bir şüphe mevcut değildir. Değişiklik öncesinde ihtilâf, bunun bir olağan sebep sorumluluğu mu , yoksa tehlike sorumluluğu mu olduğu noktasında idi. Zira eski düzenlemede kirletenin hukukî sorumluluğu eksik ve muğlâk sözlerle ifade edilmiş idi. Sorumluluğu düzenleyen hükümler parça parça muhtelif maddelere dağıtılmış, ilkeler kısmında düzenlenmesi gereken hususlar sorumluluk, sorumluluk bahsinde düzenlenmesi gereken hususlar ilkeler kısmında yer almış ve ortaya bir sistem karganlık çıkmış idi(68). Durumu daha iyi izah etmek açısından değişiklik öncesi metni burada zikretmekte fayda görmekteyiz.

---

(65) Tandoğan,Mesuliyet Hukuku,sh.93-94 ; Eren,sh.8 vd. ; İnan, sh.285.

(66) Eren,sh.8 vd. ; İnan,sh.285 ; Tandoğan,Mesuliyet Hukuku,sh. 93-94.

(67) Olusan,İ.: Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi,YD.,C.12/1-2(1986),sh.57 vd.

(68) Tandoğan,Çevre Kirletilmesi,sh.31 vd.

Değişiklik öncesi tartışmalara yol açan, üçüncü maddenin (f) bendi ile 28'inci madde idi:

Madde 3/f :"Çevreyi kirletenler veya çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar.

Ancak bunlar,kirlenmenin önlenmesi ve sınırlanması için yapılan giderleri ödeme sorumluluğundan, söz konusu kirlenmeyi önlemek için gerekli her türlü tedbiri aldıklarını ispat etmek şartıyla kurtulabilirler."

Madde 28 :"Kirletenin kirlenmeyi durdurmak,gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkındaki Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.

Kirletenin, meydana gelen zarardan ötürü genel hükümlere göre tazminat sorumluluğu saklıdır."

Çevre Kanununda yapılan değiklik öncesinde , md.3/f bendinde lafzı dolayısıyla burada olağan sebep sorumluluğunun bulunmuş intibaı doğmaktaydı. Zira, bu bent, kurtuluş beyyinesi getirilmesinden söz etmekte idi. Ancak, eski düzenlemenin iyi yorumlanması ile dahi bugünkü düzenlemeye varmak mümkündür. Değişiklikten önce, (f) bendinde öngörülmüş olan kurtuluş beyyinesi, kirletenin zarardan sorumluluğunu kaldırıyormuşçasına bir anlama yol açmakta idi. Oysa,ilgili madde dikkatle incelendiğinde , söz konusu kurtuluş beyyinesinin kirlenmenin önlenmesi ve sınırlandırılması için, kirletenin almayı ihmal ettiği tedbirlerin yetkili makamlarca alınması halinde, bu makamların ödedikleri giderlerin kirletenden geri alınmasıyla ilgili olduğu anlaşılır (59). Kirleten eğer kusurlu değil ise, bu giderleri tazmin yükümlülüğünden kurtulur. Ancak, meydana gelen zararın tamamından sorumlu olur. İşletenin zarardan doğan sorumluluktan kurtulabilmesi için illiyet bağını kesen sebeplerin mevcudiyetini ispat etmesi gerekli olup,kendisine başkaca bir kurtuluş beyyinesi ge-

(59) Tandoğan,Çevre Kirletilmesi,sh.37 ; Çörtoğlu,Sahir:Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması, YD., C.12/1-2(1986),sh.80 vd. ; Ulusan,sh.74-75.

[illegible] imkânı tanınmamıştır . Bu yorum, değişiklikten sonra [illegible] açık seçik ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Çevre Kanununun [illegible]'uncu maddesi, işletenin sorumluluğunu, açıkça kusursuz so[illegible]luk olarak belirlemiştir. Kurtuluş beyyinesi getirilememe[illegible], bunun bir tehlike sorumluluğu (ağırlaştırılmış objektif [illegible]luk) olduğunu ortaya koymaktadır. İlkeler kısmında sözü [illegible] kurtuluş beyyinesi getirebilme imkânı ise, yukarıda eski [illegible]nin yorumunda belirttiğimiz ve maddenin değişik (e)ben[illegible] açıklandığı üzere, kirleten tarafından alınması ihmal [illegible] önlemlerin yetkili makamlar tarafından alınması halinde, [illegible] kurum ve kuruluşlarının yaptıkları harcamaların kirleten[illegible] tahsilinin talep edilmesi ile ilgili olup, kirleteni, kusur[illegible] olduğunu ileri sürerek, bu bedeli ödemekten kurtaran bir kur[illegible] beyyinesidir. Yoksa, kirleten meydana gelen zarardan her [illegible]da sorumludur.

Kısaca özetlersek, çevreyi kirletme bir haksız fiildir.Her [illegible] faaliyet haksız olmasa da, ortaya getirdiği sonuçların [illegible] olması dolayısıyla, geniş anlamda haksız fiiller kategori[illegible] içerisinde mütalâa edilmesi gereklidir. Kirleten ise,zararın [illegible]ından tehlike sorumluluğu esaslarına göre sorumlu olup, so[illegible]luktan kurtulması,illiyet bağının kesilmesi dışında mümkün [illegible]ildir. Zira, kendisine kurtuluş beyyinesi getirme imkânı tanın[illegible]ştır(70).

Ülkemizde tehlike sorumluluklarının pek azı hukukî düzenle[illegible] konu olabilmiştir. Diğer ülkelelerden farklı olarak,elek[illegible] , demiryolu, hava aracı, teleferik ve özellikle konumuz [illegible]sından nükleer reaktörler ayrı bir yasal düzenlemeye konu ol[illegible]ştır(71).Çevre kirlenmesine neden olan faaliyetlerden biri ola[illegible] nükleer reaktörler, bünyelerinde taşıdıkları tipik tehlike

---

(70) Tekinay,S.S.: Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Hukukî Sorumluluk, Teori ve Uygulama Açısından Mesuliyet Sigortaları III.Sigorta Semineri(4-7 Nisan 1977), Ankara 1977, sh.162 ; Ulusan,sh.74 ; Tandoğan, Çevre Kirletilmesi,sh. 55.

(71) Tandoğan,H.: Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, Ankara 1981,sh.29-33,35-36 (Kusura Dayanmayan Sorumluluk) ; Tandoğan,H.: Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu , Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler II.Sempozyumu, İstanbul 1981,sh.11 vd.(Tehlike Sorumluluğu).

[illegible]yle pek çok ülkede ayrı düzenlemelere konu olmuşlardır(72). [illegible] ise henüz tehlike sorumluluğu çok sınırlı bir kaç alan [illegible] düzenlenmemiştir(73). Nükleer reaktörlerin yol açtığı za[illegible] ise, çevre kirlenmesine yol açan bir faktör olarak,öncelik [illegible] anlamda haksız fiiller kategorisi içerisinde mütalâa edi[illegible] bir haksız fiil türü olarak, ikinci olarak, sebep sorumlu[illegible] kategorisi içerisinde mütalâa edilerek,bir tehlike sorumlu[illegible] türü olarak düşünülmelidir. Böyle bir niteleme , nükle[illegible] reaktörlerin yol açtığı zararların ve bu tesislerin niteliği[illegible] derece uygundur. Zira, nükleer reaktörler çevre için [illegible] arzeden işletmelerdir. Bu işletmeler diğer işletmelere oran[illegible] büyük tehlike eğilim ve oranı gösterirler. Bu işletmele[illegible] yapılarında taşıdıkları özel ve tipik tehlike, nitelik ve [illegible] yönünden çok ağır ve büyük zararlara yol açabilmektedir. [illegible] nükleer reaktörün infilâk etmesi ya da radyasyon sızdırması, [illegible] zararın yoğunluğunu gösterebilecek niteliktedir. Sorumlu[illegible] bu işletmelerin sadece işletilmeleri dolayısıyladır.Başkaca [illegible] varlığı aranmaz. Nükleer reaktörlerin işletilmesi ile, [illegible] zarar arasında uygun illiyet bağının bulunması, sorum[illegible] kurulması için gerekli ve yeterlidir. Diğer taraftan,teh[illegible] sorumluluğu, mutlak sebep sorumluluğu da değildir. Zira,so[illegible], ancak tipik tehlikenin gerçekleşmesi sonucu zarar meyda[illegible] geldiği takdirde doğmaktadır. Bu tesislerin sadece kurulmuş ol[illegible] işletenlerine sorumluluk yüklemez(74).

Ülkemizde, henüz, nükleer reaktör bulunmamaktadır. Bundan mak[illegible], ticarî amaçla kurulmuş tesislerin bulunmadığıdır. Yoksa,araş[illegible] amacına hizmet eden reaktörler mevcuttur. Günümüzde, ülke[illegible] ticarî amaçlı reaktör bulunmamasına rağmen, kurma çabaları [illegible] devam etmektedir. Zira, Türkiye'nin elektrik enerji üretim [illegible], bugünkü gereksinimini bile karşılayamamakta olup,mev[illegible] tüm kaynaklarını devreye soksa bile 2000 yılına kadar büyük

(72) Tandoğan, Kusura Dayanmayan Sorumluluk,sh.26-29 ; Tandoğan, Tehlike Sorumluluğu,sh.11-15.

(73) İnan,sh.251 ; Eren,sh.18 vd. ; Tandoğan,Tehlike Sorumluluğu,sh.16 vd. ; Tandoğan,Kusura Dayanmayan Sorumluluk,sh.29 vd.

(74) Eren,sh.14-17.

bir açıkla karşılaşılacaktır. Bu durumun bilincinde olan yetkili makamlar, zaman zaman nükleer enerji seminerleri düzenlemektedirler(75).

Teknik alanda yapılan çalışmalara paralel olarak, hukukî alanda da düzenlemeler yapma ihtiyacı hızla artmaktadır. Nitekim, halen Atom Enerjisi Kurumu bünyesinde , nükleer enerji alanında hukukî sorumluluğu düzenleyecek bir kanun yapma çalışmaları da hızla devam etmektedir. Temennimiz, söz konusu kanunun, nükleer enerji alanındaki sorumluluğu kusursuz sorumluluk olarak ve özellikle tehlike sorumluluğu olarak niteleyerek,sonra , bu niteliğe uygun çözümler getirmesidir. Diğer taraftan, söz konusu kanunun düzenlediği hususlarda, genel hükümlere yollama yapmaksızın doğrudan çözümler getirmesinin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Zira, Paris sözleşmesinin iç hukuka uyarlanması niteliğini taşıyacak olan bu kanun, sözleşmedeki hükümleri tekrarlamaktan öteye giderek, kendisine bırakılan tamamlayıcı düzenlemelerde bulunma yetkisini kullanarak, ayrıntılı düzenleme getirebilmelidir.

Nükleer enerji alanında hukukî sorumluluğu düzenleyen bir kanun hazırlanıncaya kadar, müstakbel düzenlemelere nazaran genel nitelik taşıyan Çevre Kanunu ile konuya kısa vadede çözüm getirilebileceği, kanaatindeyiz. Şöyle ki: Çevre Kanununa göre, nükleer reaktör çevre kirlenmesine yol açtığı takdirde, nükleer reaktörü işleten kişi(muhtemelen tüzel kişi sıfatıyla devlet) kirleten sıfatıyla sorumlu olacaktır. İşleten, tesisin kapsamındaki özel ve tipik tehlike nedeniyle ,illiyet bağını kesen sebeplerin varlığını ispat etmedikçe, sorumlu olacaktır. Çevre Kanununa göre alması gereken tedbirleri almayan işleten, zararlardan sorumlu olacak, fakat tedbirleri almakta kusuru bulunmadığını ispat ederse,yetkili makamlara almayı ihmal ettiği tedbirlerin giderini ödemek yükümlülüğünden kurtulacaktır. Kusuru varsa,evleviyetle, giderlerin ve zararın tamamını tazmin edecektir. Bu sonuç, Anayasa ile tanınan çevre hakkının da doğal bir zorunluluğudur(76).

---

(75) Altın,Vural: Türkiye'de Genel Enerji Problemi İçinde Nükleer Enerjinin Yeri ve Önemi, Türkiye'de Enerji Planlaması Seminerleri,Ankara 1981,sh.38 vd.

(76) Gemalmaz,sh.312 vd.

Diğer taraftan, Çevre Kanununun konumuz açısından önemi, onun doğrudan doğruya uygulanan bir kanun olmasından da kaynaklanmaktadır. Çevre Kanununun amacını düzenleyen birinci maddesine göre:

" Bu kanunun amacı, bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması,iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması, su,toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukukî ve teknik esaslara göre düzenlemektir."

Çevre Kanunu bu düzenleme tarzı ile, uygulama alanını Türkiye'de meydana gelen çevre kirliliği ile sınırlamıştır. Çevre Kanunun ikinci maddesi ise,"çevre kirliliği"ni insanların her türlü faaliyetlerinin yol açtığı zararlar olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla, çevre kirlenmesine yol açan kişinin Türk ya da yabancı olmasına bakılmaksızın bu kanun doğrudan uygulanacaktır.Bu nedenle , nükleer zararların yol açtığı meselelerde de bu kanun uygulama alanı bulabilecektir.

Görüldüğü üzere, gerek mukayeseli hukukta gerek Türk iç maddî hukukunda nükleer sorumluluk, kusursuz sorumluluk türlerinden tehlike sorumluluğu olarak kabul edilmektedir. Aralarındaki yegâne fark, altında düzenlendikleri üst kavramların daha geniş veya dar olarak ele alınmasıdır. İşte, bu sistemleri yukarıda zikretmemizin temel sebebi, bu benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır.

Bu düzenlemelerin diğer bir önemi de kendisini doğrudan uygulanan kurallarda ortaya koymaktadır. Zira, mevcut özel kanunlar ile bir milletlerarası sözleşmeye dayanılarak çıkarılan kanunlar, doğrudan uygulanan kanunlar olup, kanunlar ihtilâfı kurallarını bertaraf etmektedirler.Bu husus, kanunlar ihtilâfı bahsinde ele alınacaktır.

V- KONUNUN ÖNEMİ, SINIRLANMASI VE İNCELEME PLÂNI

A) NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN KANUNLAR İHTİLÂFI KONUSUNUN ÖNEMİ

Nükleer sorumluluk,içinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısında önem kazanmış bir konudur. Nükleer kazalar sonucu ortaya çıkan zararın büyüklüğü, milletlerarası toplumun konuya ciddiyetle yaklaşmasını sağlamıştır. Bu nedenle, nükleer kazalar sonucu meydana gelen zararların tazmini meselesi, milletlerarası ortamda büyük önem taşımakta ve sorumluluğa milletlerarası bir mahiyet kazandırılmasına çalışılmaktadır. Bu düşünceden hareketle, yeni milletlerarası sözleşmeler akdedilmekte, mevcut sözleşmelerin ise uygulama alanları genişletilmektedir.Bu milletlerarası sözleşmeler, maddî milletlerarasi özel hukuk ve bağlama kuralları aracılığıyla konuyu düzenlemektedir.Bunların düzenlemediği konularda ise, millî hukuk düzenleri gerekli tamamlayıcı düzenlemeleri yapmakta serbest bırakılmaktadır. Bu noktada, bu iç hukuk düzenlemelerinin milletlerarası hukukta önemi meselesi gündeme gelmektedir. Zira, bu kurallar genellikle,doğrudan uygulanan kural niteliğini taşımaktadır. Bu nitelik ise, kanunlar ihtilâfı kurallarının bertaraf edilmesine müncer olmaktadır.

İkinci olarak, milletlerarası sözleşme bulunmayan hallerde, nükleer sorumluluğa uygulanacak kuralların neler olduğu da , kanunlar ihtilâfı hukuku açısından incelenmesi gereken bir mesustur.Zira, bu noktada kanunlar ihtilâfı kuralları işlevsel açıdan önem kazanmaktadır. Nitekim, 1986'da meydana gelen Sovyet nükleer reaktörü Chernobyl'in yol açtığı zarar, bu reaktör mevcut milletlerarası sözleşmelerden hiçbirinin kapsamına girmediğinden bu yoldan tazmin edilememiştir. Dolayısıyla, yegâne yol, kanunlar ihtilâfı hukuku prosedürü içerisinde , bu ve meydana gelebilecek benzer nükleer kazaların yol açtığı zararların tazmininin sağlanmasıdır.

B) KONUNUN SINIRLANMASI

Yüksek lisans tez çalışmamızın konusunu, "Nükleer Reaktörlerin Yol Açtığı Zararlardan Doğan Kanunlar İhtilâfı" oluşturmaktadır.Bu başlık altında, nükleer enerjinin barışçı amaçlarla kullanımı sonucu ortayan çıkan milletlerarası sorunlar, Milletlerarası Özel Hukuk(Kanunlar İhtilâfı ve Yargı Yetkisi) açısından ele alınacaktır..

Nükleer sorumluluk, gerek sorumluluk hukuku,gerek kanunlar ihtilâfı açısından son derece kapsamlı bir konudur. Bu nedenle çalışmamızda bir yüksek lisans tezi çerçevesinde, aşağıdaki hususlarla sınırlandırılmış olarak ele alınacaktır.

İlk olarak, nükleer reaktörlerin barışçı olmayan amaçlarla kullanılması sonucu ortaya çıkan milletlerarası sorunlar incelenmeyecektir.

İkinci olarak, sadece sabit (land based) reaktörlerin yol açtığı zararlar incelenecek olup, bir nakil aracının aksamını teşkil edenler, inceleme konumuzun dışında kalmaktadır.

Üçüncü olarak, üçüncü kişilere verilen nükleer zararlar incelenecek olup, işçi-işveren ilişkileri ile yapımdaki bozukluk sebebiyle meydana gelen zararlardan doğan akdî sorumluluğa değinilmeyecektir.

Son olarak,nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan sorumluluğa ilişkin milletlerarası anlaşmalar incelenirken, esasen konumuzun dışında kalmakla beraber, yeri geldiği ölçüde, taşıyıcının sorumluluğu ile ilgili hükümlere de değinilecektir.Bunun yanısıra, taşıdıkları önem dolayısıyla yargı yetkisi meselesine de değinilecek olup, tanıma ve tenfiz meseleleri inceleme konusu yapılmayacaktır.

C) İNCELEME PLÂNI

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümün konusunu " Nükleer Zararlar ve Sorumluluğun Milletlerarası Sözleşmelerde Düzenlenişi " oluşturmaktadır. Bu bölümde, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan sorumluluk konusunda akdedilmiş olan muhtelif sözleşmeler (Paris S., Brüksel S., Eylül 1988 tarihli Ortak Protokol) ve bu sözleşmelerde nükleer sorumluluğun ve uygulanacak hukukun düzenleniş biçimi incelemeye konusu yapılacaktır.

İkinci bölümün konusunu " Kanunlar İhtilâfı Hukuku " oluşturmaktadır. Bu bölümde, öncelikle, nükleer sorumluluğun Türk Milletlerarası Özel Hukukunda "haksız fiil" olarak vasıflandırılması konusu ele alınacaktır. Daha sonra, haksız fiillerden doğan kanunlar İhtilâfı alanına kısaca değinilerek, Türk hukuku bakımından kanunî rejim ile milletlerarası sözleşmelerin uygulama alanlarının karşılıklı olarak sınırlandırılması meselesi üzerinde durulacaktır, bu sınırlandırmaların yapılmasından sonra ise, MÖHUK md.25'in nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlarda uygulanma kabiliyetine, bunda arzettiği özelliklere, uygulanacak hukukun kapsamına ve kanunlar İhtilâfı hukukunun genel problemlerine getirilen çözümlere değinilecektir.

Yukarıda inceleme plânını açıkladığımız çalışmamız, incelemenin sonuçlarını ihtiva eden bir kısımla tamamlanacaktır.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

NÜKLEER ZARARLAR VE SORUMLULUĞUN MİLLETLERARASI SÖZLEŞMELERDE DÜZENLENİŞİ

I- ÖN AÇIKLAMA

Nükleer sorumluluk, milletlerarası hukukta, dayanağı milletlerarası sözleşmeler olan yeni bir sorumluluk çeşididir. Nükleer sorumluluğun düzenlendiği temel sözleşmeler ise, Paris ve Viyana sözleşmeleridir. 1988 tarihinde akdedilen ortak protokol ise, iki sözleşme arasında irtibatı sağlaması bakımından önem taşımaktadır. Paris ve Viyana sözleşmelerinde işletenin sorumluluğunun temeli belirli kavramların niteliğinden hareketle oluşturulmuştur. Bu nedenle sözleşmelerin incelenmesine geçmeden önce ilgili kavramlar ve nükleer sorumluluğun düzenleniş şekline dair bakkında kısa bir açıklama yapmakta fayda görmekteyiz.

A) NÜKLEER KAZA KAVRAMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR:

1. NÜKLEER KAZA: Radyoaktif özelliklerden veya radyoaktif özelliklerin zehirli ve patlayıcılarla veya nükleer yakıtın veya radyoaktif ürünlerin ve artığın diğer zararlı özellikleri ile birleşmesinden veya bir nükleer tesis içindeki radyasyon kaynağından yayılan iyonlaştırıcı radyasyonlardan doğan ve birbiri ardınsıra gelen aynı kaynaklı olaylar dizisidir(Paris S.md.1/a-i).

Viyana sözleşmesinde ise,"Nükleer zarara yol açan bir olay veya aynı kaynaklı olaylar dizisi" olarak tanımlanmıştır(Viyana S.md.1/k).

2. NÜKLEER YAKIT: Metal alaşım veya kimyasal bileşim halinde uranyum(doğal uranyum dahil),metal alaşım veya kimyasal bileşim halinde plutonyum ve Nükleer Enerji Yönetici Komitesinin (Nuclear Energy Steering Committee)zaman zaman kararlaştıracağı

hemzeri ve diğer bölünebilir maddelerdir(Paris S.md.1/a-iii ; Viyana S.md.1/h-i).

3. RADYOAKTİF ÜRÜN VEYA ARTIK: Nükleer yakıtın üretilmesi veya kullanılması esnasında üretilmiş veya radyasyona maruz bırakılarak radyoaktif hale getirilmiş herhangi bir radyoaktif maddedir ; ancak, (1)nükleer yakıt (2)bir nükleer tesis bünyesinde olup endüstriyel, ticarî, zıraî,tıbbî,ilmî,eğitsel amaçlarla kullanılmak üzere imalâtın son aşamasına ulaşmış olan radyoizotoplar buna dahil değildir(Paris S.md.1/a-iv ; Viyana S.md. 1/g).

4. NÜKLEER MADDE : Nükleer yakıt(doğal veya tüketilmiş uranyum hariç) ve radyoaktif ürünler veya artık anlamındadır(Paris S.md.1/a-v ; Viyana S.md.1/h).

5. NÜKLEER TESİS: Herhangi bir taşıt aracının içinde bulunanlar dışındaki reaktörler, nükleer maddeleri imal eden veya yeniden işleyen fabrikalar, ışınlanmış nükleer yakıtı yeniden işleme tâbi tutan fabrikalar, taşıma sırasındaki geçici depolama tesisleri hariç nükleer madde depolama tesisleri ve bünyesinde nükleer yakıt veya radyoaktif ürünler veya artık gibi Nükleer Enerji Yönetici Komitesinin zaman zaman kararlaştıracağı maddeler bulunan diğer tesislerdir(Paris S.md.1/a-ii; Viyana S.md.1/j).

6. İŞLETEN: Bir nükleer tesis ile ilgili olarak "işleten", yetkili makamca o tesisin işleteni olarak atanmış veya tanınmış kimse anlamındadır(Paris S.md.1/a-vi ; Viyana S.md.1/c).

7. NÜKLEER REAKTÖR: Nükleer yakıt ihtiva edip, ek nötron kaynaklarına gereksinim duymaksızın, kendi bünyesi içerisinde zincirleme nükleer fizyon gerçekleştirebilen yapıdır(Viyana S.md.1/i).

8. NÜKLEER ZARAR: Radyoaktif malların veya bunların zehirli,patlayıcı veya diğer tehlikeli mallarla birleşmesinden (nükleer yakıt,radyoaktif ürün ya da artık gibi) veya bir nükleer tesise gönderilmekte olan, o tesisten gönderilen ya da onun kaynaklanan nükleer maddeler sonucu, ölüm, vücut bütünlüğünün kaybı, mala gelen hasar veya zarardır(Viyana S.md.1/k).

B) NÜKLEER SORUMLULUK VE DÜZENLENİŞ BİÇİMİ

Görüldüğü üzere, Paris ve Viyana sözleşmeleri hemen hemen aynı tanımları vermektedirler. Bu durum, her iki sözleşmenin güdüklerinin aynı olmasından kaynaklanmaktadır.

Her iki sözleşme de nükleer kaza dolayısıyla işleteni sorumlu tutmakta ve sorumluluğun niteliğini kusursuz sorumluluk olarak belirlemektedir (77). Sorumluluk , kural olarak, işletene aittir. Ancak, istisnaî hallerde işleten sıfatı, taşıyıcıya devredilebilir.

Diğer taraftan işleten, kural olarak, mala ve şahsa verilen her türlü zarardan sorumludur (78). Bazı mallar ise, bundan istisna edilmiştir.

Ayrıca, işletenin sorumluluğu zaman ve miktar itibariyle de sınırlandırılmıştır (79).

Son olarak, işletenin sorumluluğu, klâsik kurtuluş beyyinelerine tâbi değildir. Her iki sözleşmede de , işletenin sorumlu olmadığı haller sınırlı olarak sayılmıştır(80).

Yukarıda ana hatlarıyla belirttiğimiz işletenin sorumluluğu ve düzenleniş biçimi , aşağıda her iki sözleşme bakımından ayrıntılı olarak incelenecektir.

---

(77) Arangio-Ruiz,Gaetano: International Legal Problems of Civil Uses of Nuclear Energy, Rec. Des Cours, Vol.107/3(1962), p.582 ; Trevor,J.P.H.: Principles of Nuclear Liability For Nuclear Damage, Nuclear Law For A Developing World,Vienna 1969,p.109-110.

(78) Pelzer,Norbert: On Modernising The Paris Convention,NLB., Vol.12(November 1973),p.51 ; Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,NLB.,Vol.20(December 1977)p.56.

(79) Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.75 ; Paris Exposé Des Motifs,p.49-51.

(80) Trevor,p.109-110 ; Schwartz,A.Julia-Cunningham,Guy:Specific Defences To The Liability of a Nuclear Operator For Damages Resulting From a Nuclear İncident, Status,Prospects and Possibilities of International Harmonization in the Field of Nuclear Energy Law, Baden-Baden 1985,p.248 vd.

II- NÜKLEER ENERJİ ALANINDA ÜÇÜNCÜ ŞAHISLARA KARŞI SORUMLULUK HAKKINDA PARİS SÖZLEŞMESİ

Paris sözleşmesi, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan milletlerarası sorumluluğu düzenlemek üzere akdedilmiş ve sorunu ilk kez milletlerarası hukuk alanına getirmiştir. 1960 yılında Batı Avrupalı devletler arasında akdedilen sözleşme, 1968 yılında yürürlüğe girmiştir(81).

A) SÖZLEŞMENİN TARAFLARI

Paris sözleşmesi, Federal Almanya, Belçika,Büyük Britanya,Danimarka,Finlandiya,Fransa,Hollanda,İtalya,İsveç , İspanya, Norveç, Portekiz , Türkiye ve Yunanistan olmak üzere, on dört batılı devlet tarafından imzalanmıştır(82).

B) SÖZLEŞMENİN AMACI

Paris sözleşmesi ile varılmak istenen temel amaç, Taraf devletlerin nükleer enerji mevzuatının ayrıntılı ve uyumlu bir biçimde düzenlenmesini teşvik etmektir. Sözleşme,âkit devletleri millî esaslar çerçevesinde gerekli gördükleri tamamlayıcı düzenlemeleri yapmakta serbest bırakarak, nükleer zararlardan doğan hukukî sorumluluğa ilişkin temel kuralların birleştirilmesini amaçlamaktadır(83).

C) SÖZLEŞMENİN UYGULAMA ALANI

1. COĞRAFİ AÇIDAN

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Paris sözleşmesi,

---

(81) Multilateral Conventions,p.27.

(82) NEA Activities in 1986,Paris 1987,p.30 ; Improving The Nuclear Third Party Liability Regime,NEA Newsletter,Vol.6/2(Fall 1988), p.17.

(83) Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.53 ; Reyners,P.:Limiting The Liability of The Nuclear Operator, NEA Newsletter,Vol.4/1(Spring 1986),p.5.

ve dört batı Avrupalı devlet tarafından onaylanmıştır. Bu nedenle de coğrafî açıdan uygulama alanı dar ve bölgeseldir(84). Sözleşme, âkit devlet ülkeleri dışında meydana gelen nükleer kaza ve zararlara kural olarak uygulanmaz(Paris S.md.2)(85). Ancak, işletenin tâbi olduğu devletin(nükleer tesisin bulunduğu yer devleti) millî mevzuatı aksini öngörebilir. Buna göre, her devlet sözleşmenin uygulama alanını (i)âkit devlet ülkesinde meydana gelen nükleer kazalar sebebiyle âkit olmayan devlet ülkelerinde meydana gelen zararlara (ii)zararın âkit devletlerde meydana gelip, kazanın âkit olmayan devlette meydana geldiği hallere (iii)âkit olmayan devlet ülkelerinde meydana gelen kaza ve zararlara, teşmil edebilir(86). Uygulamada millî mevzuatlar arasında bu yönde bir birliğe rastlanmamaktadır. Ancak Federal Alman mevzuatı bu hususu düzenlemiştir. O da, nükleer tesisin Federal Almanya'da bulunması şartı ile kazanın veya zararın gerçekleştiği yere önem atfetmeksizin, işleteni sorumlu tutmaktadır(87).

Diğer taraftan, Nükleer Enerji Yönetici Komitesi,22.4.1971 tarih ve NE/M(71)1 sayılı tavsiye kararı ile sözleşmenin uygulama alanını, açık denizde meydana gelen kaza ve zararlar ile âkit devlet ülkesinde tescil edilmiş gemilerde meydana gelen zararları da (kaza âkit olmayan devlet ülkesinde meydana gelmiş olsa dahi) içerisine alacak şekilde genişletmiştir(88).

---

(84)Strohl,P.:Nuclear Accidents and International Obligations, NEA Newsletter,Vol.6/2(Fall 1988),p.6(International Obligations) ;NEA Activities in 1986,p.30.

(85)Improving The Nuclear Third Party Liability Regime,p.17 ; Paris Exposé Des Motifs,p.33 vd. ; The Field of Application of Nuclear Conventions,NLB.,Vol.5(April 1970),p.22.

(86)Paris Convention(Decisions,Recommendations,Interpretations), Paris 1984,p.13-14.

(87)Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, p.71.

(88)Tavsiye Kararının Metni için bkz.Paris Convention(Decisions, Recommendations , Interpretations),p.12 ; The Field of Application of Nuclear Conventions,p.22.

2. KONU AÇISINDAN

Paris sözleşmesinin uygulama alanının ikinci sınırı, konu bakımından getirilmiştir. Öncelikle belirtilmesi gereken husus, sözleşmenin her türlü nükleer faaliyetten doğan zararlara uygulanmadığıdır. Sözleşme, istisnaî karakterde zararları tazmin etmek üzere düşünülmüştür(89). Bu nedenle sözleşme,nükleer enerjiden nükleer bir tesis dışında yararlanmanın amaçlandığı hallerde uygulanmaz. Dolayısıyla sözleşme, nükleer enerjiden nükleer bir tesis dışında endüstriyel,ticarî,zıraî,tıbbî veya bilimsel olarak faydalanılan hallerde uygulanma kabiliyetine sahip değildir. Zira, bu tesislerin yarattığı riskler normal bir endüstriyel faaliyetin yarattığı risklerin ötesine geçmektedir(90).

İkinci olarak, sözleşmenin uygulama alanı, belirli tesislerle de sınırlıdır. Bunlar reaktörler, nükleer maddeleri üreten veya işleyen fabrikalar, izotop ayırma üniteleri, radyoatife yakıtı tekrar işleyen tesisler ile nükleer maddeleri depolama tesisleridir. Ayrıca, sözleşme, depolanmış nükleer maddelerin nakli sırasında, nakil aracında meydana gelen kazalarda da uygulanır(91). Fakat, bir nakil aracının aksamını teşkil eden reaktörlerde uygulanmaz(92). Bunun yanısıra, nükleer tesisin kendisinin veya ona tahsis edilmiş malların zarara uğraması halinde de sözleşme uygulanma kabiliyetine sahip değildir(Paris m.md.3/a)(93).

Son olarak, nükleer maddeleri taşıyan nakil araçları da sözleşmenin kapsamına girmezler(94). Bununla beraber,âkit devletler millî mevzuatları ile nakil araçlarının da tazminini

---

(89)Paris Exposé Des Motifs,p.33 ; Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.71-72 ; Strohl,International Obligations,p.5.

(90)Paris Exposé Des Motifs,p.35 ; Strohl,Nuclear Third Party Liability, p.71.

(91)Paris Exposé Des Motifs,p.33 ; Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.71.

(92)Paris Exposé Des Motifs,p.35 ; Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.71.

(93)Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.56.

(94)Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.56.

[illegible]bilirler(Paris S.md.7/c). Nitekim, Nükleer Enerji Yönetici [illegible]nin 9.10.1969 tarih ve NE/M(69)2 sayılı tavsiye kararın-[illegible] bu durum açıkça ifade edilmiştir. Ancak, aranılan tek husus, [illegible]tlara ayrılan diğer fonların miktarının beş milyon özel [illegible] hakkının altına düşmemesidir(95).

D) SORUMLULUĞUN SÜJESİ

Paris sözleşmesi ile getirilen sisteme göre, nükleer reak-[illegible]rlerin yol açtığı zararlardan sadece nükleer tesisin işleteni [illegible]dir. İşletenin sorumluluğu, kusura dayanmayan(No fault liabi-[illegible]),münhasır(Exclusive liability), mutlak(Absolute veya Strict [illegible]lity) ve sınırlı(Limited Liability)bir sorumluluktur(96).Aynı [illegible] kaza dolayısıyla birden fazla işletenin sorumlu olduğu hal-[illegible] ise, müteselsil sorumluluk(Joint Liability)söz konusudur(97).

Sözleşme, nükleer tesisin işletenini, yetkili kamu makam-[illegible],münferit tesisin işleteni olarak tanınmış veya atanmış kişi [illegible] tanımlamaktadır(Paris S.md.1/a-iv).

Nükleer zarar dolayısıyla sadece işletenin sorumlu olması, [illegible] başka kişilere sorumluluk yüklenememesi kuralı, taşımacılık [illegible]nda akdedilmiş olan milletlerarası sözleşmelerin uygulanması-[illegible] mümkün değildir. Dahası, Paris sözleşmesine göre işletenin sorum-[illegible] mütalemadığı hallerde işletenin sorumluluktan kurtulması mutlak [illegible]ıp, işletenin sorumlu olup olmadığı, hukukun genel prensiple-[illegible] bakılmak tespit edilir(98).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, sorumluluk, kural olarak, [illegible] tesisin işletenine aittir. Ancak, istisnaî hallerde işle-

---

[illegible]Tavsiye Kararının metni için bkz. Paris Convention(Decisions, Recommendations,Interpretations),p.20.

[illegible]Arangio-Ruiz,p.582.

[illegible]Paris Exposé Des Motifs,p. 39 ; Arangio-Ruiz,p.583.

[illegible]Paris Exposé Des Motifs,p. 37.

ten sıfatı, bu kişinin talebi ile taşıyıcıya devredilmiş olabilir(Paris S.md.4/d)(99). Nitekim, Nükleer Enerji Yönetici Komitesi, 22.4.1971 tarih ve NE/M(71)1 sayılı tavsiye kararı ile, bir âkit devlet kendi millî mevzuatı ile taşıyıcıya bu sıfatı vermemiş olsa dahi, diğer bir âkit devletin işleten olarak tayin ettiği taşıyıcının bu sıfatının tanınması gerektiğini ortaya koymaktadır(100).

E) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN KAPSAMI

İşletenin hukukî sorumluluğunun kapsamı ile sözleşmenin uygulama alanının hemen hemen aynı olduğu söylenebilir. İşletenin hukukî sorumluluğunun kapsamını düzenleyen üçüncü maddeye göre, işleten, kural olarak, şahsa ve mala verilen zararlardan sorumludur. Bununla beraber, bazı mallar işletenin sorumluluğunun kapsamı dışında bırakılmıştır. Bunlar, tesisin kendisi veya inşa halindeki ek tesisleri ile tesise tahsis edilmiş mallardır(Paris S.md.3/a-ii). Buna dayanılarak nakil araçlarına verilen zararlar da kapsam dışı kalmışlardır(101). Ancak, işletenin tâbi olduğu devletin millî mevzuatı, nakil araçlarının tazminini öngörebilir(102).

Sözleşmeye göre, ölüm,vücut bütünlüğünün kaybı ve mala verilen zararlar, nükleer bir kazadan kaynaklandıkları takdirde nükleer zararlardır. Mala ve şahsa verilen zararların birlikte ileri sürülmesi halinde, öncelikle şahsa verilen zararlar tazmin edilecek, mala gelen zararlar ise, tazminata ayrılan fonlardan arttığı takdirde tazmin edilecektir(103).Sözleşme bunun dışında nükleer zararlar hakkında ayrıntılı düzenleme getirmiş değildir(104).

---

(99)Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.72.

(100)Tavsiye Kararının metni için bkz.Paris Convention(Decisions, Recommendations, Interpretations),p.16.

(101)Pelzer,p.51.

(102)Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.56.

(103)De Los Santos Lasurtegui,A.:Legal Aspects of The Use of Source of Ionizing Radiation,NLB.,Vol.7(April 1971),p.59-61.

(104)Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.57.

Diğer taraftan, zararın , bir nükleer kaza ile nükleer olmayan bir kazanın birleşmesi sonucu ortaya çıktığı hallerde, eğer nükleer kazanın yol açtığı zarar açık olarak tespit edilebiliyorsa, meydana gelen zararın tamamı nükleer zarar olarak kabul edilir(Paris S.md.3/b). Ancak, zararın tamamının nükleer zarar olarak kabulü sonucu işletenin bundan sorumlu tutulması, nükleer olmayan kaza dolayısıyla sorumluluğu söz konusu olan kişilerin sorumluluğuna etki etmez. Yani bu kişiler sorumluluktan kurtulmuş olmazlar(105).

F) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN ŞARTLARI

İşletenin sorumluluğunun şartlarını iki kısımda incelemekte fayda vardır. Zira, işleten, hem nükleer tesiste, hem de taşımacılık halinde meydana gelen nükleer kazalardan sorumludur.

I. NÜKLEER TESİS İÇİNDE MEYDANA GELEN KAZALAR

Nükleer zararın bir nükleer tesiste meydana gelen kaza neticesinde ortaya çıkması halinde, işletenin sorumlu olduğu hususunda her hangi bir tereddüt mevcut değildir. Sorumluluğun tek şartı , zarara, ilgili nükleer tesiste meydana gelen bir kazanın yol açtığının, yani illiyet bağının ispatlanmasıdır. İşletenin tesis kazalarından dolayı sorumluluğu sözleşmenin beşinci maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, bir nükleer kazaya yol açan maddelerin daha önce bulundukları tesislerin işletenleri sorumlu değildir. Dolayısıyla, son bulunulan nükleer tesisin işleteni sorumludur(Paris S.md.5/a).

İkinci olarak, nükleer kaza taşımacılık sırasında geçici depolanan nükleer maddeler sonucu olmuşsa, sözleşmenin dördüncü maddesi uyarınca bir başka kişinin sorumlu olduğu hallerde , nükleer maddelerin geçici olarak depolandığı tesis işletenai sorumlu değildir(Paris S.md.5/b)(106).

---

(105) Paris Exposé Des Motifs,p.37-39.
(106) Paris Exposé Des Motifs,p.43.

Üçüncü olarak,daha önce birden fazla nükleer tesiste bulunan nükleer maddeler, nükleer kaza gerçekleştiğinde de farklı tesislerde bulunuyor iseler, zararın meydana gelmesinden önce bulundukları son nükleer tesisin işleteni veya sonradan nükleer maddeleri teslim alan işleten veya yazılı bir sözleşmenin açık hükmü uyarınca sorumluluğu üzerine alan işleten sorumludur. Sözleşmeye göre birden fazla işletenin sorumlu olduğu hallerde müteselsil sorumluluk(Joint Liability) söz konusudur.Dilimize "müşterek ve birden çok sorumludurlar" olarak tercüme edilen bu husus, gerçekte müteselsil sorumluluk olarak anlaşılmalıdır(Paris S.md.5/d)(107). Müteselsil sorumluluğun tek şartı ise, taşıma sırasında tek ve aynı tesiste veya nakil aracında geçici olarak depolanmış nükleer maddelerin zarara yol açmış olmasıdır.

İşletenin nükleer kaza dolayısıyla sorumluluğu kural olarak münhasırdır(Exclusive Liability). Bu kural, bir nükleer kaza dolayısıyla işletenden başka kimseye sorumluluk yüklenememesi anlamını taşır(108). Ancak, bu kuralın taşımacılık alanında bir istisnası vardır. Bu istisna, taşıma kazalarından doğan sorumluluk konusunda ayrıntılı olarak incelenecektir.

2. TAŞIMACILIK HALİNDE MEYDANA GELEN KAZALAR

Nükleer maddelerin taşınılması halinde meydana gelen nükleer kazalar dolayısıyla nükleer tesis işleteninin sorumluluğu mutlak değildir. Bu nedenle de sözleşmenin dördüncü maddesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemede, nükleer tesisten nükleer madde gönderilmesi (Paris S.md.4/a) ile nükleer tesise madde gönderilmesi(Paris S.md.4/b) halleri ayırdedile-

---

(107)"If damage gives rise to liability of more than one operator in accordance with this convention, liability of these operators shall be joint and several..."

(108)Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.72-73.

ayrı şartlara tâbi tutulmuştur.

Taşımacılık halinde sorumluluk ,kural olarak, gönderen [illegible] aittir. Zira, doldurma, paketleme ve tedarik işlemlerinin riski kendisine aittir(109).Buna göre, nükleer tesislere nükleer madde gönderilmesi halinde, gönderen nükleer tesisin işleteni aşağıdaki hallerde sorumludur(Paris S.md.4/a):

(a) İşletenler arasındaki mevcut yazılı sözleşmenin açık hükmü uyarınca, sorumluluğun bir başka nükleer tesisin işletenin tarafından yüklenilmesinden önce nükleer kaza meydana gelmesi (md.4/a-i);

(b) yazılı sözleşmede açık hüküm bulunmayan hallerde, diğer bir nükleer tesis işleteninin nükleer maddeleri teslim almasından önce nükleer kaza meydana gelmesi(md.4/a-ii); veya,

(c) nükleer maddelerin bir nakil aracının aksamını teşkil eden reaktörde kullanılacak olması halinde, bu reaktörü işletmeye tam yetkili kişinin bunları teslim almasından önce nükleer kaza meydana gelmesi(md.4/a-iii); fakat,

(d) nükleer maddelerin âkit olmayan devlet ülkesinde bir kişiye gönderilmesi halinde, nükleer maddelerin âkit olmayan devlet ülkesinde boşaltılmasından önce nükleer kaza meydana gelmesi(md.4/a-iv)(110).

Nükleer tesise nükleer madde gönderilmesi halinde ise, gönderilen tesisin işleteni aşağıdaki hallerde sorumludur(Paris S.md.4/b):

(a) Gönderilen nükleer tesisin işleteninin yazılı sözleşmenin açık hükmü uyarınca sorumluluğu yüklenmesinden sonra nükleer kaza meydana gelmesi(md.4/b-i);

(b) yazılı sözleşmede açık hüküm bulunmaması halinde, nük-

---

(109)Paris Exposé Des Motifs,p.41.
(110)Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.72.

leer maddeleri teslim aldıktan sonra nükleer kaza meydana gelmesi (md.4/b-ii); veya,

(c) bir nakil aracının aksamını teşkil eden nükleer reaktörü işletmeye tam yetkili kişiden nükleer maddelerin teslim alınmasından sonra nükleer kaza meydana gelmesi (md.4/b-iii);

(d) Fakat, nükleer maddelerin, işletenin rızası ile âkit olmayan bir devlet ülkesindeki bir kişiden gönderilmesi halinde, nükleer maddelerin nakil araçlarına yüklenmesinden sonra nükleer kaza meydana gelmesi(md.4/b-iv).

Sözleşmenin dördüncü maddesinin (a) bendindeki düzenleme kuralı göstermektedir. Buna göre sorumluluk , gönderen işletene aittir. Aynı maddenin (b) bendinde ise kuralın istisnası, yani, sorumluluğun gönderilen işletene ait olduğu haller düzenlenmiştir(111). Buna göre, sorumlu işleten, kural olarak taraflar arasındaki sözleşmenin açık hükmüne dayanılarak tespit edilir.Açık hüküm bulunmayan hallerde ise , teslim anı esas alınarak sorumluluğun hangi işletene ait olduğu tespit edilmektedir. Âkit olmayan devlet ülkesine nükleer madde gönderilmesi halinde,sözleşme ,âkit olmayan devlet tâbiiyetindeki bir kişiye sorumluluk yükleyemeyeceğinden, gönderen işletenin sorumluluğu nükleer maddelerin nakil araçlarından boşaltılmasına kadar devam eder(md.4/a-iv)(112). Âkit olmayan devletten âkit devlete nükleer madde gönderilmesi halinde ise, gönderilen işleten sorumludur(md.4/b-iv). Her iki düzenlemenin de temel nedeni, zarar gören bakımından güvence sağlanmasıdır. Bu suretle, âkit devlette daima sorumlu bir kişi bulundurulmak istenmiştir(113).

Yukarıda, işletenin sorumluluğunun kural olarak münhasır olduğunu,ancak bu kuralın taşımacılık haline münhasır bir istisnasının bulunduğunu belirtmiştik(114). Bu istisna, nükleer kaza do-

---

(111)Paris Exposé Des Motifs,p.41.

(112)Paris Exposé Des Motifs,p.41.

(113)Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.54 ;Paris Exposé Des Motifs,p.41.

(114)Bkz.yuk.sh.37-38.

Yanısıyla taşıyıcının sorumluluğunu öngörmektedir.Bu istisna uyarınca, bir âkit devlet işleten sıfatının taşıyıcıya devrini öngörebilir(md.4/d). Ancak, bu devrin geçerli olabilmesi için bazı şartların varlığı gereklidir. Buna göre, ön şart,ilgili âkit devletin millî mevzuatında bu yolda bir hüküm bulunmasıdır. Ayrıca,tesis işleteninin rızası ve taşıyıcının talebi gereklidir. Bunların yanısıra, yetkili resmî makamın bu yolda bir kararı ve taşıyıcının gerekli malî teminatı göstermesi(md.10/a, md.7) de gerekmektedir(115). Bu şartların varlığı halinde,taşıyıcı, nükleer maddelerin taşınması sırasında meydana gelen kazalar dolayısıyla , nükleer tesis işleteni gibi sorumlu olur. Sözleşmede geçen taşıyıcı kavramına, radyoaktif artıkların satışını meslek haline getirmiş kişiler de dahildir(116).

Taşıyıcının sorumluluğu üstlenmesi ve işleten gibi sorumlu tutulması ile her iki işleten de (gönderen ve gönderilen) sorumluluktan kurtulur ve taşıyıcı her iki işletenin yerine de sorumlu olur(117).

G) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN SINIRLARI

Paris sözleşmesi, işletenin sorumluluğunu, miktar ve süre itibariyle sınırlandırmıştır(118).

1. TAZMİNAT MİKTARI

Paris sözleşmesine göre, bir nükleer kaza neticesinde meydana gelen zararın tazmini için ödenecek olan miktar,yedinci maddenin (b)fıkrasında belirlenen azamî miktardan fazla olamaz. Buna göre, işletenin sorumlu olduğu azamî miktar, Uluslararası Pa-

(115)Paris Exposé Des Motifs,p. 43.

(116)Paris Exposé Des Motifs,p.41.

(117)Paris Exposé Des Motifs,p.43.

(118)Pelzer,p.56-57 ; Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.75-76 ; Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, p.60-65 ; Paris Exposé Des Motifs,p. 49-51.

ve Fonu tarafından belirlenen ve bu kuruluşun faaliyet ve iş-leklerinde kullanılan"Özel Çekim Hakkı(Special Drawing Right)" birimi ile on beş milyon özel çekim hakkı olarak tespit edilmiştir(md.7/b)(119). Bununla beraber, âkit devletler, millî tevvuatları ile teminat altına almış olmaları şartıyla daha düşük veya yüksek miktarlar belirleyebilirler.Ancak, bu şekilde belirlenen miktarlar, beş milyon özel çekim hakkının altına da inemez (md.7/b) (120). Âkit devletler her hangi bir belirlemede bulunurken, nükleer tesisin özelliğini, nükleer maddeleri ve meydana gelebilecek kazanın temel sonuçlarını dikkate alacaklardır (md.7/b-ii)(121).Yabancı unsurlu bir hukukî ihtilâfta uygulanacak hukuk,hâkimin hukuku olduğu hallerde bu tazminat miktarları uygulanma kabiliyeti kazanacaktır.Belirlenecek olan bu miktarlar, net tazminat miktarları olup, tazminat davası sonucunda mahkemece hükmedilecek olan faiz ve masraflar buna dahil değildir (md.7/g)(122).

Bir nükleer kaza dolayısıyla birden fazla işletenin sorumlu olduğu hallerde, sorumluluk, nükleer maddelerin bir teşisten diğerine nakli sırasında tek ve aynı nakil aracında veya geçici depolama halinde tek ve aynı nükleer tesiste meydana gelen bir kaza neticesinde ortaya çıkmışsa, her bir işletenin sorumlu olduğu azamî miktar, yedinci maddeye göre tespit edilir. Hiçbir işleten, bu madde uyarınca kendisine yüklenen miktardan fazlasını ödemeye mecbur edilemez.

2. TAZMİNAT TALEBİNİN SÜRESİ

Paris sözleşmesi, tazminat hakkını, nükleer kazanın vuku bulduğu tarihten itibaren on yıl ile sınırlamıştır(md.8). Buna göre, on yıl içerisinde kullanılmayan tazminat hakları, normal olarak, sukut eder(123). Bununla beraber, nükleer tesi-

---

(119)Bu miktar,Paris sözleşmesine eklenen 31.1.1963 tarihli protokolün üçüncü maddesi ile yüz yirmi milyon özel çekim hakkına çıkartılmış, fakat, Türkiye Cumhuriyeti bu ek protokolü imzalamamıştır.

(120)Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.75 ; Pelzer,p.56 ; Paris Exposé Des Motifs,p. 49.

(121)Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, p.63.

(122)Paris Exposé Des Motifs,p.51.

(123)Pelzer,p.57 ; Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.75-76 ;Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, p.60.

nin bulunduğu devlet hukukuna göre, işletenin sorumluluğu on yılı aşkın süre ile teminat altına alınmış olabilir. Bu takdirde, zarar gören bu ek süre içerisinde de davasını ikame edebilir. Bunun yanısıra, nükleer tesisin bulunduğu âkit devlet hukuku, zarar görenin zararı ve zarar vereni öğrendiği veya normal olarak öğrenmesi gereken tarihten itibaren iki yıldan az olmamak üzere zamanaşımı ve sukutu hak süreleri tesis edebilir. Bu takdirde bu sürelerin on yılı ya da millî mevzuatla on yılı aşkın süre öngörülmüşse bu süreyi aşmaması gereklidir(md.8/c).

Eğer nükleer kaza, nükleer maddelerin çalınması, kaybolması, denize atılmış olması, terkedilmesi nedeniyle meydana gelmişse, on yıllık ve on yılı aşkın süreler, nükleer kazanın meydana geldiği tarihten itibaren hesaplanır.Ancak,bu süreler hiçbir halde çalınma, kaybolma ,denize atılma ve terk edilme tarihinden itibaren yirmi yılı aşamaz(md.8/b)(124).

Görülmektedir ki, sözleşme, tazminat talepleri için iki türlü süre öngörmektedir. İlk süre, kural olarak on yıllık süre ya da âkit devletlerin millî mevzuatları ile kararlaştırılan süredir ve nükleer kazanın vuku bulduğu tarihten itibaren başlar. İkinci süre, asgarî iki yıllık süre olup, başlangıç tarihi , zarar görenin zararı ve zarar vereni öğrendiği ya da öğrenmesi gereken tarihtir. Sadece, terk, kaybolma , çalınma gibi özel durumlarda bu süreler aşılabilir. Bu durumda, söz konusu olayların meydana geldiği tarihten başlayarak,yirmi yıl sonra tazminat hakkı sona erer(125).

Diğer taraftan, md.13/c 'ye göre birden fazla devlet mahkemesinin yetkili olduğu hallerde, yetki ihtilâfı sonuçlanıncaya kadar yukarıda belirttiğimiz süreler işlemez(md.8/d). Bu yetki ihtilâfını çözecek olan ve nükleer enerji sahasında emniyet kontrolü tesisi konusundaki sözleşme ile oluşturulan mahkemenin nihaî

---

(124)Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.75-76 ; Reyners,p.3-6 ; Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, p.60.

(125)Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.60; Pelzer,p.57; Paris Exposé Des Motifs,p.51-53.

kararıdır. Anılan mahkeme, bu kararıyla, ihtilâf konusu ile en yakın irtibatı olan âkit devlet mahkemesini belirleyecektir. Bu takdirde , yukarıdaki süreler zarfında tazminat hakkı ortadan kalkmayacaktır.

Ayrıca, md.8'de öngörülen süreler zarfında yetkili mahkemede dava açan zarar gören, yetkili mahkemenin nihaî kararını vermiş olması şartıyla, sürelerin bitiminden sonra dahi zararının ağırlaştığı iddiasında bulunabilir(md.8/e)(126).Ancak, yetkili mahkemenin bulunduğu âkit devletin millî mevzuatında aksine bir düzenleme bulunmaması gereklidir.

Tazminat hakkının yukarıda öngörülen sürelerin hitamı ile son ermesi, söz konusu sürenin niteliğinin hak düşürücü süre olduğunu ortaya koymaktadır(127).

H) SORUMLULUĞUN YÖNELTİLMESİ VE İSPATI

Nükleer kazalar sebebiyle ortaya çıkan tazminat talepleriinde, zarar gören, sadece zararın meydana geldiğini ve zararın nükleer bir kaza sonucu ortaya çıktığını ispat etmek durumundadır.Bunlardan başka, zarar verenin kastını veya ihmalini ispat etmesi gerekmez(128).

Zarar gören davasını, kural olarak, işletene yöneltecek olup, nükleer maddeleri tedarik edene ya da taşıyıcıya karşı dava açamaz.İkinci olarak, işleten zararın tazmin ettikten sonra, bunu zararın gerçek yaratıcısına, örneğin taşıyıcıya rücu edemez. İşletenin rücu hakkı sadece iki halde söz konusu olabilir.Buna göre, işleten, nükleer kazaya kusuru ile yol açmış olan kişiye ya da yazılı bir sözleşme ile sorumluluğun yüklenilmesinin söz konusu olduğu hallerde, bu kişiye rücu edebilir(Paris md.6/f).Getirilen ilk istisna, sadece gerçek kişileri kapsar.

---

(126)Paris Exposé Des Motifs,p.51.

(127)İnan,sh.513.

(128)Boulanenkov,V.-Brands,B.:Nuclear Liability,Status and Prospects, IAEA Bulletin,Vol.30/ 4(1988),p.6.

Buna göre, işleten, sadece zarara kasıtlı veya ihmalî fiiliyle yol açan gerçek kişiye rücu etmek imkânına sahip olup,zarara yol açan kişinin işverenine başvuramaz(129).Diğer taraftan , yazılı bir sözleşme ile sorumluluğun yüklenilmesinin söz konusu olduğu hallerde de, işleten, sorumluluğu yüklenen kişiye karşı, sözleşmede belirtilen oranda rücu hakkına sahiptir(md. 6/f-ii).İşleten, ödediği tazminat miktarını bu kişilere rücu ettikten sonra,bu kişiler işletene karşı herhangi bir hak iddiasında bulunamazlar(md.6/g).

İşletenin, nükleer bir kaza dolayısıyla sorumluluğunun teminat altına alındığı hallerde, yargı yetkisine sahip mahkemenin hukukunda sigortacı veya mâli kefilleri doğrudan doğruya dava etme imkânının tanındığı hallerde, zarar gören,bu kişilere karşı da dava açabilir(md.6/a).

Ayrıca, işleten sıfatının taşıyıcıya devredildiği hallerde de, açılacak tüm tazminat davalarının muhatabı taşıyıcıdır(md.4/d)(130).

I) SORUMLULUKTAN KURTULUŞ SEBEPLERİ

Paris sözleşmesine göre, bir nükleer reaktörün işleteni illiyet bağını kesen sebepler dışında,meydana gelen nükleer zarardan sorumludur(md.9). Sözleşme, işletenin hangi hallerin varlığı halinde sorumlu tutulamayacağını tadadî olarak düzenlemektedir. Buna göre,işleten, ülke içinde meydana getirilen düşmanca hareketler(md.9), zarar görenin kusuru(md.6/c-i), iç savaş, silâhlı isyan, ihtilâl ve nükleer tesisin bulunduğu devlet mevzuatında aksine hüküm bulunmayan hallerde istisnaî karakter taşıyan tabiî afetlerin yol açtığı nükleer zararlardan sorumlu değildir(md.9).Ancak, zarar görenin kusuru halinde bu durumun takdiri, yetkili hukuka tâbidir.

(129)Paris Exposé Des Motifs,p. 39.
(130)Paris Exposé Des Motifs,p. 43.

Paris sözleşmesine göre işletenin sorumluluktan kurtulduğu haller, iki başlık altında incelenebilir(131):

1. Düşmanca hareketler, Tabiî Afetler ve İç Savaş
2. Zarar Görenin Kusuru

1. DÜŞMANCA HAREKETLER,TABİÎ AFETLER VE İÇ SAVAŞ

Düşmanca hareketler, kurulu düzeni değiştirme kasdı bulunmayan, karşaşalık, ayaklanma, gürültü ve fesat çıkartma, terör eylemleri, sabotaj, grev ve sendikal hareketlerdir.

Tabiî afetler ise, tamamen istisnaî özellik taşıyan ve öngörülmesi mümkün olmayan doğa olaylarıdır(132).Bununla beraber tesisin bulunduğu devlet hukuku, tabiî afetlerin tazmini borcunu da işletene yükleyebilir(133).

Görülmektedir ki, işletenin sorumluluğu klâsik kurtuluş hüccetlerine (mücbir sebep gibi) konu olmamaktadır.

Dolayısıyla, işleten, yukarıda belirttiğimiz düşmanca hareketler, iç savaş,ayaklanma, ihtilâl gibi hareketler neticesinde meydana gelen zararlardan mutlak olarak sorumlu değildir. İstisnaî karakterdeki tabiî afetlerden ise, tesis devletinin aksini öngörmemiş olması şartıyla sorumlu değildir.

2. Zarar Görenin Kusuru

Nükleer kazanın zarar görenin kusuru sonucu meydana geldiği hallerde, zarar görenin kusurunun ağırlık derecesine göre, sorumluluğa etki derecesi uygulanacak hukukun yetkisi dahilindedir(134). İşletenin meydana gelen zarardan sorumlu tutulamaması halinde, zarar görenin sorumluluğu genel hükümlere göre tespit edilir(135). Yani, uygulanacak hukukun konuya ilişkin genel hakkın fiil hükümleri uygulanır(136).

---

(131) Schwartz-Cunningham,p.249-250 ; Pelzer,p.55.
(132) Schwartz-Cunningham,p.249.
(133) Paris Exposé Des Motifs,p.53 ;Schwartz-Cunningham,p.251.
(134) Schwartz-Cunningham,p.256 ; Paris Exposé Des Motifs,p.53.
(135) Paris Exposé Des Motifs,p.37.
(136) Schwartz-Cunningham, p.256-257.

Nükleer kazaya zarar görenin fiilinin yol açması halinde, işletenin rücu hakkı mevcuttur(md.6/f-i)(137). Ancak, bu rücu hakkı, sadece kusurlu davranışı ile zarara yol açan kişiye karşı yöneltilebilir. İşletenin, bu kişinin işverenine başvurması mümkün değildir(138).

Görülmektedir ki, getirilen özel sistemin dayanağı, yine haksız fiil ilkeleridir. İşletene sorumluluğun yüklenemediği hallerde, nükleer kaza riskinin toplum tarafından göğüslenmesi gerektiği kabul edilmektedir(139).

J) MİLLETLERARASI YARGI YETKİSİ

1. HÜKÜM

Paris sözleşmesinin 1967 tarihli değişik on üçüncü maddesi, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlar söz konusu olduğunda yargı yetkisi ve yetkili mahkemeyi düzenlemektedir. Buna göre:

"Bu maddede aksine hüküm vazedilmedikçe, 3, 4, 6/a ve 6/e maddeleriyle ilgili kaza hakkı sadece ülkesinde nükleer kazanın vuku bulduğu âkit tarafın mahkemelerine tanınmıştır.

Nükleer bir kaza âkit taraflar ülkesinin dışında vuku bulduğu veya nükleer kazanın vuku bulduğu yer katiyetle tayin edilemediği takdirde kaza hakkı mesul işletenin ülkesinde nükleer tesis bulunduğu âkit tarafın mahkemelerine tanınmıştır.

Bu maddenin (a) veya (b) fıkraları gereğince birden fazla âkit tarafın mahkemeleri selâhiyetli ise kaza hakkı,

(i)Nükleer kaza kısmen herhangi bir âkit tarafın ülkesinin dışında ve kısmen tek bir âkit tarafın ülkesi üzerinde

---

(137)Schwartz-Cunningham,p.257 ; Paris Exposé Des Motifs,p.39.
(138)Schwartz-Cunningham,p.257.
(139)Schwartz-Cunningham,p.260 ; Pelzer,p.55.

vuku bulmuşsa,bu sonuncu âkit tarafın mahkemelerine,

(ii)Diğer bütün hallerde ilgili âkit tarafın müracaatı üzerine ,17'nci maddede atıf yapılan mahkeme tarafından, bahis konusu işle en yakın ilgisi tespit edilen âkit tarafın mahkemelerine aittir."

Paris sözleşmesinin on üçüncü maddesine göre, yargı yetkisi, sadece nükleer kazanın vuku bulduğu devlet mahkemelerine tanınmıştır. Burada öncelikle açıklanması gereken husus,"nükleer kazanın vuku bulması" tabirinden ne anlaşılması gerektiğidir.Bunun için de, "nükleer kaza" ve "vuku bulma" tabirlerinin sözleşmenin metni ile irtibatlı olarak dikkatle incelenmesinde fayda bulunduğu kanaatindeyiz.

(a) Nükleer Kaza

Yeri geldiğinden tekrar edelim ki, Paris sözleşmesi (mad.1/a-i), nükleer kazayı şöyle tanımlamaktadır:"Bir nükleer kaza, radyoaktif özelliklerin zehirli ve patlayıcılarla veya nükleer yakıtın veya radyoaktif ürünlerin ve artığın diğer zararlı özelliklerinin ile birleşmesinden veya bir nükleer tesis içindeki radyasyon kaynağından yayılan iyonlaştırıcı radyasyonlardan doğan veya bunların neticesi olarak ortaya çıkarak zarara neden olan aynı kaynaklı olaylar dizisidir."

Sözleşme, nükleer kazayı, zarara yol açan aynı kaynaklı olay veya olaylar dizisi olarak tanımlamaktadır.Bu tanımlama ilk bakışta kaza yerinin "zarar yeri" olduğunu destekler gibi görünmektedir. Oysa, nükleer kazadan kasıt, nükleer zararın meydana geldiği yer değildir. Özellikle, "zarara yol açan"şeklinde bir ifadeye yer verilmesinin nedeni, ilk olarak, zarara yol açmayan nükleer kazaların tazmin borcu ve sorumluluk doğurmayacağı, ikinci olarak, nükleer kaza tanımına girmeyen kazaların bu sözleşme hükümleri altında tazmin edilemeyeceği fikridir. Ayrıca, nükleer

ve nükleer olmayan kaza ayırımını ortaya koymak bakımından, hangi kaynaklı kazaların nükleer kaza kategorisine girdiği de böylece belirtilmek istenmiştir. Diğer taraftan, zarar unsuru, sadece nükleer kazalara mahsus bir unsur olmayıp, tüm tazminat taleplerinin temel dayanağını oluşturur. Bu bakımdan nükleer kaza tanımlanırken, zarar unsuruna yer verilmesi işin niteliği icabıdır.Bu nedenle, maddede belirtilmek istenen temel husus, hangi kimyasal olayların nükleer kaza olarak dikkate alınacağıdır.

Kanaatimizce, nükleer kaza terimi, konunun niteliğine uygun bir terim değildir. Nitekim, Paris sözleşmesinin İngilizce metninde "nuclear incident" terimine yer verilmektedir(140). Dilimize "nükleer kaza" olarak tercüme edilen bu terim aslında"nükleer olay"ı ifade etmektedir. "Nükleer olay" terimi,"nükleer kaza" terimine oranla daha geniş ve manayı daha iyi ifade eden bir terimdir. Zira,nükleer olay, nükleer kaza teriminin aksine kasıt unsurunu da bünyesinde taşıyan bir kavramdır. Nitekim, nükleer zarara, üçüncü bir kişinin kasdının yol açtığı hallerde artık nükleer kazadan söz edilemez.

Paris sözleşmesinin verdiği tanıma göre, zarara yol açan olay veya olaylar dizisi aynı kaynaklı olmalıdır. Ayrıca, bu kaynaklar da sınırlandırılmıştır. Her türlü kaynak değil, sözleşmede belirtilen kimyasal reaksiyonların yol açtığı zararlar nükleer zarar ve bunlara yol açan olaylar"nükleer kaza(olay)"dır. Dolayısıyla, sayılan kimyasal olaylardan birinin yol açmadığı kazalar, nükleer kaza değildir.

Böylece, tanımda bir unsur olarak nazara alınan nükleer zarar kavramına, uygulanacak hukukun tespiti ve yetkili mahkemenin tayini hususunda bir önem atfedilmemiştir.Bu durum mülkîlik prensibinin de bir sonucudur.

Paris sözleşmesinin pek çok maddesi, nükleer kaza ve nükleer zarar kavramlarının farklı kavramlar olduğunu desteklemektedir. Bu maddelerin ilgili kısımlarını burada zikretmekte konuyu daha iyi izah etmek açısından fayda görmekteyiz:

Md.6/c-i: ".....bir nükleer kazanın sebep olduğu hasardan dolayı....."

Md.6/c-ii:".....bir nükleer kaza dolayısıyla meydana gelen hasardan...."

---

(140) Sözleşmenin İngilizce metni için bkz.Exposé Des Motifs,p.1 vd.

Md.7/a :"Bir nükleer kazanın sebep olduğu hasar ...."
Md.7/b :"Bir nükleer kazanın sebep olduğu hasar.... "
Md.8/b :"Hasarın .....nükleer kazadan doğmuş olması.."
Md.9 :"İşleten....nükleer bir kazanın sebep olduğu hasardan sorumlu değildir."

Görüldüğü üzere, yukarıda zikrettiğimiz maddeler, bize nükleer kaza ve nükleer zarar kavramlarının farklı kavramlar olduğunu ve farklı durumları ifade etmek üzere kullanıldığını göstermektedir.

(b) Vuku Bulma

Sözleşme metninde sözü geçen "vuku bulma (occurence)" tabiri ise, dar anlamda yani fiilin işlenmesi anlamında kullanılmıştır. Bununla kasdedilen, kazanın meydana gelmesidir.

2. KURALIN TESPİTİ

Nükleer kaza halinde, kural olarak, tek âkit devlet mahkemeleri yargı yetkisine sahiptir(single forum)(141).Bu mahkeme, nükleer kazanın vuku bulduğu yer, yani fiilin işlendiği âkit devlet mahkemesidir(md.13/a).

(a) Âkit Devlet Ülkelerinde Meydana Gelen Nükleer Kazalar

(aa) Tesis Kazaları : Nükleer kazanın âkit devlet ülkelerinden birinde bulunan bir nükleer tesiste meydana geldiği veya ondan kaynaklandığı hallerde, yargı yetkisi, sadece , nükleer kazanın meydana geldiği,yani nükleer tesisin bulunduğu âkit devlet mahkemesine aittir(md.13/a)(142).

(bb) Taşımacılık Kazaları : Nükleer kazanın taşımacılık halinde, âkit devlet ülkelerinden sadece birinde meydana

---

(141)Boulanenkov-Brands,p.6 ; Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.61 ; Strohl,International Obligations p.6 ; Reyners,p.6 ; Strohl,Nuclear Third Party Liability,p. 80.

(142)Paris Exposé Des Motifs,p.57 ;Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.80 ; Strohl,International Obligations,p.6.

gelmesi halinde(md.13/a), sadece nükleer kazanın meydana geldiği âkit devlet mahkemesi yargı yetkisine sahiptir.

(b) Âkit Devlet Ülkeleri Dışında Meydana Gelen Nükleer Kazalar

Bir nükleer kazanın âkit devlet ülkeleri dışında gerçekleşmesi demek, onun açık denizde veya âkit olmayan devlet ülkelerinde gerçekleşmesi demektir. Sözleşme, âkit olmayan devlet ülkelerinde meydana gelen kaza ve zararlara uygulanmamaktadır. Bu nedenle, âkit devlet ülkeleri dışında meydana gelen kazalar tabirinden sadece açık denizde meydana gelen nükleer kazalar anlaşılmak gereklidir(143).

Bir nükleer kazanın âkit devlet ülkeleri dışında, yani açık denizde gerçekleşmesi halinde, yargı yetkisi, sadece, sorumlu işletenin nükleer tesisinin bulunduğu âkit devlet mahkemelerine aittir(md.13/b).

(c) Meydana Geldiği Yerin Kesin Olarak Tespit Edilemediği Nükleer Kazalar

Nükleer kazanın meydana geldiği yerin kesin olarak tespit edilememesi ihtimali , âkit devlet ülkeleri dışında meydana gelen nükleer kazalar gibi,sadece nükleer maddelerin taşınması haline münhasırdır.Nükleer kazanın meydana geldiği yerin kesin olarak tespit edilememesinden kasıt, kazanın başlayıp devam eden ve nerede başlayıp nerede sona erdiği bilinmeyen bir radyoaktif sızıntı sonucu ortaya çıkması halidir. Sözleşmeye göre (md.13/b) bu halde yargı yetkisi, sadece, sorumlu işletenin nükleer tesisinin bulunduğu âkit devlet mahkemelerine aittir(144).

---

(143) Paris Exposé Des Motifs,p.57.
(144) Paris Exposé Des Motifs,p.57.

(d) Birden Çok Âkit Devlet Mahkemesinin Yargı Yetkisine Sahip Olduğu Nükleer Kazalar

On üçüncü maddenin (a) ve (b) fıkralarına göre, birden fazla devlet mahkemesinin yetkisi söz konusu olabilir. Bu hüküm, sadece, nükleer maddelerin taşınması halinde meydana gelen kazalarda uygulanabilir.Zira, reaktör kazalarında, bu sözleşme anlamında, sadece, sabit reaktörler (land based reactors) sözleşmenin uygulama alanına girmektedir. Bunlar da sabit olduklarından, birden çok devlet mahkemesinin yetkisi söz konusu olamaz. Bir nakil aracının, yolculuk sırasında birden çok âkit devlet ülkesinde zarara yol açması halinde fiilin işlendiği,yani nükleer kazanın meydana geldiği, birden çok devlet mahkemesi yetkili olur(145). Keza, aynı nakil aracı ile taşınan, birden çok işletene ait nükleer maddelerin zarara yol açması halinde, eğer nükleer kaza, âkit devlet ülkelerinin dışında (açık denizde) meydana gelmişse, birden fazla işleten sorumlu olacağından, birden fazla devlet mahkemesinin yargı yetkisi söz konusu olacaktır.Ancak, bu halde birden fazla âkit devlet mahkemesinin yargı yetkisine sahip olması, kuramsaldır. Zira, söz konusu yargı yetkisi ihtilâfı, âkit devletlerden birinin talebi üzerine on yedinci maddede sözü geçen Avrupa Nükleer Enerji Mahkemesi tarafından çözülecektir(md.13/c-ii)(146). Bu mahkeme bahis konusu işle en yakın irtibatlı âkit devlet mahkemesini tespit edecek (147) ve sınırlı forum prensibini sağlayacaktır(148).

Nükleer kazanın , sadece tek âkit devlet ülkesinde zımmen meydana gelmesi halinde ise, yargı yetkisi, o âkit devlet mahkemelerine aittir(md.13/c-i)(149).

---

(145) Paris Exposé Des Motifs,p.57.

(146) Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, p.62 ; Paris Exposé Des Motifs,p.62.

(147) Paris Exposé Des Motifs,p.57.

(148) Paris Exposé Des Motifs,p.57.

(149) Paris Exposé Des Motifs,p.57.

3. KURALIN MUHTELİF DEVLETLERDE UYGULANMA DURUMU

Paris sözleşmesine taraf olan devletler, sözleşmeye uygun olarak millî mevzuatlarında düzenlemelerde bulunmuşlar ve nükleer sorumluluk kanunları vazetmişlerdir. Bu başlık altında bu devletlerden İsveç ve Belçika'nın getirdiği düzenlemeye değinmekte fayda görmekteyiz.

(a) İsveç Hukuku

8 Mart 1968 tarihli ve 45 sayılı kanuna göre(150), İsveç mahkemeleri, kısmen veya tamamen İsveç'de meydana gelen nükleer kazalar dolayısıyla yargı yetkisine sahiptir. Nükleer maddelerin taşınması halinde ise, nükleer tesisin İsveç'de olduğu hallerde, nükleer kaza âkit devlet ülkeleri dışında meydana gelse veya kazanın meydana geldiği yer tam olarak tespit edilemese bile, İsveç mahkemeleri yargı yetkisine sahiptir(md.36/a,b).

(b) Belçika Hukuku

Belçika Nükleer Sorumluluk Kanununun ikinci maddesi, Belçika'da bulunan bir nükleer reaktörün işleteninin âkit devletlerde veya açık denizde meydana gelen kazalardan ve açık denizde (âkit devlet ülkesinde tescil edilmiş bir gemi ya da uçakta) veya âkit devlette veya açık denizde âkit devlet tâbiiyetinde bir kişiye verilecek zararlardan sorumlu olduğunu bildirmektedir(151).

Belçika Nükleer Sorumluluk Kanunu, Paris sözleşmesinin uygulama alanını, sözleşmenin ikinci maddesinin verdiği yetkiye dayanarak genişletmiştir. Bu kanuna göre, Belçika mahkemelerinin yetkili olduğu hallerde, yargı yetkisi öncelikle Brüksel mahkemelerine aittir(md.26). Kanun bunun ötesinde yargı yetkisine ilişkin bir düzenleme getirmiş değildir. Bu da, Paris sözleşmesinin yargı yetkisine ilişkin hükümlerinin aynen geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

---

(150) Updating of ENEA Analytical Study on Third Party Liability, NLB.,Vol.3(April 1969),p.42.

(151) Belçika Nükleer Sorumluluk Kanununun İngilizce metni için bkz.NLB.,Vol.37 Supp.(June 1986),p.3 vd.(Act of 22nd July 1985 on Third Party Liability in The Field of Nuclear Energy).

Yukarıda zikrettiğimiz her iki kanunun da temel özelliği, doğrudan uygulanan kanunlar olmalarıdır. Zira, her iki kanun da uygulama alanını sınırlandırmıştır. Bu kanunlar, kendine has uygulama alanı olan ve kanunlar ihtilâfı kurallarını bertaraf eden kanunlardır.Bu kanunların altında yatan amaç ise, düzenledikleri konunun ilgili devletlerin organizasyonu ile ilgili bulunması nedeniyle devlet menfaatine yönelik olmalarıdır(152).

4. YARGI YETKİSİNE İLİŞKİN DÜZENLEMENİN TEMEL SEBEBİ

Paris sözleşmesinin amacı, sorumluluk hukukuna ilişkin kuralların birleştirilmesidir. Ancak, bu birleştirme çabalarının altında yatan nihaî amaç, nükleer zararların mağdurları durumunda bulunan üçüncü kişileri himaye fikridir. Yargı yetkisinin tek devlet mahkemelerine tanınması, güçsüz durumda bulunan zarar görenler açısından pek elverişli bir durum olmamakla beraber, anlaşma görüşmeleri sırasında, tazminat taleplerini tek mahkemede toplamak ve böylece bir nükleer kazaya ayrılan tazminat, kaynak ve fonların âdil ve tek elden dağıtımını sağlayarak,tazminat miktarları arasında aşırı nispetsizliklerin bulunmamasını ve dava ekonomisini sağlayacak daha uygun bir çözüm bulunamamıştır(153).

Kanaatimizce, bu düzenlemenin temel sebebi, 1960'lı yılların nükleer kaza nosyonundan kaynaklanan tecrübe eksikliği olmalıdır. O yıllara kadar geniş çaplı bir nükleer felâketle karşılaşılmadığından, meydana gelebilecek zararın boyutları hakkındaki bilgi eksikliği bu çözüme yol açmış ve konu üzerinde fazla durulmamıştır. Dikkatlerin üzerinde toplandığı husus, somut olarak tazmin fikridir. Yoksa,zarar görenlerin fiilen bu tazminatları elde etme imkânına sahip olup olmadıkları üzerinde du-

---

(152) Tekinalp,Gülören: Milletlerarası Özel Hukuk,Bağlama Kuralları,İstanbul 1986,sh.44-45.

(153) Paris Exposé Des Motifs,p.57 ; Reyners,p.6.

mamıştır.Görüldüğü üzere, gözetilen husus, zarar görenin menfaati değildir. Taraf menfaatlerinin dengelenmesi gereken ve belki de zarar görenin daha çok himaye edilmesi gereken bir durumda,bu husus göz ardı edilmiştir.

Diğer taraftan, zararın meydana geldiği yer mahkemelerine yargı yetkisi tanınmaması, nükleer zararların niteliğine de uygun düşmemiştir. Chernobyl nükleer reaktör kazası, bir nükleer kazanın boyutlarını göstermek açısından yeterince ucu bir örnektir. Böyle düzenlemelerden amaç ise,nükleer zararların tazminine kanalize edilen fon sınırlarının aşılmaması değil, zarar görenlerin tam olarak tazmin edilmesi olmalıdır. Bu ise, yer ve miktar itibariyle mümkün kılınmalıdır. Zira , milletlerarası sözleşmelerin bulunmadığı hallerde, zarar görenlerin zararlarının normal kanunlar ihtilâfı prosedürü içerisinde daha iyi tazmin edilmesi ihtimalinin bulunması, bu sözleşmelerin hem yaratıcıları, hem de uygulayıcıları için menfî bir puandır.

5. YABANCI DEVLETİN YARGI MUAFİYETİ

Yabancı devletin yargı muafiyeti Milletlerarası Hukuk ile Milletlararası Özel Hukukun ortak meselelerinden biridir.Geleneksel kurala göre, devletin yargı muafiyeti vardır. Ancak, bu muafiyetin derecesinin ne olduğu konusunda bir birlik sağlanabilmiş değildir(154).

Yargı muafiyetinin geleneksel olarak iki istisnasının olmadığı kabul edilir.Bunlardan ilki ve konumuz açısından önem taşıyanı, devletin yargı muafiyetinden kendi iradesi ile açık veya zımnî vazgeçmesidir. Diğeri ise, yargı muafiyetin-

---

(154) Çelikel,Aysel:Milletlerarası Özel Hukuk,İstanbul 1987, sh.280-284(Milletlerarası Özel Hukuk); Berki,O.F.:Devletler Hususî Hukuku,C.2,Ankara 1961 ,sh.339-341(Devletler Hususî Hukuku) ; Berki,O.F.: Türk Hukukunda Kanun İhtilâfları,Ankara 1971,sh.207-209(Kanun İhtilâfları) ;Göğer, Erdoğan:Devletler Hususî Hukuku,Ankara 1975,sh.344-345 (Devletler Hususî Hukuku) ; Seviğ,V.R.:Kanunlar İhtilâfı, İstanbul 1974,sh.257-258 ; Çelik,Edip: Milletlerarası Hukuk,C.2,İstanbul 1982,sh.38-44.

den yararlanan ülkede bulunan taşınmaz mallara ilişkin aynî hak iddialarıdır (155).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, konumuz açısından asıl önem taşıyan husus, devletin kendi iradesi ile yargı muafiyetinden feragat etmiş olmasıdır. Nitekim, Paris sözleşmesinin on üçüncü maddesinin (e) fıkrasına göre, âkit taraflardan biri aleyhine bir dava açıldığında, icraî tedbirlerle ilgili hususlar dışında,hiçbir âkit devlet yargı muafiyeti iddiasında bulunamaz. Dolayısıyla, sözleşmeye göre, âkit devletler,sadece icraî tedbirler konusunda yargı muafiyeti iddiasında bulunabilirler (156).

Yabancı devletin yargı muafiyeti meselesinin, tezimiz açısından önem taşımasının nedeni, Paris sözleşmesinin"işleten"in kim olabileceğini tanımlamamasından ileri gelmektedir.Herhangi bir sınırlamaya gidilmediğinden, devletin de işleten sıfatına sahip olması mümkündür.Hal böyle olunca, zarar gören, yabancı devleti dava edebilecek ve yabancı devlet de,icraî tedbirler dışındaki hususlarda,yargı muafiyetinden,Paris sözleşmesine katılmakla feragat etmiş bulunduğundan, muafiyet iddiasında bulunamayacaktır.

Milletlerarası sözleşme bulunmayan hallerde, yabancı devletin yargı muafiyetinin ne olacağı meselesine "Kanunlar İhtilâfı" bölümünde değinilecektir.

K) UYGULANACAK HUKUK

Paris sözleşmesi, düzenlediği hususlar dışında kalan usule ve esasa ilişkin tüm meselelerde yargı yetkisine sahip olan mahkemenin millî hukukunun yetkili olduğunu bildirmektedir (md.14/b).

---

(155) Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.283-284 ; Berki,Kanun İhtilâfları,sh.212-213 ;Berki,Devletler Hususî Hukuku,sh.345-346 ;Göger,Devletler Hususî Hukuku,sh.346 ; Nomer,E.:Devletler Hususî Hukuku, İstanbul 1988,sh.397-403 (Devletler Hususî Hukuku) ; Nomer,E.:Devletler Hususî Hukukunda Milletlerarası Yetki,İÜHFD.,C.40/1-4(1974) ,sh. 393-426.

(156) Paris Exposé Des Motifs,p.59.

Paris sözleşmesinin on dördüncü maddesi, konuyu şu şekilde düzenlemiştir:

> "İşbu sözleşme hiçbir milliyet, ikamet veya oturduğu yer farkı gözetilmeksizin tatbik edilir.
>
> Millî hukuk ve millî mevzuat tabirleri nükleer kazadan doğan talepler mevzuunda işbu sözleşmeye göre kaza hakkını haiz mahkemenin millî hukuku veya millî mevzuatını ifade eder ve bu hukuk ve mevzuat, işbu sözleşmece bilhassa tanzim edilmeyen esasa ve usule müteallik bütün meselelere tatbik olunur.
>
> Bu hukuk ve bu mevzuat hiçbir milliyet, ikamet veya oturduğu yer farkı gözetmeksizin tatbik edilir."

Paris sözleşmesi, nükleer zararlara uygulanacak olan yetkili hukuku "yargı yetkisine sahip mahkemenin millî hukuku"olarak tespit etmiştir(md.14/b). Ancak, tereddüt yaratan husus, yetkili mahkemenin millî hukuku tabirinden ne anlaşılmak gerektiğidir. Anlaşılması gereken, yetkili mahkemenin iç maddî hukuk kuralları mıdır,yoksa bu tabire kanunlar ihtilâfı kuralları da dahil midir?

Eğer Paris sözleşmesi, sadece, yetkili mahkemenin hukuku demekle yetinseydi, yer bakımından yetkili mahkeme, uygulanacak hukuku, kendi kanunlar ihtilâfı kurallarının normal işleyişi içerisinde tespit edecek ve millî hukuk, millî mevzuat şeklinde bir sınırlamaya gidilmesine gerek olmayacak idi. O halde,madem özellikle böyle bir belirlemede bulunulmuştur, acaba, bunun bir anlamı olmak gerekir mi? Böyle bir yorumla, millî hukuk ve millî mevzuat tabirlerini iç maddî hukuk kuralları ile sınırlamak mümkündür.

Diğer taraftan, konuya kanunlar ihtilâfı kurallarının işleyişi açısından yaklaşıldığında, bu hukuk dalının yabancı unsur taşıyan hukukî meseleleri gösterici kurallar aracılığıyla belirli bir iç maddî hukuk sistemine bağladığını görürüz(157).Kural, bu

---

(157) Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk,sh.13 vd. ;Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.5 ;Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.5.

olmakla birlikte, her hukuk sisteminde gösterici nitelikte olmayan,olaylara doğrudan maddî çözüm getiren milletlerarası özel hukuk kuralları da vardır.Nitekim,Paris sözleşmesi de bu nitelikte kurallar ihtiva etmektedir.

Kanunlar ihtilâfı hukuku, günümüzde pozitif açıdan millî hukuk içerisinde yerini almaktadır. Milletlerarası hukuk hayatına ait olmakla beraber, bugün bir milletlerarası kanunlar ihtilâfı sistemi bulunmadığından, kanunlar ihtilâfı hukuku da işlevsel açıdan olmasa bile pozitif açıdan millî hukuk içerisinde bulunmaktadır(158).

Sorunun halli için, Paris sözleşmesinde "millî hukuk" ve "millî mevzuat" tabirlerinin kullanıldığı maddeleri burada zikretmekte fayda görmekteyiz. Buna göre, sözleşmenin 6/a, 8/a ve 8/a maddeleri şu ifadelere yer vermektedirler:

Md.6/a :"Nükleer kazadan doğan hasar sebebiyle tazminat hakkı, işbu sözleşme mucibince sadece,hasardan dolayı mesul olan işletene veya 10'uncu madde ile istenen teminatı veren sigortacı veya malî kefillere karşı millî kanunla doğrudan doğruya bir dava hakkı tanınıyorsa,sigortacı veya malî kefillere karşı kullanılabilir."

Md.8/a :"Tazminat hakkı, işbu sözleşme mucibince, nükleer kaza tarihinden itibaren on sene içinde kullanılmadığı takdirde sukut eder. Bununla beraber, eğer işletenin mesul olduğu nükleer tesisin ülkesinde bulunduğu âkit taraf tarafından on yıllık bir sürenin bitiminden sonra da veya bu kadar uzun bir süre zarfında tazminat talepleri hususunda işletenin mesuliyetini kar-

---

(158) Homer,Devletler Hususî Hukuku,sh.12 ; Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.12 ; Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.9.

şılayıcı tedbirler alınmışsa, millî mevzuat on yıldan fazla sukutu hak müddeti tesis edebilir."

Md.8/e : "Millî mevzuat aksine hüküm vazetmedikçe, bu maddede gösterilen müddet zarfında tazminat davası açan nükleer kazanın sebep olduğu zarardan mutazarrır olan şahıs, selâhiyetli mahkemenin nihaî kararı almamış olması şartıyla, böyle bir müddetin hitamından sonra hasarın ağırlaştığı şeklinde iddiasını tâdil edebilir."

Görüldüğü üzere, millî hukuka bırakılan hususlar, hep maddî düzenlemeye muhtaç hususlardır. Ancak bu durum, bu hususların nihaî olarak hâkimin iç maddî hukuku ile idare edileceğini göstermez. Nitekim, Paris sözleşmesinin maddelerini açıklayan resmî raporda, uygulanacak hukukun yargı yetkisine sahip mahkemenin millî hukuku olduğu tekrarlandıktan sonra, millî hukuk ve millî mevzuat tabirlerinin milletlerarası özel hukuk kurallarını da içerdiği belirtilmiştir(159). Kanaatimizce, burada sözü edilen milletlerarası özel hukuk tabirinden kanunlar ihtilâfı kuralları anlaşılmak gereklidir.

Bu açıklamanın ışığı altında sözleşmenin on dördüncü maddesinin (b) fıkrası, şu şekilde anlaşılmak gereklidir. Sözleşmenin düzenlediği konularda öncelikle sözleşme uygulama alanı bulur. Sözleşmenin düzenlemediği konularda ise, yargı yetkisine sahip mahkemenin millî hukuku uygulama alanı bulur. Yargı yetkisine sahip mahkemenin millî hukuku, nükleer sorumluluğa ilişkin olarak özel bir kanun vazetmişsse, bu kanun uygulanır. Zira, bu kanun büyük bir ihtimalle konuyu doğrudan doğruya, kendi uygulama alanını sınırlandırmak suretiyle, düzenleyecektir. Böylece, bu kanunlarda düzenlenmiş konularda kanunlar ihtilâfı kurallarına gidilmeksizin, ilgili kanunlar, yabancı unsur taşıyan hukukî ilişkilere doğrudan doğruya uygulanacaklardır. Dolayısıyla hâkimin iç maddî hukuku uygulanacaktır(160). Nitekim, Belçika

(159) Paris Exposé Des Motifs, p.59.

(160) Arangio-Ruiz, p.594-595 ; Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, p.73.

ve İsveç nükleer sorumluluk kanunları bu şekilde bir düzenlemeye giderek, bu kanunların uygulama alanlarını,ülke içerisinde meydana gelen nükleer kazalar ile açık denizde veya âkit olmayan devlet ülkelerinde meydana gelen kazalar olarak belirlemişlerdir.

Doğrudan doğruya uygulanan kanunlar olarak nitelendirdiğimiz bu kanunlarda düzenleme bulunmayan hallerde ise, sözleşmede geçen millî hukuk tabirinin kanunlar ihtilâfı kurallarını da içermesi dolayısıyla, yetkili mahkemenin kanunlar ihtilâfı kuralları aracılığıyla tespit edilecek hukuk uygulanacaktır.

Yargı yetkisine sahip mahkemenin bu nitelikte bir özel kanununun bulunmaması halinde, yine kanunlar ihtilâfı kuralları aracılığıyla tespit edilecek hukuk uygulanacaktır.

Dolayısıyla, uygulanacak hukuk, hâkimin hukuku(Lex Fori) olup,bu hukuk, doğrudan doğruya uygulanan kurallar bakımından iç maddî hukuk kuralları, genel haksız fiil hükümlerinin uygulanması bakımından kanunlar ihtilâfı kuralları olarak anlaşılmak gerekir.

Böylece sözleşme, yargı yetkisine sahip mahkemenin millî hukuku ibaresi ile, uygulanacak hukuku, milletlerarası yetkiye bağlamıştır. Bu şekilde bir düzenleme ile, aynı ülkede, aynı nükleer kaza dolayısıyla açılacak davalarda aynı hukuk uygulanacak ve iç kararlar ahengi de sağlanmış olacaktır. Örneğin,(A) âkit devletinin ülkesinde bulunan bir nükleer reaktörün yol açtığı kaza dolayısıyla, (B) âkit devletinin ülkesinde bir zarar meydana gelirse, yargı yetkisi, nükleer kazanın vuku bulduğu yer olarak (A) devleti mahkemelerine aittir. Bunun bir sonucu olarak (A) devleti öncelikle sözleşme hükümlerini, sözleşmede düzenlem bulunmayan konularda ise, doğrudan uygulanan kurallarını uygulayacaktır. Kendi iç maddî hukukunda bu nitelikte kuralların bulunmadığı hallerde ise, kanunlar ihtilâfı kuralları aracılığıla tespit edeceği hukuku uygulayacaktır(161).

---

(161) Karş.Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries p.73-74 ; Arangio-Ruiz,p.594.

Paris sözleşmesinin (a) ve (c) fıkraları eşitlik ilkesini (non discrimination) düzenlemektedir. Buna göre, gerek sözleşme, gerek uygulanacak hukuk, taraflar arasında hiçbir milliyet, ikametgâh ve mutad mesken farkı gözetilmeksizin uygulanacaktır(162). Dolayısıyla, Paris sözleşmesi, ve uygulanacak hukuk olarak hâkimin hukuku, davanın taraflarının tâbiiyeti ne olursa olsun, ikametgâhı veya mutad meskeni nerede bulunursa bulunsun, uygulanacaktır. Böylece, açılacak davalarda, bu hususlar ileri sürülerek, Paris sözleşmesinin ve hâkimin hukukunun uygulanmasına karşı ileri sürülebilecek itirazlar önlenmek istenmiştir. Zarar görenin, bu zararının tazmini için zarara bir âkit devlet ülkesinde veya açık denizde âkit devlet tâbiiyetinde bir gemi veya hava nakil aracında maruz kalması yeterli sayılmıştır(163).

Ayrıca belirtilmesi gereken diğer bir husus da, sözleşmenin on üçüncü maddesinin birinci fıkrası uyarınca, nükleer kazanın vuku bulduğu yer mahkemesinin yetkisi, sözü geçen maddelere dayanılarak(md.6/a ve6/e ,md.3 ve md.4) açılacak davalar dolayısıyladır. Sözleşmenin on dördüncü maddesinin ikinci fıkrasında ise, mahkemenin millî hukukunun işbu sözleşme uyarınca kaza hakkını haiz mahkemenin millî hukuku olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, yukarıda zikrettiğimiz maddelere dayanılarak açılacak davalarda, hâkimin hukuku sözleşmede düzenlenmeyen esasa ve usule müteallik meselelerî idare eder. Bu davalar haricinde, uygulanacak hukuk, normal kanunlar ihtilâfı prosedürü içerisinde tespit edilecek olup, bu hususlar kanunlar ihtilâfı bahsinde incelenecektir.

Sözleşmenin uygulama alanına giren konular ileride anlatılacak olmakla beraber, kısaca diyebiliriz ki, yargı yetkisine sahip mahkemenin millî hukuku, tesis kazaları dolayısıyla işletene karşı açılacak tazminat davalarında(md.3), nükleer maddelerin taşınması sırasında meydana gelen kazalar dolayısıyla işletene ve taşıyıcıya karşı açılacak tazminat davalarında(md.4), millî kanunla cevaz verildiği hallerde sigortacı ve malî kefillere karşı açılacak davalar(md.6/a) ile işletenin açacağı rücu davalarında uygulanır(md.6/e).

---

(162) Paris Exposé Des Motifs, p.59.

(163) Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, p.73.

III- NÜKLEER ZARARLAR DOLAYISIYLA HUKUKÎ SORUMLULUĞA İLİŞKİN VİYANA SÖZLEŞMESİ

Viyana sözleşmesi, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan milletlerarası sorumluluğu düzenlemek üzere akdedilmiş ikinci sözleşmedir. 1963 yılında sınırlı sayıda devlet arasında akdedilen sözleşme, 1977 yılında yürürlüğe girmiştir (164). Viyana sözleşmesi, Paris sözleşmesi ile neredeyse aynı hükümleri taşımaktadır. Bu nedenle sözleşmenin ilgili hükümlerine burada kısaca değinmekte fayda görmekteyiz.

A) SÖZLEŞMENİN TARAFLARI

Viyana sözleşmesi, Arjantin,Bolivya,Kameron,Küba, Mısır,Nijer,Peru,Filipinler, Trinidad ve Tobago ve Yugoslavya olmak üzere on devlet tarafından imzalanmıştır(165).

Sözleşmenin görüşmelerine Türkiye de katılmış, fakat sözleşmeyi imzalamamıştır.

B) SÖZLEŞMENİN AMACI

Viyana sözleşmesinin amacı, Paris sözleşmesi ile varılmak istenen temel amaç ile aynıdır. Viyana sözleşmesi de nükleer zararların yol açtığı zararlar nedeniyle açılacak tazminat davalarında uygulanacak olan temel sorumluluk normlarının birleştirilmesi ve zarar görenlerin âdil ve eşit mâli güvencelere kavuşturulmasını amaçlamaktadır (166). Ayrıca, sözleşen tarafların temennisi, bu yolla değişik sosyal ve anayasal sistemlere sahip uluslar arasındaki dostane ilişkilerin geliştirilmesidir (167).

---

(164) Multilateral Conventions,p.27.
(165) Improving The Nuclear Third Party Liability Regime,p.17 .
(166) Vienna Official Records,p.501.
(167) Vienna Official Records,p.501.

C) SÖZLEŞMENİN UYGULAMA ALANI

1. COĞRAFÎ AÇIDAN

Viyana sözleşmesi, Paris sözleşmesinin aksine, uygulama alanına ilişkin bir hüküm sevketmemiştir. Bu nedenle de, sadece bir devlet tarafından imzalanmış olmasına rağmen, dünya çapında bir uygulama alanına sahiptir(168).Bu ise, Viyana sözleşmesine taraf olan devlet ülkelerinden birinde meydana gelen nükleer kazanın yol açtığı zararın dünyanın neresinde meydana gelirse gelsin temin edilebileceğini göstermektedir. Bununla beraber,Viyana Daimî Komitesinin(Vienna Standing Committee) Nisan 1984 tarihli CM/12/SC/9 sayılı bağlayıcı olmayan görüşünde, nükleer kaza taraf devlet ülkelerinden birinde veya açık denizde meydana gelmiş olsa da, âkit olmayan devlet ülkelerinde meydana gelen zararların sözleşme kapsamına girmediği belirtilmiştir.Ancak,bu görüş bağlayıcı değildir. Dolayısıyla, her hangi bir âkit devlet, milli mevzuatına koyacağı bir hükümle sözleşmenin uygulama alanını taraf olmayan devlet ülkelerinde meydana gelen zararlara da teşmil edebilir(169).

2. KONU AÇISINDAN

Viyana sözleşmesi de ,Paris sözleşmesi gibi, her türlü nükleer faaliyetten doğan zararlara uygulanamaz(170). Bu sözleşme de, istisnaî karakterdeki risklerin tazminini öngörmektedir. Bu sebeple, sözleşme, nükleer enerjiden nükleer bir tesis dışında gerçekleşildiği hallerde(endüstriyel,ticarî,tıbbî vb.) uygulanmaz. Ayrıca,sözleşme sadece sabit reaktörlerin (land based) verdikleri zararlar ile nükleer maddelerin taşınması halinde meydana gelen zararlarda uygulanma kabiliyetine sahiptir(171).

---

(168) Kennedy,Richard T.:International Co-Operation Following Chernobyl,NEA Newsletter,Vol.5/1(Spring 1987),p.6 ;Reyners,p.3.

(169) The Field of Application of Nuclear Conventions,p.23.

(170) Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.71.

(171) Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.71.

İkinci olarak, Viyana sözleşmesi bir nakil aracının aksatma teşkil eden reaktörlerde uygulanmaz(172). Ayrıca, nükleer maddelerin taşınması halinde meydana gelen nükleer kazalarda, nakil araçlarına verilen zararlar da,sözleşmenin kapsamı dışında bırakılmıştır(Viyana S.md.4 /5-b)(173). Bununla beraber, âkit devletler millî mevzuatlarına koyacakları bir hüküm ile bunun vuku bulmasını öngörebilirler(md.4 /6)(174). Bunların yanısıra, nükleer tesisin kendisine ve ona tahsis edilmiş mallara gelen zararlar da bu sözleşmeye göre tazmin edilemez(md.4 /5-a). Bu zararların tazmini için genel haksız fiil hükümlerine dayanılması gereklidir(175).

D) SORUMLULUĞUN SÜJESİ

Viyana sözleşmesinin getirdiği sistemde de, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan sadece işleten sorumludur(md. 2/5)(176).İşletenin sorumluluğu, kusursuz ve mutlak bir sorumluluktur.Ancak, bu sorumluluk, süre ve miktar itibariyle sınırlandırılmıştır(177).

Viyana sözleşmesi, nükleer tesis işletenini, tesis devletince, bir nükleer tesisin işleteni olarak atanmış veya tanınmış kişi olarak, tanımlamaktadır(md.1/c).

Nükleer bir kaza dolayısıyla sorumluluk, kural olarak işletene aittir(md. 2/5).Bu durum taşımacılık sahasında akdedilmiş olan milletlerarası sözleşmelerin uygulanmasına engel değildir(178).

---

(172)Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.71.

(173)Vienna Official Records,p.78 ; Trevor,p.111-112.

(174)Vienna Official Records,p.78 ; Trevor,p.111.

(175)Vienna Official Records,p.78.

(176)Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.72-73 ; Trevor,p.110 ; Vienna Official Records,p.72-73.

(177)Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.75-76 ; Trevor,p.112-113.

(178)Taşımacılık sahasında akdedilmiş anlaşmalar için bkz.Sözer, Bülent:Taşıyanın Taşıma Sözleşmesinden Doğan Sorumluluğunu Düzenleyen Hükümlere İlişkin Bazı Meseleler ve Görüşler, BATİDER.,14/2 (1987),sh. 89-161.

Sorumluluk, kural olarak işletene ait olmakla birlikte, istisnaî hallerde, işleten sıfatı taşıyıcıya devredilmiş olabilir(md.2/2)(179).

E) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN KAPSAMI

Viyana sözleşmesinin birinci maddesinin (k) fıkrası, işletenin sorumlu olduğu nükleer zararları açıklamaktadır.Buna göre, işleten, şahsa(ölüm, vücut bütünlüğünün ihlâli) ve mala gelen zararlardan sorumludur.Bu zararlar, ancak, nükleer bir kazadan kaynaklandıkları takdirde Viyana sözleşmesine göre tazmin edilirler.Viyana sözleşmesi bunun dışında nükleer zararlar hakkında ayrıntılı bir düzenleme getirmiş değildir(180).Fakat,aynı fıkranın (ii)bendine göre yetkili hukuk,(iii) bendine göre de,tesis devletinin hukuku başka zararların da tazminini öngörebilir.

F) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN ŞARTLARI

İşletenin sorumluluğunun şartlarını iki kısımda incelemekte fayda vardır. Zira, Viyana sözleşmesi de Paris sözleşmesi gibi, işleteni hem nükleer bir tesiste meydana gelen kazalardan hem de nükleer maddelerin taşınması sırasında meydana gelen kazalardan sorumlu tutmaktadır(md.2).

1. NÜKLEER TESİS İÇİNDE MEYDANA GELEN KAZALAR

Viyana sözleşmesinin ikinci maddesinin 1/a bendine göre, işleten tesis içinde meydana gelen kazalardan sorumludur.Sorumluluğun tek şartı, nükleer kaza ile nükleer zarar arasındaki illiyet bağının ispat edilmesidir(md. 2/1).

---

(179)Vienna Official Records,p.74; Strohl,p.72.
(180)Vienna Official Records,p.70-71.

2. TAŞIMACILIK HALİNDE MEYDANA GELEN KAZALAR

Viyana sözleşmesinin ikinci maddesinin ilk fıkrası, taşımacılık halinde meydana gelen kazalar dolayısıyla işletenin sorumluluğunu düzenlemektedir. Bu düzenleme ile nükleer tesise nükleer madde gönderilmesi hali ile nükleer tesisten nükleer madde gönderilmesi hali ayırdedilmiştir.

Sözleşme, sorumluluğu gönderen işleten açısından düzenlemiş ve hangi şartların mevcudiyeti halinde sorumluluğun söz konusu olacağını belirlemiştir(md. 2/1)(181). Dolayısıyla, kural olarak, gönderen işleten sorumludur(182). Zira, paketleme ve doldurma işlemlerinin riski kendisine aittir(183). Bununla beraber, gönderen işletenin sorumluluğu, sorumluluğun bir başka işleten tarafından yüklenilmesi ile sona erer. Bu yüklenme ise, ya yazılı bir sözleşmenin açık hükmü uyarınca ya da teslim ile gerçekleşir. Aynı şekilde, nükleer maddelerin bir nakil aracının aksamını teşkil eden reaktörde kullanılmak üzere gönderilmiş olması halinde, bu maddeler reaktörü işletmeye tam yetkili kişi tarafından teslim alınmadıkça, gönderen işletenin sorumluluğu devam edecektir. Eğer nükleer maddeler âkit olmayan bir devlete gönderilmekte ise, bu takdirde, âkit olmayan devlet ülkesinde boşaltılıncaya kadar gönderen işleten sorumludur. Aynı şekilde, âkit olmayan bir devletten, âkit devletteki nükleer tesise nükleer madde gönderiliyor ise, sorumluluk, nakil araçlarına yükleme ile gönderilen işletene geçer. Ancak, gönderilen işletenin yazılı rızası gereklidir(184). Kanaatimizce, bu son düzenlemenin temel nedeni, Paris sözleşmesinde olduğu gibi, zarar görenler için âkit devletler dışında da sorumlu bir kişi bulundurma ihtiyacı olsa gerektir(185).

İşletenin sorumluluğu, kural olarak, münhasırdır. Ancak, bu kuralın taşımacılık haline has bir istisnası vardır(md. 2/2).

---

(181) Vienna Official Records, p.73.

(182) Trevor, p.114-115.

(183) Trevor, p.114.

(184) Trevor, p.114 ; Vienna Official Reports, p.73.

(185) Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, p.54 ; Paris Exposé Des Motifs, p.41.

Bu istisna, işleten sıfatının taşıyıcıya devrini öngörmektedir. Buna göre, taşıyıcının talebi ve işletenin rızası ile taşıyıcı işleten gibi sorumlu olmaktadır. Viyana sözleşmesi de, Paris sözleşmesi gibi , ön şart olarak tesis devletinin millî mevzuatında bu yolda bir hüküm bulunmasını aramaktadır. Bu durumda, Viyana sözleşmesinin uygulandığı bütün hallerde, taşıyıcı ,tesis işleteni gibi sorumlu olur(186).

G) İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN SINIRLARI

Viyana sözleşmesi de, Paris sözleşmesi gibi, işletenin sorumluluğunu, miktar ve süre itibariyle sınırlamıştır(187).

1. TAZMİNAT MİKTARI

İşletenin sorumluluğunun miktar itibariyle sınırlandırılması, kaza veya nükleer tesis itibariyle sınırlamaya dayanmaktadır. Sözleşmenin görüşmeleri sırasında nükleer tesis itibariyle tazminat miktarının sınırlandırılması düşünülmüşse de tazminata ayrılan fonların yetersizliği karşısında vazgeçilmiş ve işletenin sorumlu olduğu miktar, kaza itibariyle sınırlandırılmıştır(188). İşletenin sorumluluk miktarı, sözleşme ile azami beş milyon Amerikan doları olarak belirlenmiştir(md.5). Viyana sözleşmesi, azamî bir tazminat miktarı belirlememiştir. Bununla beraber, tesis devleti,işletenin sorumluluğunu azamî bir miktarla sınırlayabilir(189). Bu takdirde, birden fazla işletenin sorumluluğunun söz konusu olduğu hallerde, bu işletenlerin ödeyeceği toplam tazminat miktarı bu tavanı aşamaz(md.2/3-a).Bire sorumluluk miktarı, tesis itibariyle değil, nükleer kaza itibariyle belirlenmektedir. Dolayısıyla, hiçbir işleten , kendisine yüklenen miktardan fazlasını ödemeye mecbur edilemez.

---

(186)Vienna Official Records,p.74.

(187)Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.75 ; Vienna Official Records,p.78-80 ; Reyners,p.3-5.

(188)Vienna Official Records,p.79.

(189)Vienna Official Records.p.78.

2. TAZMİNAT TALEBİNİN SÜRESİ

Viyana sözleşmesi de, Paris sözleşmesi gibi, tazminat hakkını, nükleer kazanın meydana geldiği tarihten itibaren on yıl ile sınırlamıştır(md. 6)(190).Bununla beraber, işletenin tâbi olduğu nükleer tesisin ülkesinde bulunduğu âkit tarafın hukukuna göre, işletenin sorumluluğu on yılı aşkın süre ile malî teminat altına alınmışsa, yetkili mahkeme bu süre zarfında tazminat hakkının devam edeceğini öngörebilir(md. 6/1)(191).Ayrıca, yetkili mahkemenin hukuku, yukarıda belirttiğimiz süreler aşılmamak şartıyla, zarar görenin zararı ve sorumlu işleteni öğrendiği veya öğrenmesi gereken tarihten itibaren azamî üç yıllık müddetleri veya sukutu hak süreleri tesisini öngörebilir(md. 6/3). Diğer taraftan, eğer nükleer kaza, nükleer kaza anında çalınmış, kaybolmuş veya terkedilmiş nükleer maddeler nedeniyle ortaya çıkmışsa, bu takdirde süre, nükleer kaza tarihinden itibaren hesaplanır, fakat hiçbir surette terk, kaybolma veya çalınma tarihinden itibaren yirmi yılı aşamaz(md. 6/2)(192) .

Aynı nükleer kaza nedeniyle, birden fazla mahkemenin yetkisinin söz konusu olduğu hallerde(md.11/3-b), süresinde âkit taraf mahkemelerinden birinde dava açılmış olması şartıyla, âkit tarafların yetkili mahkeme hususundaki anlaşmalarından sonra geçiye altı aydan az bir süre kalmış ise, süre yetkili mahkemenin tayin edildiği tarihten itibaren altı aydır(md. 6/5).

Ayrıca, maddede belirtilen süreler içerisinde yetkili mahkemede dava açan zarar gören, yetkili mahkemenin nihaî kararını vermemiş olması ve yetkili mahkemenin hukukunda aksine bir hüküm bulunmaması şartıyla, sürelerin bitiminden sonra da zararının arttığı gerekçesiyle iddiasını genişletebilir(md.6 /4)(193) .

---

(190)Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.75-76 ; Vienna Official Records,p.80 ; Trevor,p.113.
(191)Trevor,p.113 ; Vienna Official Records,p.80.
(192)Vienna Official Records,p.80.
(193)Vienna Official Records,p.80.

2) SORUMLULUĞUN YÖNELTİLMESİ VE İSPATI

Viyana sözleşmesinin dördüncü maddesinin birinci fıkrasına göre işletenin sorumluluğu mutlaktır. Bu sorumluluk, sözleşmede aksine hüküm bulunmayan hallerde sadece işletene aittir(md. 2/5).

Zarar gören, davasını,kural olarak, işletene yöneltecek olup, sadece zararın meydana geldiğini ve zarar ile nükleer kaza arasındaki illiyet bağını ispat edecektir.Bununla beraber, sadece işletenin sorumlu olduğu kuralı ,taşımacılık sahasında akdedilmiş olan milletlerarası sözleşmelerin sorumluluğa ilişkin hükümlerinin uygulanmasına engel değildir(194).

Zarar görenin, bunlar dışında, örneğin, işletenin kasıt veya ihmalini ispat etmesi gerekmemektedir(195).Zira, bu durumun ispatı hemen hemen imkânsızdır(196).

Zarar gören, davasını, yetkili mahkemenin hukukunun, bu hukukun öngörmesi şartıyla sigortacı veya malî kefillere karşı da yöneltebilir(md. 2/7)(197).

İşleten, zarar görene tazminat ödedikten sonra, iki halde rücu edebilir. Buna göre, nükleer kazaya kusuru ile yol açmış kişiye ya da yazılı bir sözleşmenin açık hükmüne göre sorumluluğa çekilenen kişiye , ödediği tazminat miktarı nispetinde rücu edebilir md.10/a,b). Ancak, ilk halde , işleten rücu hakkını sadece kusurlu gerçek kişiye yöneltebilir(md.10/b). Buna karşılık,işleten, nükleer maddeleri tedarik eden veya taşıyan kişiye karşı rücu hakkına sahip değildir(198).

Son olarak, işleten sıfatının taşıyıcıya devredildiği hallerde açılacak davaların muhatabı taşıyıcıdır(md. 2/2).

(194) Taşımacılıkla ilgili milletlerarası sözleşmeler için bkz. Arkan,Sabih: Demiryolu ile Yapılan Uluslararası Eşya Taşımaları,Ankara 1987,sh.1 vd. ; Sözer,Bülent:Türk Sivil Havacılık Kanunumun Hükümlerine Göre Taşıyanın ve İşletenin Sorumluluğu,BATİDER.,C.12/4(1984),sh.69 vd.

(195) Boulanenkov-Brands,p.6.

(196) Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.62.

(197) Vienna Official Records,p.75.

(198) Vienna Official Records,p.83.

I) SORUMLULUKTAN KURTULUŞ SEBEPLERİ

Viyana sözleşmesinin dördüncü maddesinin üçüncü fıkrası, işletenin hangi hallerde sorumlu olmadığını iki bent halinde belirlemiştir. Buna göre, işleten, silâhlı isyan,düşmanca hareketler, iç savaş veya ihtilâl gibi hareketlerin doğrudan sebep olduğu nükleer zararlar (md. 4/3-a) ile tesis devletinin hukuku aksini öngörmedikçe,istisnaî karakterdeki tabiî afetlerin yol açtığı zararlardan sorumlu değildir(md. 4/3-b). Sözleşme , sayılanlar dışında herhangi bir kurtuluş beyyinesi getirilmesine cevaz vermemektedir.

Görüldüğü üzere, Viyana sözleşmesinde de, işletenin sorumluluğu, zaruret hali, üçüncü kişinin fiili gibi klâsik kurtuluş beyyinelerine konu değildir(199). Diğer taraftan, eğer, işleten, nükleer zararın kısmen veya tamamen zarar görenin kusuru neticesinde meydana geldiğini ispat edebilirse,uygulanacak hukukun cevaz verdiği hallerde kısmen veya tamamen sorumluluktan kurtulabilir(md.4/2) . Zira, Viyana sözleşmesi de, Paris sözleşmesi gibi, zarar görenin sorumlu olup olmadığının tespitini,uygulanacak hukuka bırakmıştır(200).

Viyana sözleşmesi, işletenin sorumlu tutulamadığı hallerde, riskin biraz da toplum tarafından göğüslenmesi gerektiği düşüncesinden hareketle bu düzenlemeyi gerçekleştirmiştir(201).

J) MİLLETLERARASI YARGI YETKİSİ

1. HÜKÜM

Viyana sözleşmesinin on birinci maddesi, nükleer re-

---

(199) Vienna Official Records,p.77.

(200) Schwartz-Cunningham,p.257.

(201) Vienna Official Records,p.77.

aktörlerin yol açtığı zararlar söz konusu olduğunda yargı yetkisi ve yetkili mahkemeyi düzenlemektedir.

Buna göre: "Yargı yetkisi,bu maddede aksine hüküm vazedilmedikçe, ikinci maddeye dayanarak açılan davalarda, sadece ülkesinde nükleer kazanın vuku bulduğu âkit tarafın mahkemelerine aittir.

Eğer, nükleer kaza âkit devlet ülkeleri dışında vuku bulmuşsa ; veya nükleer kazanın vuku bulduğu yer kesin olarak tespit edilemiyor ise,yargı yetkisi, sorumlu işletenin tâbi olduğu nükleer tesisin bulunduğu devlet mahkemelerine aittir.

Bu maddenin birinci ve ikinci fıkraları gereğince birden fazla âkit taraf mahkemelerinin yetkili olduğu hallerde yargı yetkisi,

(a)eğer kaza kısmen tek âkit devlet ülkesinde, kısmen de diğer âkit devlet ülkelerinin dışında vuku bulmuşsa,kazanın kısmen ülkesinde vuku bulduğu âkit devlet mahkemelerine,

(b)diğer hallerde ise,âkit tarafların aralarında anlaşmaları sonucu yetkili kabul ettikleri âkit devlet mahkemesine,

aittir.

2. KURALIN TESPİTİ

Viyana sözleşmesine göre de, kural olarak, tek devlet mahkemeleri yargı yetkisine sahiptir(single forum)(202).Bu mahkeme, nükleer kazanın vuku bulduğu yani fiilin işlendiği yer mahkemesidir(md.11/1)(203).Buna göre, nükleer tesis kazalarında nükleer tesisin bulunduğu devlet mahkemeleri; nükle-

---

(202)Boulanenkov-Brands,p.6 ; Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.80; Trevor,p.115 ; Strohl,International Obligations,p.6 ;Vienna Official Records,p.84.

(203)Vienna Official Records,p.84 ; Strohl,Nuclear Third Party Liability,p.80.

er maddelerin taşınması halinde meydana gelen kazalarda ise, nükleer kazanın meydana geldiği devlet mahkemesi yetkilidir (md.11/1 ,md.2).Eğer nükleer kaza âkit olmayan devletlerde veya açık denizde meydana gelmiş ise, sorumlu işletenin tâbi olduğu nükleer tesisin bulunduğu devlet mahkemeleri yargı yetkisine sahiptir. Nükleer kazanın birden fazla âkit devlet ülkesinde meydana geldiği hallerde, âkit tarafların aralarında anlaşmaları ile yetkili devlet mahkemesi tespit edilir(md.11 /3-b).

Kazanın kısmen tek âkit devlet ülkesinde meydana gelmesi halinde ise, o devlet mahkemeleri yargı yetkisine sahiptir(md.11/3-a)(204).

Sözleşmeye göre, yargı yetkisi, sadece ikinci maddede öngörülen davalar dolayısıyla yukarıda belirttiğimiz devlet mahkemelerine aittir. Bu haller, zarar görenin işletene karşı açacağı tazminat davaları, zarar görenin taşıyıcıya karşı açacağı tazminat davaları, sigortacı veya malî kefillere karşı açılacak davalardır.Rücu davaları ve birden çok işletenin sorumlu olması halinde bu kişilerin birbirlerine karşı açacakları davalarda yargı yetkisi, sözleşmeye göre tespit edilemez(205).

3. YARGI YETKİSİNE İLİŞKİN DÜZENLEMENİN TEMEL SEBEBİ

Viyana sözleşmesi de, Paris sözleşmesi gibi, sorumluluk hukukuna ilişkin kuralların yeknesaklaştırılmasını amaçlamaktadır.Bununla beraber, yargı yetkisinin düzenlenme sebebi,tazminat taleplerini tek mahkemede toplamak suretiyle, bir nükleer kazaya ayrılan fonların tek elden dağıtımının sağlanması ve tazminata ayrılan fon miktarının aşılmamasıdır(206).

Bu hususlar dışında, zarar görenlerin bu tazminatları elde edip edememe durumları göz önünde tutulmamıştır.

---

(204)Vienna Official Records,p.84.
(205)Vienna Official Records,p.84.
(206)Vienna Official Records,p.84.

e. YABANCI DEVLETİN YARGI MUAFİYETİ

Viyana sözleşmesinin on dördüncü maddesi, yabancı devletin yargı muafiyetini düzenlemektedir. Buna göre, icraî tedbirlerle ilgili hususlar dışında, âkit devletler , yargı yetkisine sahip mahkeme önünde hiçbir yargı muafiyeti iddiasında bulunamazlar. Bu düzenleme ile âkit devletler, sözleşmeyi imzalamakla,Paris sözleşmesinde olduğu gibi(Paris S.md.13/e), yargı muafiyetinden feragat etmişlerdir.

K) UYGULANACAK HUKUK

Viyana sözleşmesinin on üçüncü maddesi, bu sözleşme ve millî hukukun hiçbir ikametgâh,tâbiiyet veya mutad mesken farkını gözetilmeksizin uygulanacağını belirtmektedir. Sözleşme , metinde geçen millî hukuk tabiri hakkında bir açıklık getirmemektedir. Sözleşmenin birinci maddesinde ise, yetkili mahkemenin hukuku tabiri tanımlanmıştır(md.1/e).Buna göre, yetkili mahkemenin hukuku, kanunlar ihtilâfı kuralları da dahil olmak üzere,yargı yetkisine sahip mahkemenin hukukudur. Sözleşmeler arasındaki uyumun sağlanması açısından, "millî hukuk" tabirinin, kanunlar ihtilâfı kuralları da dahil olmak üzere yetkili mahkemenin hukuku olarak yorumlanmasında, kanaatimizce yarar vardır.Dolayısıyla,sözleşmede düzenlenen hususlarda sözleşme; diğer hususlarda ise(md.2'ye dayanılarak açılacak davalar),yargı yetkisine sahip mahkemenin doğrudan uygulanan kuralları uygulanacaktır. Doğrudan uygulanan kuralların bulunmaması halinde ise, hâkimin kanunlar ihtilâfı kuralları aracılığıyla bulunacak hukuk uygulanacaktır. On üçüncü maddeye göre, bu hukuk ve sözleşme taraflar arasında hiçbir ayırım yapılmaksızın uygulanacaktır. Bu düzenlemenin amacı, taraflar arasında tâbiiyet, ikametgâh veya mutad mesken farkını gözetmeksizin eşit muamele yapılması ve tarafların bu farklılıkları ileri sürerek sözleşmenin ve yetkili hukukun uygulanmasına karşı ileri sürebilecekleri itirazların bertaraf edilmesidir (267).

---

(267) Vienna Official Records,p.85 ; Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries,p.73-74.

IV- PARİS VE VİYANA SÖZLEŞMELERİNİN UYGULANMASINA İLİŞKİN ORTAK PROTOKOL

A) AMAÇ VE ÖNEMİ

1986 yılında meydana gelen Chernobyl nükleer kazası, Sovyetler Birliğinin mevcut milletlerarası sözleşmelerden hiçbirine taraf olmaması dolayısıyla, bu sözleşmelerin uygulama alanları itibariyle ne kadar yetersiz oldukları gerçeğini ortaya koymuştur. 1987 yılı itibariyle yeryüzünde mevcut yaklaşık olarak dört yüz nükleer reaktörden sadece yüz otuzu milletlerarası sözleşmelerin uygulama alanına girmektedir(208). Bu nedenle, kapsamlı bir sorumluluk rejimine ihtiyaç vardır. Bu yolda atılacak ilk adım ise, milletlerarası sözleşmeler arasında irtibat kurulması ve uygulama alanlarının birleştirilmesidir. Zira aynı nükleer kazanın birden çok sözleşmenin uygulama alanına girmesi, sözleşmeler arası ihtilâfa ilişkin problemlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır(209). Bu nedenle de sözleşmeler arasındaki ihtilâfların çözümü için bir kural tesis edilmesi sorunlu olmaktadır(210). Bu düşünceden hareketle yola çıkan iki milletlerarası kuruluş (OECD ve NEA) 21.Eylül 1988'de Viyana'da ortak bir protokolün imzalanmasına öncülük etmişlerdir. Bu protokol, aynı gün Türkiye de dahil olmak üzere on dokuz devlet tarafından imzalanmıştır. Böylece Paris ve Viyana sözleşmeleri arasında irtibat tesis edilerek, kapsamlı bir sorumluluk rejimine doğru ilk adım atılmış ve mevcut iki sözleşme arasında doğabilecek ihtilâfların çözümü bir sisteme bağlanmıştır(211).

---

(208) Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention, NLB., Vol.40(December 1987), p.28-29(Joint Protocol 1987).

(209) Boulanenkov-Brands, p.5 ; Multilateral Conventions, p.27 ; NEA Activities in 1986, p.31.

(210) Boulanenkov-Brands, p.7.

(211) Ortak Protokolün İngilizce Metni için bkz. NLB., Vol.42 (December 1988), p.56-59.

B) ORTAK PROTOKOLÜN TARAFLARI

Ortak protokol on dokuz devlet tarafından imzalanmış olup, bu devletler, Arjantin,Belçika,Şili,Danimarka,Mısır,Federal Almanya,Finlandiya,İtalya, Fas ,Hollanda,Norveç,Filipinler,Portekiz, İspanya,İsveç,İsviçre,Türkiye,İngiltere ve Yunanistan'dır(212).

C) ORTAK PROTOKOLÜN SÖZLEŞMELER ARASI İHTİLÂFLARI DÜZENLEYİŞ BİÇİMİ

Paris ve Viyana sözleşmeleri temelde aynı ilkeleri taşımakla birlikte, 1988 yılına dek aralarında bir irtibat tesisi mümkün olmamıştır. Ortak protokolün ilk işlevi, bu irtibatın tesis edilmesi olmuştur. İkinci işlevi ise, her iki sözleşmeye de münhasır olarak uygulanacak bir kuralın kabulüdür(213).

1. İŞLETENİN SORUMLULUĞUNUN DÜZENLENİŞ BİÇİMİ

Ortak porotokolün ikinci maddesi, işletenin sorumluluğunu düzenlemektedir. Buna göre,işleten, bir nükleer kazanın yol açtığı zararlardan, zarar Viyana sözleşmesine ve bu ortak protokole taraf devlet ülkelerinde meydana gelmişse sorumludur.Böylece, işletenin sorumluluğunun sınırları, Viyana sözleşmesine ve ortak protokole taraf devlet ülkelerinde meydana gelen zararları da içine alacak şekilde genişletilmiştir(214).Aynı şekilde, işleten,Paris sözleşmesine ve ortak protokole taraf devlet ülkelerinde meydana gelen zararlardan da sorumludur. Böylece, ortak protokol, iki tarafı da izleyen bir sistem kurmuştur.

2. UYGULANACAK SÖZLEŞME

Ortak protokolün üçüncü maddesi, sözleşmeler arasında doğacak ihtilâfları önlemek üzere,uygulanacak sözleşmeyi tespit etmiştir. Buna göre, öncelikle belirtilmesi gereken hususa,sadece bir sözleşmenin uygulanabileceğidir(md.3/1). Sorun,bu

---

(212) Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention,NLB.,Vol.42(December 1988),p.54-55(Joint Protocol 1988) ; Strohl,International Obligations,p.6.

(213) Boulanenkov-Brands,p.7.

(214) Boulanenkov-Brands,p.7.

sözleşmenin tespiti aşamasında ortaya çıkmaktadır. Ortak protokol, uygulanacak sözleşmeyi, nükleer tesis kazaları ile taşımacılık halinde meydana gelen kazaları birbirinden ayırt ederek düzenlemiştir. Buna göre, nükleer kazanın bir nükleer tesiste meydana gelmesi halinde, uygulanacak sözleşme, nükleer tesisin ülkesinde bulunduğu devletin taraf olduğu sözleşmedir(md.3/2). Nükleer maddelerin taşınması sırasında meydana gelen nükleer kazada ise, sorumlu işletenin tâbi olduğu nükleer tesisin ülkesinde bulunduğu devletin taraf olduğu sözleşme uygulanır(md. 3/3).

3. UYGULANACAK SÖZLEŞMENİN KAPSAMI

Ortak protokolün dördüncü maddesi, uygulanacak sözleşmenin kapsamını düzenlemektedir. Buna göre, Viyana sözleşmesinin ilk on beş, Paris sözleşmesinin ise ilk on dört maddesi, bu ortak protokol çerçevesinde uygulama alanı bulur.

Ortak protokol, nükleer sorumluluk rejiminin yaygınlaştırılması yolunda atılmış ilk adımdır. Zira, Paris ve Viyana sözleşmelerine taraf olan devlet sayısı, halihazırda yirmi dörttür. Diğer taraftan, önemli nükleer faaliyetlere sahip Kanada, Hindistan, Japonya, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri bu sözleşmelere taraf değildir. Arzu edilen husus, bu düzenlemeler ile, bu devletleri de katılmaya teşvik etmesidir(215).

---

(215) Boulanenkov-Brands, p.7 ; Joint Protokol 1987, p.29 ; Strohl, International Obligations, p.6.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

KANUNLAR İHTİLÂFI

I- GENEL OLARAK HAKSIZ FİİLLER

A) NÜKLEER SORUMLULUĞUN TÜRK MİLLETLERARASI ÖZEL HUKUKUNDA "HAKSIZ FİİL SORUMLULUĞU" OLARAK VASIFLANDIRILMASI SORUNU

Vasıflandırma, insan düşüncesinin normal ve gerekli bir faaliyetidir. Olguların daha iyi anlaşılabilmesi, sınıflandırılmalarının iyi yapılmasına bağlıdır. Hukukî alanda yapılan vasıflandırma da diğer alanlardan pek farklı değildir(216). Ancak hukukta vasıflandırmanın önemi, hukukî sebebin önemli bir kısmını oluşturmasında kendini gösterir(217). Vasıflandırma işlemi esasen, maddî hukukun konusu olmakla birlikte, kanunlar ihtilâfı alanında da büyük önem taşımaktadır. Zira, vasıflandırma ya da başka bir deyişle nitelendirme, kanunlar ihtilâfı hukukunun çözüm gerektiren önemli genel problemlerinden biri olma vasfını haizdir(218).

Kanunlar ihtilâfı hukuku alanında, yabancı unsurlu ihtilâfı çözmekle yükümlü olan hâkim, önündeki hukukî ilişkinin mahiyetini tespit etmek durumundadır(219). Aksi takdirde,uygulanacak hukukun doğru tespiti mümkün olmayacaktır(220).Zira,bu va-

---

(216) Graveson,R.H.:Conflict of Laws,London 1974,p.43.

(217) Ehrenzweig,A.A.:Characterization in the Conflict of Laws, An Unwelcome Addition to American Doctrine,XXth Century Comparative and Conflict of Laws ,Legal Essays in Honour of Hessel E. Yntema,Leyden 1961,p.398.

(218) Graveson,p.43.

(219) Berki,Kanun İhtilâfları,sh.37 ;Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.74 ;Uluocak,N.:Kanunlar İhtilâfı,Istanbul 1971,sh. 193 ; Göğer,E.:Haksız Fiilden Doğan Borçların Tâbi Olduğu Kanun,AÜHFD., C.22-23/1-4(1965-1966), sh.491(Haksız Fiillen); Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.81.

(220) Uluocak,sh.196 ; Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk,sh.81.

sıflandırma yapılmaksızın hangi bağlama kuralının olaya uygulanacağı tespit edilemez(221). Bu nedenle, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlar söz konusu olduğunda, hâkim öncelikle bunun hangi soyut hukukî kategori, kavram veya müessese içerisinde mütalâa edildiğini araştıracaktır(222).

Türk iç maddî hukuku bakımından, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlar, geniş anlamda haksız fiiller kategorisi içerisinde mütalâa edilmeye müsaittir. Önemli olan husus, iç maddî hukukumuz bakımından haksız fiil olarak vasıflandırdığımız bu zararların Türk Milletlerarası Özel Hukuku bakımından da haksız fiil olarak vasıflandırılıp vasıflandırılamayacağıdır.

Kanunlar İhtilâfı Hukukunda, vasıflandırma konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler kısaca, vasıflandırmanın Lex Fori'ye göre yapılması, Lex Causae'ye göre yapılması, mukayeseli hukukun esasları ve hukuk ilmi yoluyla yapılması ve birinci derece ve ikinci derece vasıflandırma olarak ele alınması şeklinde özetlenebilir(223). Çeşitli mülâhazaların bir sonucu olan bu sistemlerden vasıflandırmanın Lex Fori'ye göre yapılması genel kabul görmüş bir esastır(224). Zira, hâkimin başlangıçta iç hukuk nitelemelerinden hareket etmesi bir zorunluluktur. Bu nedenle de Türk hâkimi başlangıç olarak kendi hukukunun vasıflandırmasını esas alacaktır. Bu durumun bir sonucu olarak da iç hukuk nitelemeleri, kanunlar ihtilâfı hukukunda da başlangıçta büyük öneme sahiptir. Hal böyle olunca, iç hukuktaki "geniş anlamda haksız fiil vasıflandırması" kanunlar ihtilâfı hukuku açısından önem kazanmaktadır. Nitekim, böyle bir nitelendirme, mukayeseli hukukta, nükleer sorumluluğun en genel ve geniş anlamı ile haksız fiil sorumluluğu içerisinde sınıflandırılması durumuna da uygun düşmektedir. Uygulanacak hukukun tespitinden sonra ortaya

---

(221) Uluocak, sh.196 ; Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh.81.

(222) Berki, Kanun İhtilâfları, sh.37 ; Göğer, Haksız Fiiller, sh.491 ; Uluocak, sh.103 ; Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh.74.

(223) Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh.80 vd. ; Berki, Kanun İhtilâfları, sh.39 vd. ; Uluocak, sh.195 vd. ; Seviğ, sh.139 vd. ; Ehrenzweig, p.399 vd.

(224) Uluocak, sh.196 ; Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh.81 ; Göğer, Haksız Fiiller, sh.491-492.

yaracak vasıf ihtilâflarının ise Lex Fori'ye göre vasıflandırma sırasında tespit edilecek hukuka tâbi olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, eğer davada yabancı bir hukukun uygulanması söz konusu ise, yabancı hukukun uygulanması sırasında çıkacak tüm vasıflandırmalar ilgili yabancı maddî hukuk sistemine tâbidir(225).

Yabancı unsurlu ihtilâfa uygulanacak milletlerarası bir sözleşmenin bulunduğu hallerde ise, onun vasıflandırması esastır. Zira, sözleşen taraflar müessesenin niteliği üzerinde mutabakata varmış demektir. Gerçekten, nükleer sorumluluk konusunda akdedilmiş iki temel sözleşme olan Paris ve Viyana sözleşmeleri, nükleer sorumluluğu tehlike sorumluluğu olarak nitelendirmişlerdir(226).

B) HAKSIZ FİİLDEN DOĞAN KANUNLAR İHTİLÂFINA GENEL BAKIŞ

Haksız fiilin sorumluluk şartlarının ve hükümlerinin her devlet sisteminde değişik düzenlenmesi ve fiilin vukubulduğu yer ile zararın meydana geldiği yerin farklı ülkelerde veya aynı ülkede bulunmasına göre, uygulanacak hukukun değişiklik arzetmesi yönünden hukukun tespiti açısından büyük önem taşımaktadır(227).

Milletlerarası ortamdaki hareketlenmenin kanunlar ihtilâfı alanına da sirayet etmesi ile yeni yaklaşımlar ortaya çıkmış ve böylece haksız fiiller alanında yeni teorik görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu görüşler, bir yandan bu alanda kabul edilmesi gereken bağlama kurallarının ne olduğu konusunda, öbür yandan da yeni bağlama kuralının bağlama noktasının ne olması gerektiği konusunda ileri sürülmekte ve uygulamayı da etkilemektedir.

---

(225) Somer, Devletler Hususî Hukuku, sh.364-365 ; Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh.90.

(226) Paris Exposé Des Motifs, p.39 ; Vienna Official Records, p.76-77 ; Arangio-Ruiz, p.582 ; Trevor, p.109-110 ; Strohl, Nuclear Third Party Liability, p.72 vd.

(227) Uluocak, sh.175.

1. BAĞLAMA KURALININ TESPİTİ HAKKINDA GÖRÜŞLER

Haksız fiilden doğan kanunlar ihtilâfı alanında, bağlama kuralının ne olması gerektiği hakkında yeni fikirler ileri sürülmektedir. Bu gelişim çağımızda yaşanan teknolojik gelişme ve sanayileşmenin bir sonucudur(228).

Haksız fiiller alanında uygulanması teklif edilen bağlama kurallarının her hukuk sisteminde aynı ölçüde kabul gördüğü söylenemez . Her ülkede benimsenen farklı kurallar, o ülkenin siyasî ve sosyolojik yapısının, genel hukuk anlayışının ve toplumsal ihtiyaçlarının bir sentezidir.Bu nedenle, uygulanması teklif edilen bağlama kurallarına burada kısaca değinmekte fayda görmekteyiz.

(a) Hâkimin Hukuku (Lex Fori)

Haksız fiiller alanında uygulanması teklif edilen bağlama kurallarından birisi de Lex Fori'dir.Savigny dahil pek çok hukukçu tarafından uygulanması teklif edilen bu kural, haksız fiil sorumluluğunun bir devletin kamu düzeni ile yakından ilgili olduğu fikrine dayandırılmıştır(229). Lex Fori görüşü, günümüzde de savunulmakta olup, özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde Ehrenzweig tarafından temsil edilmektedir(230).

Lex Fori'yi savunanlar arasında onun haksız fiil sorumluluğuna mutlak olarak hâkim olmasını isteyenler bulunduğu gibi, haksız fiil sorumluluğunun belirli konularını idare etmesini savunanlar da vardır. Lex Fori'nin haksız fiil sorumluluğunun tüm alanlarına mutlak olarak hâkim olması gerektiği fikri yaklaşık bir asırdan daha uzun bir süre önce von Waechter tarafından teklif edilmiş olup, daha sonra bu görüş Savigny tarafından meşru menfaat ve kamu düzeni yaklaşımlarına dayandırılmıştır(231).

---

(228) Kahn-Freund,Otto M.:Delictual Obligations in Private International Law,2nd.Final Report and Draft Resolution,Session of Edinbourg,Institute of International Law Yearbook,Vol.53/1 (1969),p.438 vd.

(229) Göğer,Haksız Fiiller,sh.464-465.

(230) Kegel,G.:Crisis of Conflict of Law,Rec.Des Cours,Vol.112/1 (1961),p.208 vd.

(231) Kegel,p.208 vd.

Lex Fori'nin ilk ileri sürüldüğü şekli ile kabulü bugün için mümkün değildir. Bu haliyle nazariye tarihî bir değer taşımaktadır.

Lex Fori taraftarlarının tezlerini desteklemek üzere ortaya attıkları bir hal de, kamu düzeni(public policy,ordre public)dir. Kamu düzeni, lex fori'nin uygulanmasını sağlaması bakımından önem taşımaktadır(232). Buna göre, yetkili hukukun olaya uygulanacak belirli bir hükmünün lex fori'nin kamu düzeni anlayışına aykırı olduğu hallerde, o hukuk değil, lex fori uygulanacaktır. Türk Kanunlar İhtilâfı Hukuku alanında da kamu düzeni aynı işleve sahiptir(MÖHUK md.5). Kamu düzeninin yabancı hukukun uygulanmasını engelleyiş biçimi, Türk Kanunlar İhtilâfı Hukukunda da farklılık arzetmemektedir. Aynı esaslar haksız fiiller alanında da geçerlidir.Ayrıca, haksız fiiller alanında lex fori'nin uygulandığı bir hal de mevcut değildir. Sadece, MÖHUK md.25/III'e göre, en sıkı irtibatlı hukuk olarak tespitinin söz konusu olduğu hallerde uygulanması gündeme gelebilir.

Günümüzde, artık lex fori, haksız fiiller alanını müstakilen idareye mezun bir bağlama kuralı olarak kabul edilmemektedir(233). Zira, haksız fiiller alanını kayıtsız şartsız lex fori'ye tâbi kılmak, davacıya istediği ve daha uygun bulduğu hukukun kendisine uygulanmasını sağlamak imkânını vermek (forum shopping) demektir (234). Dolayısıyla, bir kanunlar ihtilâfı problemi söz konusu olduğunda, hangi devletin kanununun uygulanacağı tamamen davacının seçimine kalmakta ve davacı, istediği devletin kanununu o davada uygulatabilmek imkânına kavuşmaktadır. Bu durum ise, haksız sonuçların doğmasına son derece müsaittir.

Yukarıda balirttiğimiz nedenlerle, günümüzde lex fori, artık haksız fiiller alanını idare edebilecek bir bağlama kuralı olarak kabul edilmemektedir.

---

(232) Morris,J.H.C.:The Conflict of Laws,London 1971,p.257(Conflict of Laws).

(233) Göğer,Haksız Fiiller,sh.466.

(234) Cheshire-North,P.M.:Private International Law,London 1974, p.262-263 ; Morris,Conflict of Laws,p.273.

(b) Devlet Menfaati Nazariyesi(Govermental Interest Analysis Theory)

Teorisi ile gerek Amerikan, gerek Kontinental hukuk sistemlerinde ilgiyle karşılanan Currie, teorisinin temelini "devlet menfaati(govermental interest)"kavramına dayandırmıştır(235). Buna göre, her devlet kanunlarını belirli bir siyaseti güderek hazırlar. Bu siyasetlerin temelinde ise, korunmak istenen çeşitli menfaatler yatar.

Devlet menfaatinin tahlili nazariyesinin esaslarını, Currie kendisi şöyle izah etmektedir(236).

(aa) Mahkemenin hukukundan farklı bir içeriğe sahip olan yabancı hukukun uygulanmasının söz konusu olduğu hallerde, mahkeme ilgili kanunların sevkedilmesindeki siyaseti ve hangi menfaatlerin dikkate alındığını araştıracaktır. Bu prosedür içerisinde mahkeme, olağan anlamlandırma ve yorumlama faaliyetinde bulunacaktır.

(bb) Mahkeme, ilgili kanunların siyasetini araştırırken, bu devletlerden birinin kendi kanununun uygulanmasında diğerlerine oranla daha yüksek menfaati bulunduğunu tespit ederse, o devletin hukukunun uygulanmasına karar verecektir(237).

(cc) Eğer mahkeme ilgili devletlerin menfaatleri arasında esaslı çatışma tespit ederse, bu durumu da göz önüne alarak yeni bir araştırma yapacak ve bu aşamada menfaat ve siyasetlerin makul ve sınırlandırılmış yorumu ile bu çatışmayı önleyecektir.

(dd) İlgili devletler arasındaki menfaat çatışmasının

---

(235) Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh.56; Menekşe, Ayhan: Devlet Menfaatinin Tahlili Metodu, Prof.Dr.Ernest Hirsh'in Hatırasına Armağan, Ankara 1986, sh.529; Nomer, Devletler Hususî Hukuku, sh.321-322 ; Göğer, E.: Devletler Hususî Hukukundaki Çağdaş Akımlar, Ankara 1970, sh.33(Çağdaş Akımlar).

(236) Hanotiau, Bernard: The American Conflicts Revolution and European Tort Choice -of-Law Thinking, AJCL., Vol.30(1982), p.78 vd; Menekşe, sh.532 vd.

(237) Sauveplanne, J.G.: New Trends in the Doctrine of Private International Law and Their Impact on Court Practise, Rec. Des Cours ,Vol.175/2(1982), p.29-30.

önlenemediği hallerde,mahkeme kendi hukukunu uygulayacaktır.Eğer mahkemenin hukukunun somut olayla bir ilgisi bulunmuyorsa, fakat devletler arasındaki menfaat çatışması da önlenemiyorsa ve bu durumda hâkim davayı âdil bir çözüme ulaştıramayacağı düşüncesinde ise, kendi hukukunun menfaati çatışan devletlerden birisi ile aynı düzenlemeye sahip olması halinde kendi hukukunu uygulayacaktır. Ya da hâkim, alternatif olarak, söz konusu ihtilâf yasama organının önünde olsa idi, nasıl çözüme kavuşturulacağını düşünüyor ise, takdir hakkını kullanarak ihtilâfı o yolda çözebilir.

(ee) İlgili devletler arasındaki menfaat çatışmaları, davanın açıldığı yere göre çok değişik biçimde tezahür edebilir. Eğer mahkemenin belirli bir somut olaya münhasıran vereceği hüküm, hâkimin hukukunu ciddî bir şekilde ihlâl ediyorsa, mahkeme kendi meşru menfaatlerini ihlâl eden kararı vermeyecek ve sorunu parlemento(Congress)'ya bırakacaktır.

Currie'nin sistemi, pek çok mahkeme tarafından uygulanmıştır. Ancak, pek çok davada yukarıda açıklandığı şekli ile değil, değiştirilerek ve pek çok teori ile karıştırılarak, âdeta bir teoriler çeşitlemesi şeklinde uygulanmıştır(238).

Currie'nin sistemi açıklanmaya muhtaçtır. Öncelikle belirtilmesi gereken husus, "for" devleti kanunlarının uygulanmasının esas olduğudur. For devletinin olayla ilgisi bulunmayan hallerde ancak mahkeme diğer devletlerin siyasetlerini araştırmaktadır(239).

Bu görüş, tamamiyle mülkîlik prensibinin bir göstergesi olup, eleştirilere son derece açıktır(240). Zira, lex fori'ye tanınan bu imtiyaz, davacıyı en lehine devlet mahkemesinde dava açmaya itmesi (forum shopping) bakımından hukukî istikrarı zedelemektedir. Ayrıca, başlıbaşına "menfaat" bağlama kuralı olarak kabul edilemez.

---

(238) Hanotiau,p.78 vd.

(239) Menekşe,sh.532; Göğer,Çağdaş Akımlar,sh.36; Sauveplanne,p.29-30.

(240) Menekşe,sh.533 ; Göğer, Çağdaş Akımlar,sh.58.

(c) EN UYGUN HUKUK NAZARİYESİ (Proper Law Theory)

Son yıllarda, kanunlar ihtilâfı alanında ileri sürülen yeni yaklaşımlardan birisi de, en uygun hukukun uygulanması yönündedir(241). Morris tarafından ileri sürülen bu teori, klâsik Amerikan yaklaşımlarının kanunlar ihtilâfı alanını idare etmesine karşı geliştirilmiş bir tepki niteliğindedir. Bundan haksız fiiller alanı da nasibini almıştır. Morris, ika yeri hukukunun uygulanmasını " mekanik son olay doktrini(mechanical last event doctrine)" olarak adlandırmakta ve doktrini ile bu sistemi yıkmayı amaçlamaktadır. Morris'in başarmaya çalıştığı, bu eskimiş doktrinin yetersizliğini ortaya koyarak, saltanatına bir son vermektir(242). Morris,bir soru sormaktadır:Acaba mahkemeler, tüm haksız fiillere ilişkin davalarda daima aynı kuralı uygulayarak-ki, Morris bu durumu " tekil formül(single formula)" olarak adlandırmaktadır- her seferinde,aynı derecede sosyal açıdan tatmin edici sonuçlara ulaşabilecekler midir? Morris, bu soruya olumsuz cevap vermektedir. Ona göre, fiiller ve sonuçlar zinciriyle en yakından irtibatlı görünen hukuk, en uygun hukuk (proper law)'dur.

En uygun hukuku tespit ederken dikkate alınacak irtibatlar, zararın meydana geldiği yer, fiilin işlendiği yer, ikametgâh, tâbiiyet ve ilişkinin merkezinin bulunduğu yer gibi hususlardır (243).

Morris, kendi nazariyesinin sorunları küçük gruplara bölerek, altındaki sosyal faktörlerin tatminkâr bir tahlilini yapmak bakımından, son derece elverişli ve yeterli olduğunu belirtmektedir (244). Ayrıca, nazariyesinin hukukî istikrarı bozucu nitelikte olmadığını, zira, haksız fiiller alanının rızaî bir alan olmaması

---

(241) Morris,Conflict of Laws,p.259.

(242) Graveson,p.577.

(243) Morris,Conflict of Laws,p.260.

(244) Morris,J.H.C.: The Proper Law of A Tort, Harv.L.R.,Vol.64 (1950-1951),p.892 (Proper Law) ; Mann,F.A.: The Proper Law in Conflict of Laws, ICLQ., Vol.36(1987),p.439.

dolayısıyla, uygulanacak hukukun önceden bilinememesi endişesinin söz konusu olmayacağını ve belirsizliğe yol açılmayacağını belirtmektedir(245).

(d) İka Yeri Hukuku (Lex Loci Delicti Commissi)

Haksız fiilden doğan kanunlar ihtilâfı alanında genel kabul görmüş tek kural, ika yeri bağlama kuralıdır(246). Özellikle, bir dönem Amerika Birleşik Devletlerinde neredeyse oy birliğiyle kabul edilmiştir(247). Ancak, zamanla kural terkedilerek, yerine "En Uygun Hukuk (Proper Law)"un uygulanması yönünde fikirler gelişmiştir.

İlk olarak Kanonistler (248) tarafından ortaya atılmış ve Statücüler tarafından on üçüncü yüzyıldan bu yana uygulanarak günümüz hukukuna intikal ettirilmiştir. Kuralın,tarafların beklentilerine hizmet etmesi dolayısıyla zamanımıza kadar yaşayabildiği ileri sürülmektedir(249). Zira, sadece ika yeri kuralı ile tarafların hak ve borçlarının gerçek niteliğinin tespit edilebileceği, öte yandan ika yeri hukukunun ,davalının o anda kesin olarak uymaya mecbur olduğu fakat ihlâl ettiği , dolayısıyla sorumluluğun kendisine göre tespit edilmesi gereken hukuk olduğunu belirtmektedirler(250). Böylece, ika yeri hukuku devletinin düzen menfaati de korunmak istenmiştir.

İka yeri kuralının haksız fiiller alanındaki hâkimiyeti, davanın ika yeri mahkemelerinde açılmış olup olmamasına göre farklı değerlendirilmektedir(251). Davanın ika yeri mahkemelerin-

---

(245) Morris,Proper Law,p.895 ; Morris,Conflict of Laws,p.260-261.

(246) Morris,Conflict of Laws,p.258.

(247) Sauveplanne,p.63.

(248) Kilise (Katolik) Hukuku Bilginleri "KANONİST" Olarak Adlandırılır.

(249) Cheshire-North,p.263.

(250) Cheshire-North,p.263.

(251) Göğer,Haksız Fiiller,sh.452-453 ; Berki,Kanun İhtilâfları, sh.185-187.

de açılmış olması halinde ika yeri hukukunun hâkimiyeti konusunda hemen hemen ittifak olduğu söylenebilir(252). Davanın ika yeri mahkemelerinden başka devlet mahkemesinde açılmış olması halinde, ika yeri esası üzerinde ittifak mevcut olmayıp(253), beş ayrı bağlama kuralının uygulanması teklif edilmektedir. Bunlar, Lex Loci Delicti Commissi, Lex Fori, Borç Kanunu, Lex Loci Delicti Commissi ile Lex Fori'nin birlikte uygulanması ve Lex Loci Delicti Commissi ile millî kanun bağlama kurallarının birlikte uygulanmasıdır. Bu bağlama kurallarından Lex Loci Delicti Commissi, Lex Fori ve Borç Kanunu nazariyeleri bahis konusu yapılmayacaktır.

Lex Loci Delicti Commissi ile Lex Fori'nin birlikte uygulanması, hukuk literatüründe "İngiliz Nazariyesi" olarak adlandırılmaktadır(254). Sistem, sözü geçen iki esasın bağdaştırılması fikrine dayanır. Buna göre, yabancı ülkede ika edilmiş bir haksız fiil nedeniyle bir İngiliz mahkemesinde dava açılabilmesi için fiilin hem İngiliz hukukuna,hem de yabancı hukuka göre haksız fiil teşkil etmesi gerekmektedir(255). Aksi takdirde, ika yeri hukukunun dava hakkı tanımadığı bir fiilin İngiltere'de dava edilebilmesi mümkün değildir(256).

Lex Loci Delicti Commissi ile millî kanun esaslarını bağdaştırmaya çalışan sistemde ise, fail ile zarar görenin aynı tâbiiyette olmaları halinde millî kanun, Lex Loci Delicti Commissi'ye tercih edilmektedir. Nazariye, kural olarak, Lex Loci Delicti Commissi'nin haksız fiiller alanında hâkimiyetini kabul eder. Fakat, bu hâkimiyetin tek istisnası, tarafların aynı tâbiiyette olmaları halidir. Bunun nedeni ise, taraf menfaatlerinin daha ağır basması dolayısıyla, ika yeri devletinin menfaatinin ikinci plâna düşmesidir(257).

---

(252) Göğer,Haksız Fiiller,sh.452-460.
(253) Berki,Kanun İhtilâfları,sh.185 ; Göğer,Haksız Fiiller,sh. 463.
(254) Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.315 ; Göğer,Haksız Fiiller, sh.472-474 ; Uluocak,sh.179.
(255) Anton,A.E.:Private International Law,Edinburg 1967,p.244 ; Graveson,p.569 vd.
(256) Dicey,A.B.-Morris,J.H.C.: The Conflict of Laws,London 1974, p.940 ; Cheshire-North,p.272 ; Anton,p.244.
(257) Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.315 ; Göğer,Haksız Fiiller, sh.475-476.

Haksız fiiller alanında ileri sürülmüş çeşitli sistemlerin her gün gelişen hayat koşulları karşısında ihtiyacı karşılayamadıkları bir gerçektir. Bu nedenle, davanın açıldığı devlet mahkemesi kıstas almarak yeni bir sistem yaratma çabaları da hem ihtiyacı karşılayabilecek nitelikte değildir, hem de oldukça eskimiştir. Bu nedenle , diyebiliriz ki, ika yeri esası,haksız fiiller alanında, kural olarak, yetkili bağlama kuralı olma özelliğini korumaktadır. Ancak, kuralın her olayda mutlak olarak uygulanmasını kabule de imkân yoktur. Bu durum ise, kurala istisnalar getirmeyi zorunlu kılmaktadır. Dikkat edilmesi gereken husus, her somut olayın değişen şartları içerisinde,ihtiyaç duyulduğu ölçüde bu yola başvurulması gereğidir(258).

2. İKA YERİNİN TESPİTİ HAKKINDA GÖRÜŞLER

Haksız fiilden doğan kanunlar ihtilâfı alanında uygulanacak olan bağlama kuralını, "ika yeri hukuku" olarak tespit ettikten sonra, bu başlık altında , kuralın bağlama noktasını teşkil eden "ika yeri" hakkında ileri sürülen görüşlere kısaca değineceğiz. Zira, ika yeri bağlama kuralının uygulanabilmesi için, öncelikle "ika yeri"nin neresi olduğunun tespit edilmesi gerekli olup, bu durum kuralı benimseyen sistemler ve uygulanacak hukuk açısından büyük önem taşımaktadır(259). Özellikle, bir ülkede başlayıp başka bir ülkede sonuçlanan haksız fiiller bakımından,fiilin işlendiği yerin mi, yoksa zararın meydana geldiği yerin mi ika yeri olarak kabul edileceğine karar vermeden uygulanacak hukuk aşamasına geçilemez(260). İka yerinin neresi olduğu konusunda dört ayrı görüş ileri sürülmektedir. Bu görüşlere, bu başlık altında kısaca değinmekte konumuz açısından fayda görmekteyiz.

---

(258) Göğer,Haksız Fiiller,sh.477-482.

(259) Turhan, Turgut:Haksız Fiilden Doğan Kanunlar İhtilâfı Alanında İka Yeri Kuralının Değeri, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1988,sh.162.

(260) Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.317 ; Cheshire-North,p.288 ; Berki,Devletler Hususî Hukuku,sh.312 ; Turhan,sh.162-212.

(a) Fiilin İşlendiği Yerin İka Yeri Olarak Kabulü

İka yeri kuralının uygulanmasını savunanlar arasında dahi, ika yerinin neresi olduğu konusunda birlik sağlanabilmiş değildir. İleri sürülen fikirlerden birisi de, fiilin işlendiği yerin ika yeri olarak kabul edilmesidir(261).Bu görüşe göre, bir kişinin fiillerinin o kişiyi tazminat borcu altına sokup sokmayacağı, fiilin işlendiği yer kanunlarına göre değerlendirilmelidir. Zira, herkes içinde yaşadığı sosyal çevrenin ölçülerine göre davranır. Fail, ancak, kendi çevresinin koyduğu sınırları aştığı takdirde sorumlu olmalıdır(262).

Çağımızın gelişmiş teknikleri içerisinde, meydana gelen haksız fiillerin büyük çoğunluğunun kusursuz sorumluluk ilkesi gereğince düzenlenmiş olması,bir anlamda kusuru ikinci plâna itmiştir. Geleneksel haksız fiil kavramının yıkılması ile ortaya çıkan kusura dayanmayan haksız fiillerde, genellikle fiilin işlendiği yer ile zararın meydana geldiği yer biribirinden ayrılmaktadır. Bu nedenle, fiilin işlendiği yerin , ika yeri olarak kabulü , sorumluluk hukukundaki gelişmelerin de gerisinde kalmakta olduğundan artık kabule şayan değildir(263).

(b) Alternatif Sistem

Alternatif sistem, esas itibariyle, mağdurun lehine olan kanunun uygulanması fikrine dayanır. Sistem, mağdur veya mahkemeye mağdurun en ziyade lehine olan kanunlar arasında (fiilin işlendiği yer veya zararın meydana geldiği yer kanunlarından biri) seçim yapma hakkını tanımaktadır.

Alternatif sistemi savunan hukukçular, haksız fiil ilişkisinin iki aslî unsurunu teşkil eden , fiil ve zarara aynı darace-

---

(261) Cheshire-North,p.288.

(262) Göğer,Haksız Fiiller,sh.494-495.

(263) Turhan,sh.166-181.

de önem vermektedirler. Zira, her bir unsurun meydana geldiği yer haksız fiil ilişkisinin bir parçasını teşkil etmektedir. Dolayısıyla, her iki yerin de ika yeri olarak kabulü mümkündür(264). Netice olarak, haksız fiil, her iki yerde de işlenmiş sayılarak, aralarında bir tercihe gidilmemelidir. Zira, unsurlardan birine üstünlük tanımak, aynı değerde olan diğer unsuru göz ardı etmek olacaktır.

Sistem, aldığı eleştiriler nedeniyle günümüzde fail lehine yumuşatılarak, tek yanlı olmaktan çıkartılmıştır. Sistem içinde faili de korumak amacıyla, failin lehine olan yer kanunları da sisteme dahil edilmiştir. Ancak, yumuşatılmış alternatif sistem de eleştirilere hedef olmaktan kurtulamamıştır. Özellikle, yabancı unsurlu uyuşmazlığı ikiye ayırarak farklı hukuk sistemlerine tâbi tutması, bunun sonucu olarak da, fiilin hukuka aykırı sonuçlarını idare eden hukuk ile ona hukuka aykırılık vasfını tanıyan hukuk sistemlerinin farklılaşması sistemin en çok eleştirilen yönü olmuştur(265).

(c) Kümülâtif Sistem

Kümülâtif sistem de, alternatif sistem gibi, fiilin işlendiği yer ile zararın meydana geldiği yeri ika yeri olarak kabul etmektedir. Bu sistemde de haksız fiil ilişkisinin iki unsuru olan fiil ve zarar unsurlarına aynı önem ve değer verilmektedir. Bu nedenle de, her iki yer kanunları birlikte uygulanmaktadır. Bunun failin ve mağdurun çatışan menfaatlerine uygun düştüğü söylenmektedir.

Kümülâtif sistem, hemen hemen hiç taraftar toplayamamıştır (266).

---

(264) Turhan, sh.197 vd.; Göğer, Haksız Fiiller, sh.496-497.
(265) Turhan, sh.203-205.
(266) Turhan, sh.205-206.

(d) Zararın Meydana Geldiği Yerin İka Yeri Olarak Kabulü

Fiilin işlendiği yeri ika yeri olarak kabul eden görüşe karşı gelişen tepkiler sonucu, hukukçular, yeni sistem arama çabaları içerisine girmişlerdir. Böylece, zararın meydana geldiği yerin ika yeri olarak kabul edilmesi fikri ortaya atılmıştır(267). Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya atılan bu düşünce, sorumluluk hukukunun mağduru korumaya yönelik olarak gelişmesinin bir ürünü olduğu düşünülmektedir.

Gerçekte ise , tarafların menfaatleri, sosyal düzenin korunması düşüncesine yenilmekte ve zararın meydana geldiği devletin sosyal düzeni lehine bir durum ortaya çıkmaktadır(268).Bununla beraber, sistem, diğerlerine nazaran daha geniş bir kabul görmüştür. İkinci olarak, zarar unsurunun haksız fiil ilişkisinin aslî unsuru olması dolayısıyla, sistemin kabulü , zarar görenin haklı çıkar ve beklentilerine de uygun düşecektir. Diğer taraftan, zarar unsuru, haksız fiil ilişkisinin dış dünyaya yansımış maddî bir unsuru olduğundan, yabancı unsurun belirli bir hukuk sistemine bağlanması dolayısıyla sistem kolay işleyecektir(269). Ayrıca, menfaatler dengesi, zarar yerinde bozulmuş olduğundan, haksız fiiller alanının zarar yeri kanununa tâbi olması gereklidir(270).

Sistemin işlemesi , zararın birden çok yerde gerçekleştiği hallerde arzettiği güçlüğe rağmen, doktrin ve uygulamada büyük kabul görmüştür. Özellikle, zararın gerçekleştiği yerle, zarar görenin ikametgâhı ve mahkemenin hukuku birleştiği hallerde, irtibatların sıklaşması nedeniyle, zarar görenin haklı çıkar ve beklentilerinin de korunacağı düşüncesi bu benimsemeye yol açmıştır(271).

---

(267) Cheshire-North,p.288-289.
(268) Göğer,Haksız Fiiller,sh.495-496.
(269) Turhan,sh.181-186.
(270) Seviğ,Kanunlar İhtilâfı,sh.114.
(271) Turhan,sh.193-195.

3. İKA YERİ BAĞLAMA KURALININ UYGULAMA ALANININ SINIRLANDIRILMASI

Haksız fiilden doğan kanunlar ihtilâfı alanını idare eden temel bağlama kuralı , ika yeri bağlama kuralıdır. Ancak, kabul etmek gerekir ki, kuralın ilk ortaya atıldığı günlerdeki istibdadı da artık kalmamıştır. İka yeri kuralının her somut olayda uygulanması dolayısıyla sosyal adaleti sağlayamayacağı endişesi, doktrin ve uygulamada kuralın uygulama alanının sınırlandırılması yolunda görüşlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu görüşler üç sınırlandırma şekli üzerinde yoğunlaşmıştır.

(a) Tarafların Ortak Millî Hukuku Lehine Sınırlandırma

Buna göre, tarafların ortak millî hukuku ile hâkimin mensup olduğu devlet hukukunun birleşmesi halinde, ika yeri kanunları değil, tarafların ortak millî hukuku uygulanmalıdır(272).

(b) Hâkimin Mensup Olduğu Devlet Kanunları Lehine Sınırlandırma

Burada sınırlama, ya açık bir kanun hükmü ile ya da mahkeme kararları aracılığıyla olur(273).Bu durum kamu düzeni istisnası(274) veya doğrudan doğruya uygulanan kuralların bir sonucudur(275).

(c) En Sıkı İlişkili Kanun Lehine Sınırlandırma

İka yerinin somut olayla ilişkisinin bulunmaması ve somut olayın bir başka devletle daha sıkı irtibatının bulunması halinde, ika yeri kanunlarının yerini sıkı irtibatlı devlet kanunları alır.

Ayrıca, yukarıda zikrettiğimiz irtibatları da kapsayabilen bu kavramın sınırları çok geniştir(276).

---

(272) Jaffey,A.J.E.:Choice of Law in Tort,A Justice Based Approach, Legal Studies,Vol.2/1(March 1982),p.107 vd.

(273) Turhan,sh.244.

(274) Turhan,sh.249.

(275) Sauveplanne,p.34-36 ; Tekinalp,sh.43-44.

(276) Turhan,sh.250 vd. ; Sauveplanne,p.47-48 ; Currie,D.P.-Cramton, R.C.:Conflict of Laws, St.Paul Minn. 1968,p.193 vd.

II- NÜKLEER ZARARLARDA UYGULANMASI TEKLİF EDİLEN BAĞLAMA KURALLARI

Bir devlette meydana gelip, sonuçlarını diğer devletlerde de doğuran nükleer kazalar dolayısıyla hangi bağlama kuralının uygulanacağı meselesi, milletlerarası plâtformda tartışılmış bir husustur(277). Nükleer zararlarda da uygulama kabiliyeti bulabilecek bağlama kuralları olarak ileri sürülen kurallar, Lex Fori ve Lex Loci Delicti Commissi'dir.

A) LEX FORI

Nükleer kazaların yol açtığı zararlardan doğan kanunlar ihtilâfı alanında uygulanması teklif edilen bağlama kurallarından ilki Lex Fori bağlama kuralıdır. Özellikle, Amerikan hukukunda savunulmaktadır(278). Ancak, söz konusu kuralın forum shopping'e yol açıcı özelliği, uygulanacak hukukun yargı yetkisine, yargı yetkisinin ise, nükleer kazanın vuku bulduğu yer mahkemelerine bağlanması ile bertaraf edilmiştir.

Kara Avrupası hukuklarında ise, milletlerarası sözleşmeler ile aynı çözüme başvurulmuştur(279). Ancak, milletlerarası sözleşmelerde, Lex Fori iç maddî hukuk kuralları ile sınırlandırılmayıp, bu kavrama kanunlar ihtilâfı kurallarının da dahil olduğu belirtilmiştir.

B) LEX LOCI DELICTI COMMISSI

Nükleer kazaların yol açtığı zararlardan doğan kanunlar ihtilâfı alanında ileri sürülen bir diğer bağlama kuralı da, ika yeri bağlama kuralıdır. Bununla beraber, kuralın bağlama noktasını oluşturan ika yeri kavramı konusunda tereddütler mevcuttur. Hâkim görüş, zarar yerinin esas alınmasından yanadır. Ancak, bu

(277) Workshop, p.33-34 ; Financial Protection, p.57.
(278) Financial Protection, p.60.
(279) Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, p.73-74 ; Arangio-Ruiz, p.594 ; Vienna Official Records, p.328-332.

kez de, aynı nükleer kaza dolayısıyla açılacak tazminat davalarında farklı hukuk sistemlerinin uygulanması meselesi ortaya çıkmaktadır(280).

Yukarıda belirttiğimiz iki bağlama kuralından birinin tercihi, aslında, aşağıdaki hususlardan birinin tercihi anlamını taşımaktadır. Ya zarar görenlerin menfaatleri esas alınarak , iç çözüm yeknesaklığı feda edilecektir. Ya da, zarar görenlerin menfaatleri ikinci plâna itilerek ve single forum prensibi aracılığıyla iç çözüm yeknesaklığı sağlanacaktır. Ancak, dikkat edilmesi gereken husus, bu son halde aynı zamanda dış çözüm yeknesaklığının da sağlanacağıdır. Zira, single forum prensibi, aynı nükleer kaza dolayısıyla sadece tek devlet mahkemelerine yargı yetkisi tanımaktadır.

III- TÜRK HUKUKU

A) MİLLETLERARASI ANLAŞMALARIN KAPSAMI

Türk Hukuku bakımından , Türk hâkiminin uygulamak durumunda bulunduğu tek sözleşme, Paris Sözleşmesi olduğundan, bu başlık altında ilgili sözleşmenin kapsamına giren ve girmeyen konulara değinilecektir. Sözleşmenin kapsamı, uygulama alanı itibari ile değil, sözleşmede tespit edilen uygulanacak hukukun kapsamına giren ve girmeyen konular açısından inceleme konusu yapılacaktır.

---

(280) Financial Protection, p.57.

1. UYGULANACAK HUKUKUN KAPSAMINA GİREN KONULAR

Paris sözleşmesinin on dördüncü maddesinin (b) fıkrası uygulanacak hukuku düzenlemektedir. Buna göre,"Millî hukuk ve millî mevzuat tabiri..... kaza hakkını haiz mahkemenin millî hukukunu ifade eder ve bu hukuk ve mevzuat, işbu sözleşmece bilhassa tanzim edilmeyen esasa ve usule müteallik bütün meselelere tatbik olunur." Görüldüğü üzere, yargı yetkisine sahip mahkemenin millî hukuku sözleşmenin düzenlemediği esasa ve usule ilişkin bütün meselelere uygulanır.

Bu esaslar dairesinde uygulanacak hukukun kapsamına giren konuları şöyle özetleyebiliriz:

(a) Yargılama usulüne ait konular(md.14/b).

(b) Sigortacı ve mâli kefillere karşı doğrudan doğruya dava açma hakkı tanınması(md.6/a).

(c) Sözleşmede öngörülen sınırlar dahilinde tazminat miktarının belirlenmesi(md.7/b-i).

(d) Tazminatın cinsi,şekli ve kapsamının belirlenmesi(md.11).

(e) On yılı aşkın sukutu hak süresi tesisi(md.8/a).

(f) Zarar görenin, zararı ve sorumlu işleteni öğrendiği tarihten veya öğrenmesi gereken tarihten itibaren iki seneden az olmamak şartıyla zamanaşımı veya hak düşürücü sürelerin belirlenmesi(md.8/c).

(g) Sekizinci maddede öngörülen sürelere uyularak dava açılmış olması halinde, yetkili mahkemenin nihaî kararının alınmamış olması şartıyla, zarar görenin bu sürelerin bitiminden sonra zararın arttığı şeklinde iddiasını değiştirmesi(genişletmesi)(md.8/e).

(h) Nükleer maddeleri taşıyan nakil araçlarının uğradıkları zararların tazmini(md.7/c).

(ı) Zarar görenin kusurunun söz konusu olduğu hallerde,bunun, işletenin sorumluluğuna etki derecesi ve zarar görenin kusurunun ağırlığının tespiti(281).

---

(281) Schwartz-Cunningham,p.256-257 ; Paris Exposé Des Motifs, p.53.

Yukarıda belirttiğimiz konular uygulanacak hukukun kapsamına dahildirler. Bunlardan , yargılama usulüne ait konular,hâkimin iç maddî hukuk kuralları ile idare edilirler(282).Diğerleri ise, mevcut olduğu takdirde, hâkimin hukukunun doğrudan uygulanan kuralları ile , bunların bulunmaması halinde ise hâkimin kanunlar ihtilâfı kuralları aracılığıyla bulunacak hukuk tarafından idare edilir.

2. UYGULANACAK HUKUKUN KAPSAMI DIŞINDA KALAN KONULAR

Öncelikle, bizzatihi Paris sözleşmesiyle düzenlenmekle , âkit devletlere düzenleme yetkisi bırakılmamış konular,uygulanacak hukukun kapsamı dışında kalır. Sözleşen devletler, bu konuları peşin olarak kabul etmişlerdir.

Bu esaslar dairesinde uygulanacak hukukun kapsamına girmeyen konuları şöyle özetleyebiliriz:

(a) Taşıyıcının işleten sıfatıyla sorumlu olup, olmadığının tespiti, tesis devletinin hukukuna tâbidir(md.4/d).

(b) Haksız fiil ehliyeti, zarar verenin millî kanunu ile değil, ika yeri kanunları ile idare edilir(283). Bu kanun, nükleer tesis kazalarında nükleer tesisin bulunduğu devlet kanunu; nükleer maddelerin taşınması halinde meydana gelen kazalarda, nükleer kazanın vuku bulduğu âkit devletin kanunudur. Açık denizde meydana gelen kazalar ile kazanın meydana geldiği yerin kesin olarak tespit edilemediği hallerde ise,sorumlu işletenin tesisinin bulunduğu devlet kanunu yani,nükleer tesisin bulunduğu yer kanunudur.

(c) İşletenin on yılı aşan süre ile sorumlu olması, bu durumun tesisin bulunduğu devlet kanunu ile teminat altına alınmış

---

(282) Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.197-199 ; Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.342 vd.

(283) Uluocak,sh.182 ; Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.316 ; Turhan,sh.424-425.

olması şartıyla mümkündür(md.8/a). Buna göre, bu husus bir ön mesele teşkil eder ve nükleer tesisin bulunduğu devlet hukuku ile idare edilir.

(d) Zarar gören, millî sağlık sigortası, sosyal sigorta, işçi tazminatı veya iş hastalıkları tazminatı almış olup, buna nükleer zarar dolayısıyla tazminat da dahil ise, lehdarların rücu ve diğer hakları , bu sigorta sistemlerini kurmuş olan devlet hukukuna tâbidir(md.6/h).

(e) İstisnaî karakter taşıyan tabiî afetlerin tazmini meselesi, tesis devletinin hukukuna tâbidir(md.9).

(f) Âkit devletlerin kendi ülkeleri dışında, sorumlu oldukları ülkeler veya dominyon ya da sömürgelerinde meydana gelen kaza ve zararlar uygulanacak hukukun kapsamına girmez.

(g) Sözleşmede öngörülen, teminat, sigorta ve malî garantilerde yetkili hukuk ile değişiklik yapılamaz(md.10).

B) KANUNÎ REJİM

1. MİLLETLERARASI YARGI YETKİSİ

Nükleer zararların tazmini için akdedilmiş bir milletlerarası anlaşma bulunmayan hallerde, milletlararası yargı yetkisi, milletlerarası usul hukukunun genel esasları dairesinde tespit edilecektir.

(a) Esaslar

Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkındaki Kanunun 27 ilâ 33'üncü maddeleri arasındaki hükümler,Türk mahkemelerinin milletlerarası yargı yetkisini düzenlemektedir.

Milletlerarası yetki ile, yabancı unsur taşıyan davalarda bir devlet mahkemelerinin yetkili olup olmadıkları ifade edilir(284). Bu yönüyle,milletlerarası yetki,iç yetki kuralla-

---

(284) Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.239 ;Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.380 ;Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.325 vd.

rından ayrılır. Bununla beraber, her iki tür yetkinin aynı esaslara göre düzenlenmesi de mümkündür(285). Nitekim,MÖHUK.md.27 ile de bu yol tercih edilmiştir. Buna göre:

Md.27 :" Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini iç hukukun yer itibariyle yetki kuralları tayin eder."

Yirmi yedinci maddenin getirdiği bu kural ile, milletlerarası yetki ve iç yetki kuralları arasında ahenk sağlanmak istenmiştir. MÖHUK.md.27'ye göre, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin sınırları , ülke içi yetki kuralları tarafından çizilir. Yani,Türk mahkemeleri, ancak iç yetki kurallarına göre yetkili oldukları hallerde milletlerarası yetkiye de sahiptir. Belirli bir dava hakkında iç yetki kuralı yoksa, Türk mahkemelerinin o dava bakımından milletlerarası yetkisi yok, demektir(286).

Nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlar dolayısıyla açılacak tazminat davalarında, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi,Hukuk Usulü Muhakemeleri kanununun ilgili maddelerine göre tespit edilecektir. Bu bakımdan HUMK.md.9,16 ve 21 konumuz açısından önem taşımaktadır. Bu maddelerden ilk ikisi genel, sonuncusu ise özel yetki kuralıdır.

HUMK.'nun 9'uncu maddesine göre, genel yetkili mahkeme,kanunda aksine hüküm bulunmadıkça, açıldığı tarihte davalının ikametgâhı mahkemesidir. Davalının ikametgâhı bilinmeyen hallerde,bu durum, davalının Türkiye'de ikametgâhı olmaması şeklinde anlaşılmak gerekir (287) ve davaya Türkiye'de son oturduğu yer mahkemesinde bakılır. Davalı birden fazla ise, dava, bunlardan birisinin ikametgâhı mahkemesinde (eğer kanunda ortak yetkili mahkeme öngörülmemişse) açılır.

HUMK.'nun 16'ıncı maddesine göre, Türkiye'de ikametgâhı bulun-

---

(285) Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.239.
(286) Kuru,B.: Hukuk Muhakemeleri Usulü,C.5,Istanbul 1986,sh.4363.
(287) Kuru,B.- Arslan,R.- Yılmaz,E.:Medenî Usul Hukuku,Ankara 1986, sh. 82.

mayanlar aleyhine açılacak mal davaları -ki,bu tabir mamelek hukukundan doğan davalar olarak anlaşılmalıdır- Türkiye'de sakin olduğu yer mahkemesinde açılır. Davalı Türkiye'de sakin değilse, ona karşı,malı (mameleki) varsa malının veya ihtilâf konusu şeyin,ya da teminatı varsa teminatının bulunduğu yer mahkemesinde dava açılır.

HUMK.md.21'e göre ise, haksız fiilden doğan davalar, haksız fiilin vuku bulduğu yer mahkemesinde de açılabilir.Bu madde, genel yetki kurallarına alternatif olarak getirilmiştir. Buna göre, zarar gören,isterse,davasını haksız fiilin vuku bulduğu yer mahkemesinde de açabilir.

(b) Esasların Nükleer Zararlarda Uygulanma Kabiliyeti

HUMK.md.9,16 ve 21'de öngörülmüş olan yetki kurallarının nükleer zararlarda uygulanma kabiliyetini incelemekte konumuz açısından fayda görmekteyiz.

HUMK.md.9'da düzenlenmiş bulunan genel yetki kuralına göre, nükleer zararlar dolayısıyla Türkiye'de yetkili mahkeme bulunabilmesi, ancak, davalı işleten veya taşıyıcının Türkiye'de ikametgâhının veya en son oturduğu bir yerin mevcut olması halinde mümkündür.

HUMK.md.16'da düzenlenmiş bulunan yetki kuralı ise, ancak, davalı işletenin veya taşıyıcının Türkiye'de sakin olduğu bir yerin bulunması, Türkiye'de oturmadığı hallerde ise Türkiye'de malının veya teminatının bulunması halinde uygulanabilir.

Dolayısıyla, Türkiye'de ikametgâhı veya mutad meskeni olmayan davalı, Türkiye'de oturmuyorsa, Türkiye'de malı veya teminatı da yok ise, bu kişiye karşı yukarıdaki maddelere dayanılarak dava açılamaz.

Klâsik haksız fiil anlayışının ürünü olan bu hükümler, yabancı ülkede meydana gelen kazalar dolayısıyla Türkiye'de meydana gelen zararlarda uygulanma kabiliyetine pek sahip değildir. Zira, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlarda mekân bakımından birlik gerekli değildir .Ayrıca, nükleer kaza dolayısıyla sorumlu olan işletenin yabancı bir devlet olması halinde, ika-

metgâh, en son oturulan yer, sakin olunan yer gibi kavramlar da anlamını yitirmektedir. Diğer taraftan, işletenin gerçek veya tüzel kişi olduğu hallerde dahi, eğer nükleer reaktör Türkiye'de bulunmuyorsa, muhtemelen bu kişilerin Türkiye ile bir irtibatları da bulunmayacaktır. Bu nedenle , yabancı devlette meydana gelen nükleer kazalar bakımından, bu kavramlar üzerinde ısrar etmek, kanaatimizce, işi şansa bırakmak demektir.

HUMK. md.21'e göre, haksız fiilden doğan dava, o fiilin vukubulduğu yer mahkemesinde de açılabilir. HUMK. md.9 ve 16'nın işlemediği hallerde, bu özel yetki kuralı âdeta kesin yetkiye dönüşmektedir. Ancak, açıklanması gereken husus, "haksız fiilin vuku bulduğu yer" tabirinden ne anlaşılmak gerektiğidir. Acaba, bundan maksat, fiilin işlendiği yer mi , yoksa zararın meydana geldiği yer midir? Her iki ihtimali ayrı ayrı değerlendirerek konuya yaklaşmakta fayda görmekteyiz.

(aa) Fiilin İşlendiği Yerin Esas Alınması

Nükleer zararlar söz konusu olduğunda, sadece fiilin işlendiği yerin esas alınması birtakım istenmeyen sonuçları da beraberinde getirir. Buna göre, Türkiye dışında meydana gelen ve Türkiye'de zarara yol açan nükleer kazalar bakımından Türk mahkemeleri milletlerarası yargı yetkisine sahip olamaz. Özellikle, sorumlu işletenin yabancı bir devlet olması halinde durum böyledir. Dolayısıyla, sadece, Türkiye'de bulunan bir nükleer reaktörün ya da transit geçen bir nakil vasıtasının Türkiye'de kazaya yol açması halinde, Türk mahkemesinin milletlerarası yargı yetkisi söz konusu olabilir. Ayrıca, Türkiye dışında meydana gelen kaza dolayısıyla, bundan zarar gören Türk vatandaşlarının Türkiye'de dava açamamaları da vicdanlarımızı zedeleyen bir husustur.

(bb) Zararın Meydana Geldiği Yerin Esas Alınması

Nükleer zararlar sebebiyle açılacak tazminat davalarında, yetkili mahkemenin, zararın meydana geldiği yer esas alınarak tespit edilmesi, bizi daha elverişli sonuçlara götürmesi bakımından kabule şayandır. Nitekim, böylece, yabancı ülkede meydana gelen bir nükleer kaza sebebiyle Türkiye'de zarar gören Türk vatandaşlarının uğradıkları zarar, tabiî hâkimlerinden ayrılmalarına gerek olmaksızın tazmin edilecektir. Aynı şekilde, Türkiye'de zarar gören yabancıların haklarına da böylece halel gelmemiş olacaktır.

(cc) Fiilin İşlendiği Yer ile Zararın Meydana Geldiği Yerin Alternatif Olarak Esas Alınması

Yargıtay,haksız fiilin vuku bulması tabirini geniş yorumlayarak, hem haksız fiilin işlendiği yeri , hem de zararın meydana geldiği yeri ika yeri olarak kabul etmektedir(288). Nitekim, Yargıtay'ın bazı kararlarında fiilin işlendiği(289), bazı kararlarında ise, zararın meydana geldiği yer(290) ika yeri olarak kabul edilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak, iç hukukumuz bakımından ika yeri, hem fiilin işlendiği yer, hem de zararın meydana geldiği yerdir, diyebiliriz. Dolayısıyla, haksız fiilden doğan davalar iki yer mahkemesinden birisinde açılabilir (291). Böylece, zarar gören, kendisi için daha elverişli olan yer mahkemesini seçebilecektir.

Yargıtay'ın bu yorumu ile, Türkiye içinde veya dışında meydana gelip Türkiye'de zarara yol açan kazalarda daima bir yetkili mahkeme bulunması mümkündür. Bu yorum,nükleer zararların niteliğine de son derece uygundur. Zira, böylece,Türkiye içinde meydana gelen nükleer kazalarda , zarar gören,iki mahkemeden kendisine uygun olanında dava açma imkânına kavuşmaktadır. Türkiye dışında meydana gelip Türkiye'de zarara yol açan nükleer kazalarda ise,Türkiye'de yetkili bir mahkeme bulunması mümkün olacaktır.

(c) Yabancı Devletin Yargı Muafiyeti

Yabancı devletin yargı muafiyeti Türk Milletlerarası Usul Hukukunun önemli konularından biridir.

Türk Milletlerarası Özel Hukukunda , yabancı devletin yargı muafiyeti , Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanunun 33'üncü maddesi ile düzenlemeye kavuşturulmuştur. Buna

---

(288) 4.HD.21.9.1979,E.8160/K.10172 için bkz. Karahasan,M.R.:Sorumluluk ve Tazminat Hukuku,Ankara 1981,sh.1667-1668.

(289) 4.HD.21.1.1974,E.16088/K.174 için bkz.Karahasan,sh.1673 ; 4.HD.15.3.1966,E.1159/K.3316 için bkz.Karahasan,sh.1675 ; HGK.28.12.1983,E.1981/3-644/K.1408 için bkz.YKD.,C.10/11, sh.1637-1639.

(290) TD.18.12.1971,E.439/K.1139 için bkz.Karahasan,sh.1674.

(291) Ansay ,S.Ş.:Hukuk Yargılama Usulleri,Ankara 1957,sh.92.

göre: "Yabancı devlete, özel hukuk ilişkilerinden doğan hukukî uyuşmazlıklarda yargı muafiyeti tanınmaz.
"Bu gibi uyuşmazlıklarda yabancı devletin diplomatik temsilcilerine tebligat yapılabilir."

Bu hükme göre, özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanan hukukî uyuşmazlıklarda yabancı devletlerin yargı muafiyeti söz konusu değildir.Bundan dolayı, öncelikle,nükleer reaktör işletmenin özel hukuka ilişkin bir husus olup olmadığına karar verilmelidir. Ticarî amaçlarla nükleer reaktör işletmek pek çok ülkede devlet eliyle yürütülmekte ve kamu hizmeti olarak telâkki edilmektedir. Bununla beraber, sırf kamu hizmeti telâkkisi, kanaatimizce,devletlerin buna dayanarak, bu işletmelerin verdikleri zararların tazminine engel olamamalıdır. Zira, nükleer bir reaktörün kazaya yol açması sonucu bundan zarar gören kişinin tazminatsız bırakılması hiçbir hakkaniyet mülâhazasına sığmaz.

Kanaatimizce, nükleer reaktör kazası ile taraflar arasında bir haksız fiil ilişkisi , dolayısıyla bir özel hukuk ilişkisi doğmuş olur. Bu nedenle, devletlerin ticarî amaçla işlettikleri nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlar dolayısıyla, onlara yargı muafiyeti tanınmaması yerinde olur. Nitekim, Paris ve Viyana sözleşmelerine taraf olan devletler , yargı muafiyetinden feragat etmişlerdir(Paris S.md.13/e ; Viyana S.md.14). Dolayısıyla, batılı devletler arasında da bu yönde bir eğilim olduğunu söyleyebiliriz.

2. UYGULANACAK HUKUK

Haksız fiiller alanında yabancı unsur taşıyan hukukî ihtilâflara uygulanacak hukuk, MÖHUK. md.25 ile belirlenmiştir.

Yukarıda nükleer zararlardan doğan sorumluluğu,haksız fiil sorumluluğu olarak tespit etmiştik(292). Bu tespitten hareketle,haksız fiil sorumluluğu hallerinin kusursuz sorumluluk hallerini de içerecek biçimde anlaşılması gerektiğini belirtmiştik. Zira, böyle bir nitelendirme, nükleer zararlara uygulanacak hukuk açısından zorunludur. Aksi takdirde, MÖHUK.'da nükleer sorumluluğa uygulanacak bağlama kuralı bulmamız mümkün olmayacaktır. Bu durumun nedeni ise, MÖHUK.'un kusursuz sorumluluk hallerini ayrı bir hükümle düzenlememiş olmasıdır. Dolayısıyla, ya ilgili maddenin başlığının "Akit Dışı Sorumluluk" olarak değiştiril-

(292) Bkz.yuk.sh.79-81.

mesi, ya da nükleer sorumluluğun haksız fiil sorumluluğu kategorisi altında değerlendirilmesi gerekmektedir. Biz çalışmamızda bu yollardan ikincisini tercih ederek, uygulanacak hukuk bahsini bu temel üzerine oturttuk.

MÖHUK.'un 25'inci maddesi, haksız fiiller alanında uygulanacak bağlama kurallarını şöyle tespit etmiştir:

> "Haksız fiilden doğan borçlar haksız fiilin işlendiği yer hukukuna tâbidir.
>
> Haksız fiilin işlendiği yer ile zararın meydana geldiği yerin farklı ülkelerde bulunması halinde, zararın meydana geldiği yer hukuku uygulanır.
>
> Haksız fiilden doğan borç ilişkisinin başka bir ülke ile daha yakın irtibatlı olması halinde bu ülke hukuku uygulanabilir."

MÖHUK. md.25'in nükleer zararlara uygulanma durumunu incelemekte fayda görmekteyiz:

(a)"Haksız fiilden doğan borçlar haksız fiilin işlendiği yer hukukuna tâbidir."

25'inci madde, bu hüküm ile, haksız fiilden doğan borçlara uygulanacak bağlama kuralını tespit etmiştir. Buna göre, haksız fiilden doğan borçlar "ika yeri hukuku(Lex Loci Delicti Commissi)"na tâbidir(293).

Bu fıkra, kural olması bir kenara bırakılacak olursa, konumuz açısından sınırlı bir öneme sahiptir. Zira, müstakil uygulanma kabiliyetine sahip değildir. Onun sahip olduğu teorik önem, pratikte uygulanacak olan hukuku etkilememektedir. Ancak, fiilin işlendiği yerin önem taşıyabileceği tek durum, üçüncü fıkrada sözü edilen "en yakın irtibatlı hukuk"un tespitinde göz önünde tutulabilecek bir irtibat noktası olarak ortaya çıkmasıdır(294). Ger-

---

(293) Nomer, Devletler Hususî Hukuku, sh.318 ; Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh.65.

(294) Currie-Cramton, p.206 vd.; Reese, W.: Major Areas of Choice of Law, Rec.Des Cours, Vol.111/1(1964), p.394.

çekten,bu halde fiilin işlendiği yerin diğer irtibat noktaları ile birleşmesi, uygulanacak hukuku etkileyebilecektir ki, bu hususa yeri geldiğinde değinilecektir.

(b)"Haksız fiilin işlendiği yer ile zararın meydana geldiği yerin farklı ülkelerde olması halinde, zararın meydana geldiği yer hukuku uygulanır."

Haksız fiiller alanında kural olarak ika yeri hukuku yetkilidir. Ancak, kuralın bağlama noktasını teşkil eden "ika yeri"nden ne anlaşılmak gerektiği tartışmalara neden olmaktadır. Yirmi beşinci maddenin ikinci fıkrası bu tartışmalara son vermiştir. Buna göre, Türk hukukunda zararın meydana geldiği yer tercih edilmiştir(295).

MÖHUK. md.25/2 ile ortaya konan ika yeri anlayışı, nükleer zararların niteliğine de son derecede uygundur. Zira, nükleer zararların temel özelliği uzun menzilli olmalarıdır. Örneğin,bir nükleer kaza sebebiyle (Türkiye içinde veya dışında), Türkiye'de bir zarar meydana gelirse, uygulanacak hukuk, md.25/2'ye göre zararın meydana geldiği yer hukukudur. Tarafların şahsî hukuklarına kural olarak bakılmaksızın bu hukuk uygulanır(296).

(c)"Haksız fiilden doğan borç ilişkisinin başka bir ülke ile daha yakından irtibatlı olması halinde bu ülke hukuku uygulanabilir."

Çağdaş akımların ürünü olan(297) olan"en sıkı irtibatlı hukuk" görüşü bu fıkra ile Türk kanunlar ihtilâfı hukukuna da girmiştir. Buna göre, haksız fiil ilişkisi, bir başka ülke ile daha yakın irtibat içindeyse, Türk hâkimi bu hukuku uygulayabilecektir. Bu fıkrada geçen "uygulanabilir" ifadesi , bu hukukun uygulanmasının mutlak olmadığını göstermesi bakımından dikkate değer.

---

(295) Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.319 ; Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.65 ;Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.319.

(296) Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.320.

(297) Reese,p.393 vd. ;Currie-Cramton,p.193 vd. ;Sauveplanne,p.47 vd.

Fıkrada sözü geçen sıkı irtibatlardan maksat, haksız fiilin tüm unsurları itibariyle bir başka devlet hukuku ile olan yakın ilgisidir(298). En sıkı irtibatlı hukuku tespit ederken göz önüne alınacak irtibatlar şunlardır(299):

(aa) Tarafların ortak millî hukuku;

(bb) fiilin işlendiği yer ;

(cc) zararın meydana geldiği yer ;

(dd) önceden mevcut hukukî ilişkinin ağırlık merkezinin bulunduğu yer.

Acaba, nükleer zararlar söz konusu olduğunda bu irtibatlar uygulanacak hukuku ne ölçüde etkileyebilecektir?

(aa) Tarafların Ortak Millî Hukuku

Tarafların aynı tâbiiyette olmaları halinde, ika yeri bağlama kuralına bir istisna tanınması meselesi, günümüzde halen tartışılmaktadır. Prensip olarak, en azından bazı durumlarda ortak millî kanunun uygulanacağı kabul edilmektedir(300).Tartışılan husus, millî hukukun uygulanabilmesi için taraflar arasında mevcut bir ilişkinin yeterli sayılıp sayılmayacağı veya tarafların ayrıca tecrit edilmiş bir çevrede (insulated environment) yaşamakta olmaları şartının aranıp aranmayacağıdır(301).

(aaa) Bir İlişkinin Varlığının Aranması

Bu durumda öncelikle, mevcut bir hukukî ilişki gereklidir. Bu da ancak, karı-koca, işçi-işveren, sürücü-yolcu gibi ilişkilerde söz konusu olabilir. Haksız fiiller alanında ise, bu anlamda mevcut bir ilişki söz konusu değildir(302). Nitekim, bir haksız fiil türü olan nükleer zararlarda da böyle bir ilişkinin bulunması işin mahiyetine de uygun düşmemektedir.

---

(298) Milletlerarası Özel Hukuk ve Milletlerarası Usul Hukuku Kanunu Ön Tasarı Sempozyumu (22-24 Kasım 1976),İstanbul 1978, sh.189.

(299) Hanotiau,p.83 ; Currie-Cramton,p.206 ; Reese,p.393-394.

(300) Jaffey,p.107 ; Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.320 ;Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk,sh.65.

(301) Jaffey,p.107.

(302) Jaffey,p.108.

(bbb) Ayrıca Tecrit Edilmiş Bir Çevrenin Varlığının Aranması

Tecrit edilmiş bir çevre(insulated environment)'den maksat, tarafların kendi devletlerinden başka bir devlet ülkesinde, ortak bir çevrede yaşıyor olmalarıdır(303).Oysa, nükleer zararlarda böyle bir çevrenin varlığı ancak millî boyutlarda söz konusu olabilir. Milletlerarası sonuçlara yol açan bir nükleer kazada, böyle bir çevrenin bulunmaması değil, bulunması hayret verici olur.

Ortak millî hukukların birleşmesini bir örnekle açıklayalım: Örneğin,Chernobyl nükleer kazasında, tamamen farazî olarak, Türkiye'de bir Sovyetler Birliği vatandaşının zarar görmesi halinde, acaba, bu durum dikkate alınarak, ika yeri kuralı bertaraf edilecek midir?

(ccc) İrtibatların Tahlili

Kanaatimizce, tesadüfî bir ortak millî kanun, ika yeri hukukunu bertaraf edememelidir. Ancak, bu tesadüfî ortak millî kanunun,diğer irtibatlarla da birleşmiş olması halinde uygulanması söz konusu olabilir. Yukarıda verdiğimiz örnekte, ortak millî kanun tamamen tesadüfî olarak birleşmiştir. Bu durumda ortak millî hukukun birleşmesi tamamen tesadüfî olduğundan, kanaatimizce bu hukuk, ika yeri hukukunu bertaraf edemez.

Dolayısıyla, tesadüfî irtibatlar,kural olarak, uygulanacak hukuku etkilemezler(304).Diğer taraftan,nükleer reaktörler bakımından, millî hukukların birleşmesi demek, fiilin işlendiği yerin de devamlı surette birleşmesi demektir. Bu takdirde, işe nitelik ve nicelik itibariyle sıkı irtibatlı hukukun tespiti meselesi karışmaktadır. Bu nedenle, irtibatların etki derecesini görmek açısından, durumu bir şema üzerinde incelemekte fayda gördük ve en sıkı irtibatlı hukuku tespit edecek dört irtibat noktasını esas aldık. Bunlar , zarar yeri(Z),fiilin işlendiği yer(F), davanın açıldığı mahkeme(M)-ki,bu unsur Türk kanunlar ihtilâfı hu-

---

(303) Jaffey,p.108.
(304) Jaffey,p.108.

kukunun uygulanması bakımından hem zorunlu hem de sabit unsurdur-, ve ortak millî hukuk(OMH)dur(305).

Z	F	M	OMH
TC	TC	TC	Yb.
Yb.	Yb.	TC.	TC.
TC.	Yb.	TC.	Yb.
Yb.	TC.	TC.	TC.

Türk hukuku bakımından davanın Türk mahkemelerinde açılacağını kabul ettiğimizden, davanın açıldığı mahkemeyi ifade eden (M) unsuru sabit unsur olmaktadır(306).

1.halde, zarar yeri, fiil yeri ve dava yeri birleşmiştir. Tarafların ortak millî kanunu tamamiyle tesadüfî bir nitelik arzetmektedir. Bu nedenle de , ortak millî hukukun ika yerini bertaraf etmesi söz konusu değildir.

2.halde, unsurlar arasında nicelik itibariyle eşitlik söz konusudur. Bu nedenle Türk hâkimi irtibatların nitelik itibariyle ağırlığına önem verecektir. Ancak, yabancı irtibatlar farklı hukuk sistemlerini göstermekte ise, nicelik itibariyle bir tespit yapılamayacağından ötürü(zira, dava yeri sabit unsurdur) irtibatların niteliği, yine önem kazanacaktır. Hatta, bu durumda , zarar ve fiil yerlerinin tesadüfî olduğu bile iddia edilebilir.Bu son halde ise, ika yerinin tesadüfî olması dolayısıyla , tarafların ortak millî kanunu uygulanabilir.

3.halde, yine unsurlar arasında nicelik itibariyle eşitlik söz konusudur. Bu halde de, irtibatların nitelik itibariyle ağırlığı önem kazanmaktadır. Genellikle, fiil yeri ile ortak millî hukuk nükleer reaktörler bakımından aynı hukuku göstereceğinden, ka-

(305) Türk Hukuku (TC.), Yabancı Hukuk (Yb.) ile ifade edilmiştir.

(306) Birinci ve ikinci hallerdeki varsayımlar, genellikle nükleer maddelerin taşınması halinde, istisnaen de nükleer reaktörlerde ortaya çıkar.

naatimizce, eşitliğin ika yeri(zarar yeri) lehine bozulmasında fayda vardır. Diğer taraftan, yabancı unsurların farklı hukuk sistemlerine ait olması halinde ise,ortak millî hukuk lehine bir tercih yapılamaz.

4.halde, tek yabancı unsur, zarar yeridir.Bu durum ise,onun tesadüfîliğine karine teşkil etmektedir. Bu nedenle ortak millî hukukun ika yeri hukukunu bertaraf etmesi mümkündür.

(ddd) Ortak Millî Hukukun Uygulandığı Hallerin Tespiti

Netice olarak, ortak millî hukukun en sıkı irtibatlı hukuk olarak uygulanabilmesi için, bir unsurun(zarar yeri) tesadüfî olması ve diğer unsurların da aynı hukuk sistemi içerisinde birleşmesi gerekmektedir. Özellikle, nükleer reaktörler bakımından, fiilin işlendiği yer hukuku ile ortak millî hukuk unsurları genellikle birleşeceğinden ötürü , üçüncü unsur olarak dava yerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Fiilin işlendiği,yani nükleer kazanın meydana geldiği yer hukuku ile ortak millî hukukun birleşmediği hallerde ise, ya birinci olasılıkta olduğu gibi ortak millî hukukun birleşmesi tamamen tesadüfîdir (bu nedenle de dikkate alınmaz) ya da yabancı irtibatların somut olay ile olan ilişkisi nitelik itibariyle araştırılarak bu yolda bir değerlendirmeye gidilir. Ancak, genel olarak diyebiliriz ki, (F),(M) ve (OMH) unsurlarının aynı hukuk düzenini gösterdiği hallerde bu yola başvurulması, kanaatimizce daha uygun olur.

(bb) Zarar Yeri Hukuku

Türk hukukunda , uygulanması engellenecek olan hukuk, ika yeri sıfatıyla zarar yeri hukuku olacağından, bu hukuk en sıkı irtibatlı hukuk olarak tespit edilse bile bu durum uygulanacak hükmü değiştirmez.Kısaca, pratik bir yarar sağlamaz, tartışma, teorik düzeyde kalır.

(cc) Fiilin İşlendiği Yer Hukuku

Yukarıda, fiilin işlendiği yer hukukunun uygulanacağına dair hükmün(md.25/1) genel kural olduğundan , uygulanma açısından ise,sınırlı önemi bulunduğundan söz etmiştik(307). İşte, bu sı-

(307)Bkz.yuk.sh.104-105.

nırlı önem, onun ortak millî hukukla birleşmesi halinde ortaya çıkar ve bu katkı nedeniyle ortak millî hukukun (dolayısıyla, fiilin işlendiği yer hukukunun) uygulanması meselesi gündeme gelebilir. Kanaatimizce, haksız fiilden doğan borç ilişkilerine uygulanacak hukuk bakımından , fiilin işlendiği yerin bundan öteye giden bir fonksiyonunun olması mümkün değildir.

(dd) Önceden Mevcut Hukukî İlişkinin Ağırlık Merkezinin Bulunduğu Yer Hukuku (Center of Gravity)(308)

Nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan ihtilâflarda, üçüncü kişiler bakımından , taraflar arasında önceden mevcut olabilecek tek ilişki, "akit ilişkisi" dir. Bu da, özellikle, nükleer maddelerin taşınması halinde meydana gelen kazalar dolayısıyla gündeme gelebilir. Bu takdirde, hâkim, bu hususu da, diğer irtibatlarla (fiilin işlendiği yer, zararın meydana geldiği yer, tarafların ortak millî hukuku) birlikte , uygulanacak hukukun tespitinde göz önüne alabilecektir.

3. UYGULANACAK HUKUKUN KAPSAMINA GİREN KONULAR

Haksız fiil dolayısıyla zarar gören kişi, haksız fiil ilişkisine dayanan bazı talep haklarına sahip olur. Bu talep hakları, sorumluluğa ilişkin tüm hususların her zaman bir bütün olarak değerlendirilmemesi sonucu, farklı hukuk sistemlerinin idaresi altında olabilir. Sorumluluğun içerisinde yer alan alt gruplar, niteliklerine göre, uygun hukuk sistemlerine yerleştirilirler.

MÖHUK.md.25, sadece haksız fiiller alanındaki kuralı tespit etmekle yetinerek, kuralın uygulama alanına ilişkin bir düzenleme getirmemiştir. Bunun nedeni, muhtemelen Türk doktrininde konunun fazla tartışılmamış olmasıdır(309).

---

(308) Karş.Reese,p.394 ; Turhan,sh.411-413.
(309) Turhan,sh.123.

(a) Sorumluluğun Temeli

Nükleer zararlar dolayısıyla ,işletenin kusursuz sorumluluk esaslarına göre sorumlu tutulacağı pek çok hukuk sisteminde genel olarak kabul görmüştür(310). Bununla beraber,sorumluluğun sistematize ediliş biçimi, çeşitli hukuk sistemlerinde farklı düzenlemelere konu olmuştur. İşletenin sorumlu olup olmadığı , ya da daha geniş ifade ile sorumluluğun tayini, ika yeri kurallarına göre tespit edilecektir(311).Sorumluluğun temeli meselesi de ondan ayrı mütalâa edilemeyeceğinden dolayı o da ika yeri kanunlarına tâbi olacaktır(312).

(b) Sorumluluğun Şartları

İşletenin sorumluluğunun şartları da, işin mahiyeti icabı, sorumluluğun temeline uygulanacak hukuka tâbidir. Zira, sorumluluğun temeli ve şartları bir bütünün tamamlayıcılarıdır(313).

(c) Müteselsil Sorumluluk

Müteselsil sorumluluk meselesi de, ika yeri hukukuna tâbidir(314).

(d) Talep Hakkı Sahibi Sıfatı

Talep hakkına kimlerin sahip olduğu meselesinin ika yeri hukuku tarafından idare edilmesi genel kuraldır(315).Ölümle sonuçlanan bir nükleer kazada, ölenin mirasçılarının dava hakkı, ika yeri kanununa tâbidir. Burada intikal kanunu uygulanmaz(316). Destekten yoksun kalanlar ise, kendi zararlarından bahisle dava açacaklarından , bu hususu da ika yeri kanunları idare edecektir(317).

Mirasçılık sıfatı ise, miras statüsünü idare eden, intikal kanunu ile idare edilir(318). Zira, bu husus bir ön mesele teşkil eder ve miras statüsünü ilgilendirir.

---

(310) Bkz.yuk.sh.13 vd.
(311) Uluocak,sh.182.
(312) Turhan,sh.423-424;Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.316.
(313) Turhan,sh.424; Uluocak,sh.182; Göğer,Devletler Hususî Hukuku, sh.316.
(314) Uluocak,sh.183 ; Sevig,sh.115 ; Turhan,sh.432.
(315) Turhan,sh.427.
(316) Uluocak,sh.184.
(317) Turhan,sh.428.
(318) Uluocak,sh.184 ; Turhan,sh.427.

(e) Tazminata Uygulanacak Hukuk

Genel kuraldan hareketle, tazminatın tayini ve şekline uygulanacak hukukun ika yeri hukuku olduğunu söyleyebiliriz. İka yeri hukuku, tazminatın şekline olduğu kadar, miktarına ilişkin meselelere de uygulanır(319). Keza, tazminatın temlikinin caiz olup olmadığına, temellük eden kişinin tazminat davası açıp açamayacağına da , ika yeri hukuku uygulanır(320).

(f) Sigortacının Halefiyeti

Teori ve uygulamada, bu hususun sigorta akdini idare eden hukukun kapsamına girdiği kabul edilmektedir(321).

Halefiyet, mal sigortalarının temel özelliğidir (TTK.md.1301). Bununla beraber, zarara sebebiyet verenin sigorta ettirenden başka bir kişi olması halinde, mesuliyet sigortalarında da uygulanır(322). Nükleer sigorta, mahiyeti icabı bir mesuliyet sigortasıdır. Dolayısıyla, üçüncü kişinin kusuru haricinde, halefiyet söz konusu olmaz. Üçüncü kişinin kusuru halinde ise, ne işleten ile zarar gören ne de zarar veren ile zarar gören arasında akdî bir ilişki mevcut değildir. Bu nedenle, kanaatimizce, sigorta ettirenin sigorta sözleşmesi hükümlerine aykırı hareket etmesi dolayısıyla, sigortacının ona rücu etmesi hali hariç, ika yeri hukukunun uygulanması uygun olacaktır. Sigortacının, sigorta ettirene , akde aykırılık nedeniyle rücu ettiği hallerde ise, sigorta akdini idare eden hukuk uygulanacaktır(323).

(g) Sigortacıya Karşı Doğrudan Dava Hakkı

Nükleer sigorta, üçüncü şahıs yararına sigortadan farklıdır. Gerçi, nükleer sigortada da üçüncü şahıs lehine talep hakkı tanınmıştır. Ancak, onun yararlanma sebebi, akitten değil, kanundan doğmaktadır. Bunun dışında, zarar gören, sigorta ilişkisinin dışındadır. Diğer taraftan, zarar görenin, zarar verenin yanısıra sigortacıyı da dava edebileceği genel olarak kabul edilmektedir(324).

Zarar görenin, sigortacıya karşı doğrudan dava hakkı,ika yeri

---

(319) Turhan,sh.432-433 ; Uluocak,sh.183 ; Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.316.
(320) Turhan,sh.429.
(321) Turhan,sh.429.
(322) Bozer,Ali:Sigorta Hukuku,Ankara 1981.
(323) Turhan,sh.429 ; Uluocak,sh.184.
(324) Karayalçın,Yaşar: Mesuliyet ve Sigorta Hukuku Bakımından Başlıca İşletme Kazaları, Ankara 1960,sh.161-162.

hukuku ile idare edilir(325). Dolayısıyla,sigorta sözleşmesinin tâbi olduğu kanun, bu talep hakkını ortadan kaldıramaz(326).

(h) Zamanaşımı

Genel kural, zamanaşımının hukukî ilişkinin esasına uygulanacak hukuka tâbi olmasıdır(MÖHUK. md.7)(327). Bu durum, Türk hukukunda zamanaşımının usule değil, esasa ilişkin bir mesele olmasının bir sonucudur(328). MÖHUK. md.7 , bütün hukukî ilişkiler için getirilmiş bir hükümdür. Bu nedenle,bir haksız fiil türü olan nükleer zararlarda da uygulanır. Dolayısıyla, zamanaşımı, ika yeri hukukunun uygulama alanı içindedir.

4. UYGULANACAK HUKUKUN KAPSAMINA GİRMEYEN KONULAR

(a) Mirasçılık Sıfatının Tespiti

Mirasçılık sıfatı , yukarıda da belirttiğimiz gibi (329), ika yeri kanunları ile idare edilemez(330). Diğer taraftan, bu husus , bir ön mesele teşkil etmesi sebebiyle de , öncelikle açıklığa kavuşturulmalıdır. Dolayısıyla, bu hususun , miras stasünü idareeden intikal kanunu (Lex Succesionis) tarafından idare edilmesi yerinde olacaktır(331).

---

(325) Uluocak,sh.183 ; Seviğ,sh.115 ; Turhan,sh.431 .

(326) Seviğ,sh.115.

(327) Uluocak,sh.183 ; Turhan,sh.435 ; Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.222.

(328) Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.221 ; Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.78.

(329) Bkz.yuk.sh. 111.

(330) Uluocak,sh.184 ; Turhan,sh.427.

(331) Berki,O.F.:Kanunî Miras ve Ölüme Bağlı Tasarruflardan Doğan Kanunlar İhtilâfı, Ankara 1960,sh.30,34 ; Uluocak,sh.184; Tekinalp,sh.221 vd. ; Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.293 vd.

(b) Muhakeme Usulüne Ait Meseleler

Muhakeme usulüne ait meselelerin uygulanacak hukukun kapsamı dışarısında bırakılarak, Lex Fori'ye tâbi tutulması, kanunlar ihtilâfı alanında genel kabul görmüş bir prensiptir. Özellikle, ispat vasıtalarının kabul edilebilirliği , delillerin nev'i ve ikamesi hususlarında durum böyledir(332). Bununla beraber, usul hukukunda maddî hukuka ait meseleler de vardır. Bunlar hâkimin hukuku ile idare edilemez. Örneğin, ispat yüküne ilişkin kurallar , maddî hukuka ait kurallar olup, bağlama kurallarının gösterdiği hukuka tâbi olurlar(333).

C) KANUNLAR İHTİLÂFI PROBLEMİNE GETİRİLEN ÇÖZÜMLERİN UYGULANACAK HUKUKUN KAPSAMINI SINIRLANDIRMASI

1. KAMU DÜZENİ

Yabancı unsurlu hukukî ilişkiye uygulanacak hukukun, onu uygulayacak hâkimin kamu düzenine aykırı olmaması esastır. Aksi takdirde, o yabancı hukuk uygulanamaz(334). Zira, ihtilâfı çözecek olan hâkimin kendi ülkesinin kamu düzenini göz önünde bulundurması tabiîdir(335).

İç hukukta mevcut kamu düzeni anlayışının kanunlar ihtilâfı alanında kullanılması mümkün değildir. Zira, her iki hukuk bakımından kamu düzeni farklı nitelik ve rollere sahiptir(336). Kanunlar ihtilâfı hukuku anlamında ise , kamu düzeninin kapsamı, Türk hukukunun temel değerlerine aykırılık(temel adalet prensip-

---

(332) Nomer, Devletler Hususî Hukuku, sh.340 vd. ; Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh.179 vd.

(333) Turhan, sh.434-435; Nomer, Devletler Hususî Hukuku, sh.355.

(334) Nomer, Devletler Hususî Hukuku, sh.178 ; Berki, Devletler Hususî Hukuku, sh.169 ; Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh. 143.

(335) Ökçün, G.: Devletler Hususî Hukukunun Kaynakları ve Kamu Düzeni, Ankara 1967, sh.74-78.

(336) Ökçün, sh.83.

lerine aykırılık), Türk adap ve ahlâk anlayışına aykırılık ve Anayasa'da yer alan temel hak ve özgürlüklere aykırılık ile sınırlıdır(337).Bu nedenle, iç hukuk bakımından kamu düzeninden addolunan kurallar , kanunlar ihtilâfı bakımından kamu düzeninden addolunmayabilirler(338).

Türk hukukunda kamu düzeni, ancak bağlama kurallarının uygulanması sonucu,uygulanacak hukukun tespitinden sonraki aşamada müdahale ederek yabancı hukukun uygulanmasını bertaraf eden bir etkiye sahiptir(339). Bu takdirde, yabancı hukuk yerine , eğer bir hukukun uygulanması gerekli ise(MÖHUK md.5), Türk hukuku uygulanır(340). Bu nedenle de, kamu düzeni Türk hukukunda kuralı değil, istisnayı teşkil eder(341).

Türk kanunlar ihtilâfı alanında kamu düzeni MÖHUK md.5'de düzenlenmiştir. Buna göre:"Yetkili yabancı hukukun belirli bir olaya uygulanan hükmünün Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması halinde bu hüküm uygulanmaz, gerekli görülen hallerde Türk hukuku uygulanır."

Anılan maddeye göre, kamu düzeni istisnasının uygulanma kabiliyeti kazanabilmesi için , öncelikle yetkili kılınan hukukun bir yabancı hukuk olması gereklidir. İkinci olarak, yabancı hukukun ihtilâfa uygulanacak belirli bir hükmünün somut olaya uygulanmasının kamu düzenimize aykırı olması gerekir. Bu aykırılık ise, açık ve aşikâr bir aykırılık olmalıdır. Ancak böyle bir durumda,uygulanacak hukukun bertaraf edilmesi söz konusu olabilir. Yabancı hukukun yerine Türk hukukunun uygulanması meselesi ise, gerekli görülen hallere münhasırdır. Şöyle ki: Eğer o hukukî ilişkiyi düzenlemek bakımından mutlaka bir hukukun uygulanması gerekiyorsa ,Türk hukuku uygulanacaktır.

---

(337) Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.157-159 ; Ökçün,sh.83-84 .

(338) Seviğ,sh.160-161.

(339) Ökçün,sh.165 ; Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.170 ;Seviğ, sh.161 ; Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.152.

(340) Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.152 ; Seviğ,sh.161 ; Ökçün,sh.65; Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.177.

(341) Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.170 ;Ökçün,sh.67 ;Berki, Devletler Hususî Hukuku,sh.80 ; Seviğ,sh.161 ; Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.148.

Madde metninden kamu düzeninin iki etkisinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Kamu düzeninin olumsuz etkisi, uygulanacak hukukun bertaraf edilmesi, önce olumsuz sonra olumlu etkisi ise, bertaraf edilen yabancı hukuk kurallarının yerine Türk hukukunun ikame edilmesini ifade eder(342). Nükleer zararların tazmini dolayısıyla açılacak tazminat davalarında ise, önce olumsuz, sonra olumlu etkisi söz konusu olabilir. Örneğin, Türk mahkemelerinde dava açan ölenin mirasçılarına uygulanacak yabancı kanun, miras hakkı tanımıyor olabilir. Bu durum Türk kamu düzeninin engelleyici etkisi ile karşılaşabilir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, yabancı hukukun Türk hukukundan farklı hükümlere sahip olması, her zaman bir kamu düzeni meselesi olmayabilir(343). Nitekim, uygulanacak yabancı hukukun sigortacıya karşı doğrudan dava hakkı tanımayan bir hükmü , vicdanlarımızı o derece zedeleyen bir husus değildir. Bu nedenle, uygulanacak hukukun farklı muhtevaya sahip olması, kamu düzeni istisnasını harekete geçirmez. Buna karşılık, uygulanacak hukukun, nükleer bir kaza dolayısıyla zarar görene tazminat hakkı tanımadığı hallerde, kanaatimizce, kamu düzeninin müdahalesi zorunludur. Dolayısıyla, her somut olayda ayrı değerlendirme yapmak gereği vardır. Zira, kamu düzeninin konu bakımından değişken olması, hâkimin somut olayın özelliklerini ve kamu düzenine aykırılığın şiddet derecesini göz önünde tutmasını zorunlu kılmaktadır(344).

Nükleer zararlar açısından, kamu düzeninin önem taşıdığı diğer bir hal de, doğrudan uygulanan kurallardır. Bu kuralların temel özelliği, kanunlar ihtilâfı kurallarını bertaraf etmeleridir(345). Zira, bu kuralların kendilerine has uygulama alanları vardır ve bu uygulama alanı içerisine giren bütün meselelere yabancı unsur taşıyıp taşımadığına bakılmaksızın uygulanırlar(346). Dolayısıyla, eğer hâkimin hukukunda, bizim açımızdan Türk hu-

---

(342) Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh.152,155 ; Nomer, Devletler Hususî Hukuku, sh. 175 vd.

(343) Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh.154 ; Nomer, Devletler Hususî Hukuku, sh. 180.

(344) Ökçün, sh.88,157-158 ; Çelikel, Milletlerarası Özel Hukuk, sh. 154 .

(345) Tekinalp, sh.43 ; Philip, A.: General Course on Private International Law, Rec.Des Cours, Vol.160/2(1978), p.63 vd.

(346) Tekinalp, sh.44.

kukunda,bu nitelikte kurallar varsa, hâkim öncelikle o kuralları uygulayacaktır. Nitekim, nükleer sorumluluğu düzenleyen özel bir kanunumuz henüz bulunmamakla beraber, kanaatimizce, Çevre Kanunu, doğrudan uygulanan bir kanun niteliği taşır. Zira, uygulama alanını Türkiye'de meydana gelen çevre kirlenmesi fiilleriyle sınırlamıştır(Çevre K.md.1).

Diğer taraftan, normal kanunlar ihtilâfı prosedürü içerisinde yetkili olarak tespit ettiğimiz yabancı hukuk sisteminde doğrudan uygulanan kurallar var ise, bu kurallar da öncelikle uygulama alanı bulacaktır(347).

Son olarak, milletlerarası sözleşmeler bakımından ise, ne Paris ne de Viyana sözleşmeleri kamu düzenine ilişkin hükümler sevketmemişlerdir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, kanaatimizce,âkit devletler,öncelikle,sözleşmenin kendi kamu düzenlerine aykırı olduğunu iddia edemezler. Zira, sözleşmeyi imzalamakla sözleşmede öngörülen düzenlemeleri kabul etmişlerdir. İkinci olarak, sözleşme,bağlama kuralı olarak,geniş anlamda da olsa, hâkimin hukukunu kabul etmiştir. Bu nedenle ilk plânda kamu düzenine aykırılığın söz konusu olamayacağı kanısındayız. Ancak, sözleşmenin düzenlemediği ve hâkimin doğrudan uygulanan kurallarının da bulunmadığı hallerde, uygulanacak hukuk, kanunlar ihtilâfı kuralları aracılığıyla tespit edilecek olan hukuktur. İşte bu aşamada, Türk hâkimi, kamu düzenine aykırılık prosedürünü kanaatimizce işletebilir ve Türk hukukunun uygulanması söz konusu olabilir.

2. ÖN MESELE

Kanunlar ihtilâfı hukukunda, yabancı unsur taşıyan ana meselenin halli için, öncelikle çözüme kavuşturulması gereken ön meseleler ortaya çıkabilir(348). Nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan kanunlar ihtilâfı alanında da, tazminat dava-

(347) Philip,p.63 vd.

(348) Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.132 ; Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.74 ; Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.146.

larında , bu davaların sonuçlanması için öncelikle halli gereken meseleler bulunabilir. Bu meseleler çok çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Örneğin, mirasçılık sıfatının tespiti meselesi gündeme gelebilir. Bu takdirde, miras statüsünü düzenleyen bağlama kuralları uygulanır.

Ön meseleye uygulanacak hukuk konusunda, müellifler arasında bir birlik sağlanabilmiş değildir. Bazıları ön meseleyi hâkimin hukuku(Lex Fori)'na tâbi tutarken (349) , diğerleri hüküm statüsüne (Lex Causae) tâbi tutmaktadırlar(350).

Günümüzde, halen, ön meselenin tâbi olacağı hukuk konusunda bir birlik sağlanabilmiş değildir. Kanaatimizce, bir hususun ön mesele ya da ana mesele teşkil ediyor olması, ona uygulanacak bağlama kuralını ve dolayısıyla uygulanacak hukuku etkilememelidir. Zira, her iki ihtimalde de müessesenin niteliği değişmemektedir. Bu nedenle, ön mesele teşkil eden husus, eğer bağımsız olarak -ana mesele olarak- hâkimin önüne gelse idi, hangi hukuk uygulanacak idiyse, ön meselenin o hukuka tâbi olması kanaatimizce uygun olacaktır. Dolayısıyla, nükleer zararlar sebebiyle açılan tazminat davalarında , ön mesele olmaya elverişli hususların kendilerini idare edecek bağlama kuralları ve bu kuralların gösterdiği hukuk sistemlerine tâbi olmaları uygun olacaktır(351). Böylece, çözüm olarak, iç çözüm yeknesaklığına hizmet eden görüşe katılmaktayız.

3. ATIF

Bir kanunlar ihtilâfı problemi karşısında, yabancı hukuku uygulamak durumunda bulunan hâkim, yetkili hukukun sadece iç mad-

---

(349) Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.134 ; Kegel,p. 216 ; Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.148 ; Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.76-77.

(350) Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.148 ; Göğer,Devletler Hususî Hukuku,sh.76-77 ; Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk, sh.136.

(351) Bkz.yuk.sh.113.

dî hukukunu mu , yoksa kanunlar ihtilâfı kuralları ile bir bütün olarak yabancı hukuku mu uygulayacaktır? Bu soruya verilecek cevap, atfın reddi veya kabulüne müncer olacaktır(352).

Atıf teorisi, çeşitli devletlerin kanunlar ihtilâfı sistemleri arasında farklılığın neden olacağı olumsuz sonuçları azaltmayı amaçlayan geniş kabul görmüş bir vasıtadır(353). Diğer taraftan, haksız fiiller alanında, ika yeri hukuku genel kabul görmüş bir bağlama kuralı olarak yerleşmiştir. Bu nedenle de, haksız fiiller alanında atfın pek kabul görmediği öne sürülmektedir (354).

Diğer taraftan,Türk kanunlar ihtilâfı hukukunda atıf konusu, esas olarak MÖHUK.md.2/3 'de düzenlenmiştir. Buna göre:" Uygulanacak hukukun kanunlar ihtilâfı kurallarının bir başka hukuku yetkili kılması halinde, bu hukukun maddî hükümleri uygulanır." Bu madde atfın her türlü hukukî ilişki konusunda kabulüne imkân vermek üzere düzenlenmiş ve hukukî müesseseler arasında ayırım yapmamıştır(355).O halde, md.2/3 'de gösterilen esaslar çerçevesinde haksız fiiller, dolayısıyla nükleer zararlar alanında da atıf uygulama alanı bulacaktır. Maddede sözü geçen "uygulanır" tabiri, atfın genel bir kural olarak kabul edildiğini ve hâkime takdir hakkı bırakılmadığını göstermesi açısından önem taşımaktadır . "Bir başka hukukun yetkili görülmesi" tabiri ise,hem bir dereceli atfın, hem de iki dereceli atfın kabul edildiğini göstermektedir(356).Dolayısıyla, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlar söz konusu olduğunda da,bunların sebep olduğu kanunlar ihtilâfı problemlerinde, atıf genel olarak uygulama kabiliyetine sahiptir.

Ayrıca , belirtilmesi gereken husus, MÖHUK.md.25/3 uyarınca en sıkı irtibatlı hukukun uygulandığı hallerde atfın uygulanamayacağıdır(357). Zira, atıfla ulaşılmak istenen amaca, en sıkı

---

(352) Berki,Devletler Hususî Hukuku,sh.55-58 ; Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.109 vd. ; Berki,Kanun İhtilâfları,sh.25 vd.

(353) Seviğ,sh.129-139.

(354) Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.124 ; Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.165.

(355) Çelikel,A.:Türk Milletlerarası Özel Hukukunda Atıf Prensibinin Uygulanması,MHB., Sayı 2(1983),sh.1-4.

(356) Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.152 vd. ; Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.109 vd.

(357) Kahn-Freund,O.:General Problems of Private International Law, Rec.Des Cours, Vol.143/3(1974),p.436.

irtibatlı hukukun uygulanması ile ulaşılmıştır.

Son olarak, milletlerarası alanda üçüncü kişilere karşı nükleer sorumluluğu düzenleyen Paris sözleşmesi bakımından varılacak sonuçta pek farklı değildir. Bununla beraber, genel kanaate göre, milletlerarası sözleşmelerde belirli bir devlet hukukunun uygulanmasının öngörüldüğü hallerde, atfın reddedildiği kabul edilmektedir(358). Özellikle, belirli bir devlet hukukunun iç maddî hukuk hükümlerinin uygulanacağının öngörüldüğü ve atıf hakkında açıklık bulunmayan ya da tereddüt yaratan hallerde, durum böyledir. Ancak, Paris sözleşmesi bakımından durum biraz farklıdır. Zira, Paris sözleşmesi bağlama kuralı olarak Lex Fori'yi kabul etmiştir. Fakat, sözleşmenin resmî raporlarında "millî hukuk" ibaresinin Milletlerarası Özel Hukuk kurallarını da içine aldığı açıkça belirtilmiştir(359). Kanaatimizce, burada sözü geçen "Milletlerarası Özel Hukuk" kuralları tabirinden "Kanunlar İhtilâfı" kuralları anlaşılmak gereklidir. Dolayısıyla, Türk hâkimi nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan kanunlar ihtilâfı alanında da atfı uygulamak durumundadır.

---

(358) Nomer,Devletler Hususî Hukuku,sh.165 ; Çelikel,Milletlerarası Özel Hukuk,sh.124.

(359) Paris Exposé Des Motifs,p.59.

S O N U Ç

Dünyamızın yakın gelecekte bir enerji krizinin eşiğine gelebilmesi ihtimali, çağdaş devletleri yeni kaynaklar arama çabalarına itmiştir. Bu çabalar, bazı devletlerde nükleer enerjinin zaferi ile sonuçlanmıştır. Genellikle temiz bir enerji kaynağı olarak nitelendirilen nükleer enerjinin herhangi bir şekilde kontrol dışı kalması halinde meydana gelecek zararların tahmini bile güçtür. Sonuç, yüksek can kaybı ve tahrip edilmiş bir ekosistem demektir. Sorunun bu yönüne hassasiyetle yaklaşan batılı devletler, konuya milletlerarası plânda da eğilmişlerdir.

Nükleer zararlar , uzun menzilli olmaları, geniş zarar gören kitlesine yol açmaları ve çok uzun süre sonra ortaya çıkmaları gibi temel özellikleri nedeniyle, geleneksel zarar kavramından ayrılırlar. Bu durum ise, geleneksel zarar kavramı üzerine kurulmuş sorumluluk hukuku sistemlerinin yer yer etkisiz kalması ve ülkeler itibariyle farklılık göstermesine yol açmaktadır. Batılı devletlerde, nükleer sorumluluğun niteliğinin kusursuz sorumluluk (strict veya absolute liability)olduğu genel kabul görmüş bir esastır. Bununla beraber, sorumluluğun nitelendiriliş biçimi çeşitlilik arzetmektedir. Türk hukukunda ise, bir kusursuz sorumluluk çeşidi olarak tehlike sorumluluğu türü olduğu kabul edilmekle beraber, nükleer zararları bu niteliğiyle düzenleyen herhangi bir hukukî düzenleme bulunmamaktadır. İşte,nükleer zararların korumasız kalmaması için, konunun mevcut sorumluluk kategorilerinden birisine, muhtemelen geniş anlamda haksız fiil sorumluluğuna , müessesenin niteliği elverdiği ölçüde oturtulması zarurî görülmektedir. Diğer taraftan, kanunlar ihtilâfı hukuku açısından da böyle bir nitelendirme yapılması ihtiyacı doğmaktadır. Zira, aksi takdirde, kusursuz sorumluluk MÖHUK.'da ayrı bir başlık altında düzenlenmediğinden, nükleer sorumluluk alanında çıkabilecek kanunlar ihtilâfı problemlerinin çözümü için, ya uygulanacak madde bulunamaması, ya da 25'inci maddenin başlığının "akit dışı sorumluluk" olarak değiştirilmesi gerekecektir .

Halühazırda, konuyu düzenlemeye yönelik özel bir kanun hazırlama çabaları , Atom Enerjisi Kurumu bünyesinde devam ederken , yeni kanun yürürlüğe girinceye dek konuya Çevre Kanunu çerçevesinde , işletenin sorumluluğu ile ilgili hükümler dairesinde, kısa ve geçici çözümler bulunabileceği kanaatindeyiz.

Nükleer zararlardan doğan sorumluluk konusunu düzenlemeye yönelik çeşitli sözleşmeler akdedilmiştir. Bu sözleşmelerden,1960 tarihli Paris sözleşmesi konumuz açısından temel sözleşmedir.

Paris sözleşmesinin getirdiği hükümler şöyle özetlenebilir : Sadece işleten sorumludur. İşletenin sorumluluğu mutlak olup, süre ve miktar itibariyle sınırlandırılmıştır. Nükleer zararlar dolayısıyla açılan davalarda tek devlet mahkemeleri (single forum) yargı yetkisine sahiptir. Bu da, kural olarak, nükleer kazanın meydana geldiği yer mahkemeleridir. Uygulanacak hukuk ise, bu mahkemenin "millî hukuku"dur.

Paris sözleşmesi, esasen âkit devletlerin iç hukuk mevzuatları arasında uyum sağlamaya yönelik bir sözleşme olarak , hem milletlerarası maddî özel hukuk kuralları,hem de bağlama kuralı sevk etmiştir. Buna göre, nükleer zararlarda uygulanacak bağlama kuralı "Lex Fori" dir. Ancak, sözleşmede Lex Fori'den maksadın iç maddî hukuk kuralları ile sınırlı olmadığı,bu tabire kanunlar ihtilâfı kurallarının da dahil olduğu, sözleşmenin resmî raporlarında açıkça belirtilmiştir.

Paris sözleşmesi, uygulanacak hukuku yargı yetkisine bağlamakla ihtilâfçı metoddan ayrılmıştır. Böylece, uygulanacak hükümler şu sırayı almıştır. Paris sözleşmesinde düzenlenen konularda sözleşme uygulanır. Sözleşmede düzenleme bulunmayan hallerde hâkimin hukuku (doğrudan uygulanan kuralları var ise bu kurallar,aksi takdirde hâkimin kanunlar ihtilâfı kuralları aracılığıyla bulunacak hukuk) uygulanır. Böyle bir düzenleme ile ihtilâfçı yöntemin kapsamı bir hayli daraltılmıştır.

Milletlerarası hukuk alanındaki bu düzenlemelere rağmen, tek bir nükleer kaza, bu sistemlerin yetersizliğini ortaya koymaya yetmiştir. Nitekim, Chernobyl nükleer kazası, işletenin nükleer sorumluluğunun hiçbir sözleşme tarafından karşılanmadığı ve benzer

prensiplere göre düzenlenmiş bir millî mevzuatının da bulunmadığı hallerde ne kadar ciddî sorunların ortaya çıkabileceğini gösteren talihsiz bir olaydır. Acaba, zarar görenlerin bu zararları nasıl karşılanacaktır? İşte bu noktada kanunlar ihtilâfı kuralları devreye girecektir.Böylece, öncelikle haksız fiil türü olarak nitelendirdiğimiz nükleer zararlara MÖHUK.md.25'in uygulanması meselesi gündeme gelecektir.

İka yeri hukuku (Lex Loci Delicti Commissi) bağlama kuralı, günümüzde de güncelliğini koruyan bir kuraldır. Bu kural, nükleer zararlar alanında uygulanması teklif edilen diğer bir bağlama kuralı olan "hakimin hukuku (Lex Fori)"na oranla , nükleer zararların mahiyetine daha uygun düşmektedir. Kuralın bağlama noktasını teşkil eden "ika yeri" kavramı ise, nükleer zararlar bakımından da zarar yeri olarak anlaşılmak uygun olur. Dolayısıyla, kural olarak,ika yeri bağlama kuralından bir sapma mevcut değildir.Ancak bazı hallerde kurala istisnalar tanınması da gerekmektedir. Buna göre, somut olayın ika yeri hukukundan bir başka hukuk sistemi ile daha yakın irtibatının bulunduğu hallerde,kural uygulanmayabilecektir. Bununla beraber, bu durumun çok istisnaî ve fevkalâde hallere inhisar ettirilmesi lâzımdır. Özellikle konumuz açısından, bütün unsurların (fiilin işlendiği yer, davanın açıldığı mahkeme, ortak millî hukuk) aynı hukuk düzenini gösterdiği hallerde, hâkim tarafından bu irtibat noktaları dikkate alınmalıdır.

İka yeri hukuku, sorumluluğun temeli, şartları, talep hakkı sahibi sıfatı,müteselsil sorumluluk, tazminatın şekli, miktarı ve temlikinin caiz olup olmadığı, sigortacıya karşı doğrudan dava hakkı, zamanaşımı gibi konuları idare edecektir. Buna karşılık, mirasçılık sıfatının tespiti ve muhakeme usulüne ait meseleler, ika yeri hukukunun kapsamı dışında kalmaktadır.

Kanunlar ihtilâfı problemleri olan atıf ve kamu düzeni meselelerine getirilen çözümler ise, haksız fiiller alanında uygulama alanı buldukları ölçüde nükleer zararlarda da kabule şayandırlar.

Kanunlar ihtilâfı hukukunun diğer bir genel problemi olan ön mesele ise, kanaatimizce, asıl mesele olması halinde hangi hukuka tâbi oluyor idiyse, o hukukla idare edilmelidir. Bu çözüm, iç çözüm yeknesaklığının sağlanmasına hizmet etmektedir.

EKLER

CONVENTION ON THIRD PARTY LIABILITY IN THE FIELD OF NUCLEAR ENERGY (PARIS CONVENTION) (x)

Article 1

a) For the purposes of this Convention:

i) "A nuclear incident" means any occurrence or succession of occurrences having the same origin which causes damage, provided that such occurrence or succession of occurrences, or any of the damage caused, arises out of or results either from the radioactive properties, or a combination of radioactive properties with toxic, explosive, or other hazardous properties of nuclear fuel or radioactive products or waste or with any of them, or from ionizing radiations emitted by any source of radiation inside a nuclear installation.

ii) "Nuclear installation" means reactors other than those comprised in any means of transport; factories for the manufacture or processing of nuclear substances; factories for the separation of isotopes of nuclear fuel; factories for the reprocessing of irradiated nuclear fuel; facilities for the storage of nuclear substances other than storage incidental to the carriage of such substances; and such other installations in which there are nuclear fuel or radioactive products or waste as the Steering Committee for Nuclear Energy of the Organisation (hereinafter referred to as the "Steering Committee") shall from time to time determine; any Contracting Party may determine that two or more nuclear installations of one operator which are located on the same site shall, together with any other premises on that site where radioactive material is held, be treated as a single nuclear installation.

iii) "Nuclear fuel" means fissionable material in the form of uranium metal, alloy, or chemical compound (including natural uranium), plutonium metal, alloy, or chemical compound, and such other fissionable material as the Steering Committee shall from time to time determine.

iv) "Radioactive products or waste" means any radioactive material produced in or made radioactive by exposure to the radiation incidental to the process of producing or utilizing nuclear fuel, but does not include (1) nuclear fuel, or (2) radioisotopes outside a nuclear installation which have reached the final stage of fabrication so as to be usable for any industrial, commercial, agricultural, medical, scientific or educational purpose.

v) "Nuclear substances" means nuclear fuel (other than natural uranium and other than depleted uranium) and radioactive products or waste.

vi) "Operator" in relation to a nuclear installation means the person designated or recognised by the competent public authority as the operator of that installation.

b) The Steering Committee may, if in its view the small extent of the risks involved so warrants, exclude any nuclear installation, nuclear fuel, or nuclear substances from the application of this Convention.

Article 2

This Convention does not apply to nuclear incidents occurring in the territory of non-Contracting States or to damage suffered in such territory, unless otherwise provided by the legislation of the Contracting Party in whose territory the nuclear installation of the operator liable is situated, and except in regard to rights referred to in Article 6*(e)*.

(x) Yukarıda zikredilen metin, sözleşmelerin değişiklikler sonrası son metni olup, çalışmamızda bu metin esas alınmıştır.

Article 3

a) The operator of a nuclear installation shall be liable, in accordance with this Convention, for:

i) damage to or loss of life of any person; and

ii) damage to or loss of any property other than

1. the nuclear installation itself and any other nuclear installation, including a nuclear installation under construction, on the site where that installation is located; and

2. any property on that same site which is used or to be used in connection with any such installation,

upon proof that such damage or loss (hereinafter referred to as "damage") was caused by a nuclear incident in such installation or involving nuclear substances coming from such installation, except as otherwise provided for in Article 4.

b) Where the damage or loss is caused jointly by a nuclear incident and by an incident other than a nuclear incident, that part of the damage or loss which is caused by such other incident, shall, to the extent that it is not reasonably separable from the damage or loss caused by the nuclear incident, be considered to be damage caused by the nuclear incident. Where the damage or loss is caused jointly by a nuclear incident and by an emission of ionizing radiation not covered by this Convention, nothing in this Convention shall limit or otherwise affect the liability of any person in connection with that emission of ionizing radiation.

Article 4

In the case of carriage of nuclear substances, including storage incidental thereto, without prejudice to Article 2:

a) The operator of a nuclear installation shall be liable, in accordance with this Convention, for damage upon proof that it was caused by a nuclear incident outside that installation and involving nuclear substances in the course of carriage therefrom, only if the incident occurs:

i) before liability with regard to nuclear incidents involving the nuclear substances has been assumed, pursuant to the express terms of a contract in writing, by the operator of another nuclear installation;

ii) in the absence of such express terms, before the operator of another nuclear installation has taken charge of the nuclear substances; or

iii) where the nuclear substances are intended to be used in a reactor comprised in a means of transport, before the person duly authorized to operate that reactor has taken charge of the nuclear substances; but

iv) where the nuclear substances have been sent to a person within the territory of a non-Contracting State, before they have been unloaded from the means of transport by which they have arrived in the territory of that non-Contracting State.

b) The operator of a nuclear installation shall be liable, in accordance with this Convention, for damage upon proof that it was caused by a nuclear incident outside that installation and involving nuclear substances in the course of carriage thereto, only if the incident occurs:

i) after liability with regard to nuclear incidents involving the nuclear substances has been assumed by him, pursuant to the express terms of a contract in writing, from the operator of another nuclear installation;

ii) in the absence of such express terms, after he has taken charge of the nuclear substances; or

iii) after he has taken charge of the nuclear substances from a person operating a reactor comprised in a means of transport; but

iv) where the nuclear substances have, with the written consent of the operator, been sent from a person within the territory of a non-Contracting State, after they have been loaded on the means of transport by which they are to be carried from the territory of that State.

c) The operator liable in accordance with this Convention shall provide the carrier with a certificate issued by or on behalf of the insurer or other financial guarantor furnishing the security required pursuant to Article 10. However, a Contracting Party may exclude this obligation in relation to carriage which takes place wholly within its own territory. The certificate shall state the name and address of that operator and the amount, type and duration of the security, and these statements may not be disputed by the person by whom or on whose behalf the certificate was issued. The certificate shall also indicate the nuclear substances and the carriage in respect of which the security applies and shall include a statement by the competent public authority that the person named is an operator within the meaning of this Convention.

d) A Contracting Party may provide by legislation that, under such terms as may be contained therein and upon fulfilment of the requirements of Article 10*(a)*, a carrier may, at his request and with the consent of an operator of a nuclear installation situated in its territory, by decision of the competent public authority, be liable in accordance with this Convention in place of that operator. In such case for all the purposes of this Convention the carrier shall be considered, in respect of nuclear incidents occurring in the course of carriage of nuclear substances, as an operator of a nuclear installation on the territory of the Contracting Party whose legislation so provides.

Article 5

a) If the nuclear fuel or radioactive products or waste involved in a nuclear incident have been in more than one nuclear installation and are in a nuclear installation at the time damage is caused, no operator of any nuclear installation in which they have previously been shall be liable for the damage.

b) Where, however, damage is caused by a nuclear incident occurring in a nuclear installation and involving only nuclear substances stored therein incidentally to their carriage, the operator of the nuclear installation shall not be liable where another operator or person is liable pursuant to Article 4.

c) If the nuclear fuel or radioactive products or waste involved in a nuclear incident have been in more than one nuclear installation and are not in a nuclear installation at the time damage is caused, no operator other than the operator of the last nuclear installation in which they were before the damage was caused or an operator who has subsequently taken them in charge, or has assumed liability therefor pursuant to the express terms of a contract in writing shall be liable for the damage.

d) If damage gives rise to liability of more than one operator in accordance with this Convention, the liability of these operators shall be joint and several: provided that where such liability arises as a result of damage caused by a nuclear incident involving nuclear substances in the course of carriage in one and the same means of transport, or, in the case of storage incidental to the carriage, in one and the same nuclear installation, the maximum total amount for which such operators shall be liable shall be the highest amount established with respect to any of them pursuant to Article 7 and provided that in no case shall any one operator be required, in respect of a nuclear incident, to pay more than the amount established with respect to him pursuant to Article 7.

Article 6

a) The right to compensation for damage caused by a nuclear incident may be exercised only against an operator liable for the damage in accordance with this Convention, or, if a direct right of action against the insurer or other financial

guarantor furnishing the security required pursuant to Article 10 is given by national law, against the insurer or other financial guarantor.

b) Except as otherwise provided in this Article, no other person shall be liable for damage caused by a nuclear incident, but this provision shall not affect the application of any international agreement in the field of transport in force or open for signature, ratification or accession at the date of this Convention.

c) *i)* Nothing in this Convention shall affect the liability:

1. of any individual for damage caused by a nuclear incident for which the operator, by virtue of Article 3*(a)(ii)*(1) and (2) or Article 9, is not liable under this Convention and which results from an act or omission of that individual done with intent to cause damage;

2. of a person duly authorized to operate a reactor comprised in a means of transport for damage caused by a nuclear incident when an operator is not liable for such damage pursuant to Article 4*(a)(iii)* or *(b)(iii)*.

ii) The operator shall incur no liability outside this Convention for damage caused by a nuclear incident.

d) Any person who has paid compensation in respect of damage caused by a nuclear incident under any international agreement referred to in paragraph *(b)* of this Article or under any legislation of a non-Contracting State shall, up to the amount which he has paid, acquire by subrogation the rights under this Convention of the person suffering damage whom he has so compensated.

e) Any person who has his principal place of business in the territory of a Contracting Party or who is the servant of such a person and who has paid compensation in respect of damage caused by a nuclear incident occurring in the territory of a non-Contracting State or in respect of damage suffered in such territory shall, up to the amount which he has paid, acquire the rights which the person so compensated would have had against the operator but for the provisions of Article 2.

f) The operator shall have a right of recourse only:

i) if the damage caused by a nuclear incident results from an act or omission done with intent to cause damage, against the individual acting or omitting to act with such intent;

ii) if and to the extent that it is so provided expressly by contract.

g) If the operator has a right of recourse to any extent pursuant to paragraph *(f)* of this Article against any person, that person shall not, to that extent, have a right against the operator under paragraphs *(d)* or *(e)* of this Article.

h) Where provisions of national or public health insurance, social security, workmen's compensation or occupational disease compensation systems include compensation for damage caused by a nuclear incident, rights of beneficiaries of such systems and rights of recourse by virtue of such systems shall be determined by the law of the Contracting Party or by the regulations of the inter-governmental organisation which has established such systems.

Article 7

a) The aggregate of compensation required to be paid in respect of damage caused by a nuclear incident shall not exceed the maximum liability established in accordance with this Article.

b) The maximum liability of the operator in respect of damage caused by a nuclear incident shall be 15 000 000 Special Drawing Rights as

defined by the International Monetary Fund and used by it for its own operations and transactions (hereinafter referred to as "Special Drawing Rights"). However,

i) any Contracting Party, taking into account the possibilities for the operator of obtaining the insurance or other financial security required pursuant to Article 10, may establish by legislation a greater or lesser amount;

ii) any Contracting Party, having regard to the nature of the nuclear installation or the nuclear substances involved and to the likely consequences of an incident originating therefrom, may establish a lower amount,

provided that in no event shall any amounts so established be less than 5 000 000 Special Drawing Rights. The sums mentioned above may be converted into national currency in round figures.

c) Compensation for damage caused to the means of transport on which the nuclear substances involved were at the time of the nuclear incident shall not have the effect of reducing the liability of the operator in respect of other damage to an amount less than either 5 000 000 Special Drawing Rights, or any higher amount established by the legislation of a Contracting Party.

d) The amount of liability of operators of nuclear installations in the territory of a Contracting Party established in accordance with paragraph *(b)* of this Article as well as the provisions of any legislation of a Contracting Party pursuant to paragraph *(c)* of this Article shall apply to the liability of such operators wherever the nuclear incident occurs.

e) A Contracting Party may subject the transit of nuclear substances through its territory to the condition that the maximum amount of liability of the foreign operator concerned be increased, if it considers that such amount does not adequately cover the risks of a nuclear incident in the course of the transit: provided that the maximum amount thus increased shall not exceed the maximum amount of liability of operators of nuclear installations situated in its territory.

f) The provisions of paragraph *(e)* of this Article shall not apply:

i) to carriage by sea where, under international law, there is a right of entry in cases of urgent distress into the ports of such Contracting Party or a right of innocent passage through its territory; or

ii) to carriage by air where, by agreement or under international law there is a right to fly over or land on the territory of such Contracting Party.

g) Any interest and costs awarded by a court in actions for compensation under this Convention shall not be considered to be compensation for the purposes of this Convention and shall be payable by the operator in addition to any sum for which he is liable in accordance with this Article.

Article 8

a) The right of compensation under this Convention shall be extinguished if an action is not brought within ten years from the date of the nuclear incident. National legislation may, however, establish a period longer than ten years if measures have been taken by the Contracting Party in whose territory the nuclear installation of the operator liable is situated to cover the liability of that operator in respect of any actions for compensation begun after the expiry of the period of ten years and during such longer period: provided that such extension of the extinction period shall in no case affect the right of compensation under this Convention of any person who has brought an action in respect of loss of life or personal injury against the operator before the expiry of the period of ten years.

b) In the case of damage caused by a nuclear incident involving nuclear fuel or radioactive products or waste which, at the time of the incident have been stolen, lost, jettisoned or abandoned and have not yet been recovered, the period established pursuant to paragraph *(a)* of this Article shall be computed from the date of that nuclear incident, but the period shall in no case exceed twenty years from the date of the theft, loss, jettison or abandonment.

c) National legislation may establish a period of not less than two years for the extinction of the right or as a period of limitation either from the date at which the person suffering damage has knowledge or from the date at which he ought reasonably to have known of both the damage and the operator liable: provided that the period established pursuant to paragraphs *(a)* and *(b)* of this Article shall not be exceeded.

d) Where the provisions of Article 13*(c)(ii)* are applicable, the right of compensation shall not, however, be extinguished if, within the time provided for in paragraphs *(a)*, *(b)* and *(c)* of this Article,

i) prior to the determination by the Tribunal referred to in Article 17, an action has been brought before any of the courts from which the Tribunal can choose; if the Tribunal determines that the competent court is a court other than that before which such action has already been brought, it may fix a date by which such action has to be brought before the competent court so determined; or

ii) a request has been made to a Contracting Party concerned to initiate a determination by the Tribunal of the competent court pursuant to Article 13*(c)(ii)* and an action is brought subsequent to such determination within such time as may be fixed by the Tribunal.

e) Unless national law provides to the contrary, any person suffering damage caused by a nuclear incident who has brought an action for compensation within the period provided for in this Article may amend his claim in respect of any aggravation of the damage after the expiry of such period provided that final judgment has not been entered by the competent court.

Article 9

The operator shall not be liable for damage caused by a nuclear incident directly due to an act of armed conflict, hostilities, civil war, insurrection or, except in so far as the legislation of the Contracting Party in whose territory his nuclear installation is situated may provide to the contrary, a grave natural disaster of an exceptional character.

Article 10

a) To cover the liability under this Convention, the operator shall be required to have and maintain insurance or other financial security of the amount established pursuant to Article 7 and of such type and terms as the competent public authority shall specify.

b) No insurer or other financial guarantor shall suspend or cancel the insurance or other financial security provided for in paragraph *(a)* of this Article without giving notice in writing of at least two months to the competent public authority or in so far as such insurance or other financial security relates to the carriage of nuclear substances, during the period of the carriage in question.

c) The sums provided as insurance, reinsurance, or other financial security may be drawn upon only for compensation for damage caused by a nuclear incident.

Article 11

The nature, form and extent of the compensation, within the limits of this Convention, as well as the equitable distribution thereof, shall be governed by national law.

Article 12

Compensation payable under this Convention, insurance and reinsurance premiums, sums provided as insurance, reinsurance, or other financial security required pursuant to Article 10, and interest and costs referred to in Article 7*(g)*, shall be freely transferable between the monetary areas of the Contracting Parties.

Article 13

a) Except as otherwise provided in this Article, jurisdiction over actions under Articles 3, 4, 6*(a)* and 6*(e)* shall lie only with the courts of the Contracting Party in whose territory the nuclear incident occurred.

b) Where a nuclear incident occurs outside the territory of the Contracting Parties, or where the place of the nuclear incident cannot be determined with certainty, jurisdiction over such actions shall lie with the courts of the Contracting Party in whose territory the nuclear installation of the operator liable is situated.

c) Where jurisdiction would lie with the courts of more than one Contracting Party by virtue of paragraphs *(a)* or *(b)* of this Article, jurisdiction shall lie,

i) if the nuclear incident occurred partly outside the territory of any Contracting Party and partly in the territory of a single Contracting Party, with the courts of that Contracting Party; and

ii) in any other case, with the courts of the Contracting Party determined, at the request of a Contracting Party concerned, by the Tribunal referred to in Article 17 as being the most closely related to the case in question.

d) Judgments entered by the competent court under this Article after trial, or by default, shall, when they have become enforceable under the law applied by that court, become enforceable in the territory of any of the other Contracting Parties as soon as the formalities required by the Contracting Party concerned have been complied with. The merits of the case shall not be the subject of further proceedings. The foregoing provisions shall not apply to interim judgments.

e) If an action is brought against a Contracting Party under this Convention, such Contracting Party may not, except in respect of measures of execution, invoke any jurisdictional immunities before the court competent in accordance with this Article.

Article 14

a) This Convention shall be applied without any discrimination based upon nationality, domicile, or residence.

b) "National law" and "national legislation" mean the national law or the national legislation of the court having jurisdiction under this Convention over claims arising out of a nuclear incident, and that law or legislation shall apply to all matters both substantive and procedural not specifically governed by this Convention.

c) That law and legislation shall be applied without any discrimination based upon nationality, domicile, or residence.

Article 15

a) Any Contracting Party may take such measures as it deems necessary to provide for an increase in the amount of compensation specified in this Convention.

b) In so far as compensation for damage involves public funds and is in excess of the 5 000 000 Special Drawing Rights referred to in Article 7, any such measure in whatever form may

be applied under conditions which may derogate from the provisions of this Convention.

Article 16

Decisions taken by the Steering Committee under Article 1*(a)(ii)*, 1*(a)(iii)* and 1*(b)* shall be adopted by mutual agreement of the members representing the Contracting Parties.

Article 17

Any dispute arising between two or more Contracting Parties concerning the interpretation or application of this Convention shall be examined by the Steering Committee and in the absence of friendly settlement shall, upon the request of a Contracting Party concerned, be submitted to the Tribunal established by the Convention of 20th December 1957 on the Establishment of a Security Control in the Field of Nuclear Energy.

Article 18

a) Reservations to one or more of the provisions of this Convention may be made at any time prior to ratification of or accession to this Convention or prior to the time of notification under Article 23 in respect of any territory or territories mentioned in the notification, and shall be admissible only if the terms of these reservations have been expressly accepted by the Signatories.

b) Such acceptance shall not be required from a Signatory which has not itself ratified this Convention within a period of twelve months after the date of notification to it of such reservation by the Secretary-General of the Organisation in accordance with Article 24.

c) Any reservation admitted in accordance with this Article may be withdrawn at any time by notification addressed to the Secretary-General of the Organisation.

Article 19

a) This Convention shall be ratified. Instruments of ratification shall be deposited with the Secretary-General of the Organisation.

b) This Convention shall come into force upon the deposit of instruments of ratification by not less than five of the Signatories. For each Signatory ratifying thereafter, this Convention shall come into force upon the deposit of its instrument of ratification.

Article 20

Amendments to this Convention shall be adopted by mutual agreement of all the Contracting Parties. They shall come into force when ratified or confirmed by two-thirds of the Contracting Parties. For each Contracting Party ratifying or confirming thereafter, they shall come into force at the date of such ratification or confirmation.

Article 21

a) The Government of any Member or Associate country of the Organisation which is not a Signatory to this Convention may accede thereto by notification addressed to the Secretary-General of the Organisation.

b) The Government of any other country which is not a Signatory to this Convention may accede thereto by notification addressed to the Secretary-General of the Organisation and with the unanimous assent of the Contracting Parties. Such accession shall take effect from the date of such assent.

Article 22

a) This Convention shall remain in effect for a period of ten years as from the date of its coming into force. Any Contracting Party may, by giving twelve months' notice to the Secretary-General of the Organisation, terminate the application of this Convention to itself at the end of the period of ten years.

b) This Convention shall, after the period of ten years, remain in force for a period of five years for such Contracting Parties as have not terminated its application in accordance with paragraph *(a)* of this Article, and thereafter for successive periods of five years for such Contracting Parties as have not terminated its application at the end of one of such periods of five years by giving twelve months' notice to that effect to the Secretary-General of the Organisation.

c) A conference shall be convened by the Secretary-General of the Organisation in order to consider revisions to this Convention after a period of five years as from the date of its coming into force or, at any other time, at the request of a Contracting Party, within six months from the date of such request.

Article 23

a) This Convention shall apply to the metropolitan territories of the Contracting Parties.

b) Any Signatory or Contracting Party may, at the time of signature or ratification of or accession to this Convention or at any later time, notify the Secretary-General of the Organisation that this Convention shall apply to those of its territories, including the territories for whose international relations it is responsible, to which this Convention is not applicable in accordance with paragraph *(a)* of this Article and which are mentioned in the notification. Any such notification may in respect of any territory or territories mentioned therein be withdrawn by giving twelve months' notice to that effect to the Secretary-General of the Organisation.

c) Any territories of a Contracting Party, including the territories for whose international relations it is responsible, to which this Convention does not apply shall be regarded for the purposes of this Convention as being a territory of a non-Contracting State.

Article 24

The Secretary-General of the Organisation shall give notice to all Signatories and acceding Governments of the receipt of any instrument of ratification, accession, withdrawal, notification under Article 23, and decisions of the Steering Committee under Article 1*(a)(ii)*, 1*(a)(iii)* and 1*(b)*. He shall also notify them of the date on which this Convention comes into force, the text of any amendment thereto and of the date on which such amendment comes into force, and any reservation made in accordance with Article 18.

ANNEX I

The following reservations were accepted either at the time of signature of the Convention or at the time of signature of the Additional Protocol:

1. *Article 6(a) and (c)(i):*

Reservation by the Government of the Federal Republic of Germany, the Government of the Republic of Austria and the Government of the Hellenic Republic.

Reservation of the right to provide, by national law, that persons other than the operator may continue to be liable for damage caused by a nuclear incident on condition that these persons are fully covered in respect of their liability, including defence against unjustified actions, by insurance or other financial security obtained by the operator or out of State funds.

2. *Article 6(b) and (d):*

Reservation by the Government of the Republic of Austria, the Government of the Hellenic Republic, the Government of the Kingdom of Norway and the Government of the Kingdom of Sweden*.

Reservation of the right to consider their national legislation which includes provisions equivalent to those included in the international agreements referred to in Article 6*(b)* as being international agreements within the meaning of Article 6*(b)* and *(d)*.

3. *Article 8(a):*

Reservation by the Government of the Federal Republic of Germany and the Government of the Republic of Austria.

Reservation of the right to establish, in respect of nuclear incidents occurring in the Federal Republic of Germany and in the Republic of Austria respectively, a period longer than ten years if measures have been taken to cover the liability of the operator in respect of any actions for compensation begun after the expiry of the period of ten years and during such longer period.

4. *Article 9:*

Reservation by the Government of the Federal Republic of Germany and the Government of the Republic of Austria.

Reservation of the right to provide, in respect of nuclear incidents occurring in the Federal Republic of Germany and in the Republic of Austria respectively, that the operator shall be liable for damage caused by a nuclear incident directly due to an act of armed conflict, hostilities, civil war, insurrection or a grave natural disaster of an exceptional character.

5. *Article 19:*

Reservation by the Government of the Federal Republic of Germany, the Government of the Republic of Austria, and the Government of the Hellenic Republic.

Reservation of the right to consider ratification of this Convention as constituting an obligation under international law to enact national legislation on third party liability in the field of nuclear energy in accordance with the provisions of this Convention.

ANNEX II

This Convention shall not be interpreted as depriving a Contracting Party, on whose territory damage was caused by a nuclear incident occurring on the territory of another Contracting Party, of any recourse which might be available to it under international law.

IN WITNESS WHEREOF, the undersigned Plenipotentiaries, duly empowered, have signed this Convention.

DONE in Paris, this twenty-ninth day of July Nineteen Hundred and Sixty, in the English, French, German, Spanish, Italian and Dutch languages in a single copy which shall remain deposited with the Secretary-General of the Organisation for European Economic Co-operation* by whom certified copies will be communicated to all Signatories.

NOTES BY THE SECRETARIAT

1. The designation of the Signatories is the same as that in the Protocol of 16th November 1982. It should be noted that Finland acceded to the Paris Convention and the Additional Protocol of 1964 on 16th June 1972 and has signed the Protocol of 1982.

2. The Organisation for European Economic Co-operation (OEEC) was reconstituted as the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) on 30th September 1961, in accordance with the provisions of the Convention on the Organisation for Economic Co-operation and Development of 14th December 1960.

   In addition, following the Decision of the OECD Council dated 17th May 1972 [C(72)106 (Final)], the European Nuclear Energy Agency (ENEA) is now called the OECD Nuclear Energy Agency (NEA).

3. At the time of the deposit of its instruments of accession, the Government of Finland subordinated its accession to the present reservation.

JOINT PROTOCOL RELATING TO THE APPLICATION OF THE VIENNA CONVENTION AND THE PARIS CONVENTION

THE CONTRACTING PARTIES

HAVING REGARD to the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage of 21 May 1963;

HAVING REGARD to the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 29 July 1960 as amended by the Additional Protocol of 28 January 1964 and by the Protocol of 16 November 1982;

CONSIDERING that the Vienna Convention and the Paris Convention are similar in substance and that no State is at present a Party to both Conventions;

CONVINCED that adherence to either Convention by Parties to the other Convention could lead to difficulties resulting from the simultaneous application of both Conventions;

DESIROUS to establish a link between the Vienna Convention and the Paris Convention by mutually extending the benefit of the special regime of civil liability for nuclear damage set forth under each Convention and to eliminate conflicts arising from the simultaneous applications of both Conventions to a nuclear incident;

HAVE AGREED as follows:

Article I

In this Protocol:

(a) "Vienna Convention" means the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage of 21 May 1963 and any amendment thereto which is in force for a Contracting Party to this Protocol;

(b) "Paris Convention" means the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 29 July 1960 and any amendment thereto which is in force for a Contracting Party to this Protocol.

Article II

For the purpose of this Protocol:

(a) The operator of a nuclear installation situated in the territory of a Party to the Vienna Convention shall be liable in accordance with that Convention for nuclear damage suffered in the territory of a Party to both the Paris Convention and this Protocol;

(b) The operator of a nuclear installation situated in the territory of a Party to the Paris Convention shall be liable in accordance with that Convention for nuclear damage suffered in the territory of a Party to both the Vienna Convention and this Protocol.

Article III

1. Either the Vienna Convention or the Paris Convention shall apply to a nuclear incident to the exclusion of the other.

2. In the case of a nuclear incident occurring in a nuclear installation, the applicable Convention shall be that to which the State is a Party within whose territory that installation is situated.

3. In the case of a nuclear incident outside a nuclear installation and involving nuclear material in the course of carriage, the applicable Convention shall be that to which the State is a Party within whose territory the nuclear installation is situated whose operator is liable pursuant to either Article II.1(b) and (c) of the Vienna Convention or Article 4(a) and (b) of the Paris Convention.

Article IV

1. Articles I to XV of the Vienna Convention shall be applied, with respect to the Contracting Parties to this Protocol which are Parties to the Paris Convention, in the same manner as between Parties to the Vienna Convention.

2. Articles 1 to 14 of the Paris Convention shall be applied, with respect to the Contracting Parties to this Protocol which are Parties to the Vienna Convention, in the same manner as between Parties to the Paris Convention.

Article V

This Protocol shall be open for signature, from 21 September 1988 until the date of its entry into force, at the Headquarters of the International Atomic Energy Agency by all States which have signed, ratified or acceded to either the Vienna Convention or the Paris Convention.

Article VI

1. This Protocol is subject to ratification, acceptance, approval or accession. Instruments of ratification, acceptance or approval shall only be accepted from States Party to either the Vienna Convention or the Paris Convention. Any such State which has not signed this Protocol may accede to it.

2. The instruments of ratification, acceptance, approval or accession shall be deposited with the Director General of the International Atomic Energy Agency, who is hereby designated as the depositary of this Protocol.

Article VII

1. This Protocol shall come into force three months after the date of deposit of instruments of ratification, acceptance, approval or accession by at least five States Party to the Vienna Convention and five States Party to the Paris Convention. For each State ratifying, accepting, approving or acceding to this Protocol after the deposit of the above-mentioned instruments this Protocol shall enter into force three months after the date of deposit of the instrument of ratification, acceptance, approval or accession.

2. This Protocol shall remain in force as long as both the Vienna Convention and the Paris Convention are in force.

Article VIII

1. Any Contracting Party may denounce this Protocol by written notification to the depositary.

2. Denunciation shall take effect one year after the date on which the notification is received by the depositary.

Article IX

1. Any Contracting Party which ceases to be a Party to either the Vienna Convention or the Paris Convention shall notify the depositary of the termination of the application of that Convention with respect to it and of the date such termination takes effect.

2. This Protocol shall cease to apply to a Contracting Party which has terminated application of either the Vienna Convention or the Paris Convention on the date such termination takes effect.

Article X

The depositary shall promptly notify Contracting Parties and States invited to the Conference on the relationship between the Paris Convention and the Vienna Convention as well as the Secretary General of the Organisation for Economic Co-operation and Development of:

(a) Each signature of this Protocol;

(b) Each deposit of an instrument of ratification, acceptance, approval or accession concerning this Protocol;

(c) The entry into force of this Protocol;

(d) Any denunciation; and

(e) Any information received pursuant to Article IX.

Article XI

The original of this Protocol, of which the Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall be deposited with the depositary, who shall send certified copies to Contracting Parties and States invited to the Conference on the relationship between the Paris Convention and the Vienna Convention as well as the Secretary General of the Organisation for Economic Co-operation and Development.

IN WITNESS WHEREOF the undersigned being duly authorized by their respective Governments for that purpose have signed the present Joint Protoco

DONE at Vienna this twenty-first day of September, one thousand nine hundred and eighty-eight.

TEXT OF CONVENTION

VIENNA CONVENTION ON CIVIL LIABILITY FOR NUCLEAR DAMAGE

(CN-12/46, 20 May 1963)

THE CONTRACTING PARTIES,

HAVING RECOGNIZED the desirability of establishing some minimum standards to provide financial protection against damage resulting from certain peaceful uses of nuclear energy,

BELIEVING that a convention on civil liability for nuclear damage would also contribute to the development of friendly relations among nations, irrespective of their differing constitutional and social systems,

HAVE DECIDED to conclude a convention for such purposes, and thereto have agreed as follows -

ARTICLE I

1. For the purposes of this Convention -

(a) "Person" means any individual, partnership, any private or public body whether corporate or not, any international organization enjoying legal personality under the law of the Installation State, and any State or any of its constituent sub-divisions.

(b) "National of a Contracting Party" includes a Contracting Party or any of its constituent sub-divisions, a partnership, or any private or public body whether corporate or not established within the territory of a Contracting Party.

(c) "Operator", in relation to a nuclear installation, means the person designated or recognized by the Installation State as the operator of that installation.

(d) "Installation State", in relation to a nuclear installation, means the Contracting Party within whose territory that installation is situated or, if it is not situated within the territory of any State, the Contracting Party by which or under the authority of which the nuclear installation is operated.

(e) "Law of the competent court" means the law of the court having jurisdiction under this Convention, including any rules of such law relating to conflict of laws.

(f) "Nuclear fuel" means any material which is capable of producing energy by a self-sustaining chain process of nuclear fission.

(g) "Radioactive products or waste" means any radioactive material produced in, or any material made radioactive by exposure to the radiation incidental to, the production or utilization of nuclear fuel, but does not include radioisotopes which have reached the final stage of fabrication so as to be usable for any scientific, medical, agricultural, commercial or industrial purpose.

(h) "Nuclear material" means -

(i) Nuclear fuel, other than natural uranium and depleted uranium, capable of producing energy by a self-sustaining chain process of nuclear fission outside a nuclear reactor, either alone or in combination with some other material; and

(ii) Radioactive products or waste.

(i) "Nuclear reactor" means any structure containing nuclear fuel in such an arrangement that a self-sustaining chain process of nuclear fission can occur therein without an additional source of neutrons.

(j) "Nuclear installation" means -

(i) Any nuclear reactor other than one with which a means of sea or air transport is equipped for use as a source of power, whether for propulsion thereof or for any other purpose;

(ii) Any factory using nuclear fuel for the production of nuclear material, or any factory for the processing of nuclear material, including any factory for the re-processing of irradiated nuclear fuel; and

(iii) Any facility where nuclear material is stored, other than storage incidental to the carriage of such material;

provided that the Installation State may determine that several nuclear installations of one operator which are located at the same site shall be considered as a single nuclear installation.

(k) "Nuclear damage" means -

(i) Loss of life, any personal injury or any loss of, or damage to, property which arises out of or results from the radioactive properties or a combination of radioactive properties with toxic, explosive or other hazardous properties of nuclear fuel or radioactive products or waste in, or of nuclear material coming from, originating in, or sent to, a nuclear installation;

(ii) Any other loss or damage so arising or resulting if and to the extent that the law of the competent court so provides; and

(iii) If the law of the Installation State so provides, loss of life, any personal injury or any loss of, or damage to, property which arises out of or results from other ionizing radiation emitted by any other source of radiation inside a nuclear installation.

(l) "Nuclear incident" means any occurrence or series of occurrences having the same origin which causes nuclear damage.

2. An Installation State may, if the small extent of the risks involved so warrants, exclude any small quantities of nuclear material from the application of this Convention, provided that:

(a) Maximum limits for the exclusion of such quantities have been established by the Board of Governors of the International Atomic Energy Agency; and

(b) Any exclusion by an Installation State is within such established limits. The maximum limits shall be reviewed periodically by the Board of Governors.

ARTICLE II

1. The operator of a nuclear installation shall be liable for nuclear damage upon proof that such damage has been caused by a nuclear incident -

(a) In his nuclear installation; or

(b) Involving nuclear material coming from or originating in his nuclear installation, and occurring -

(i) Before liability with regard to nuclear incidents involving the nuclear material has been assumed, pursuant to the express terms of a contract in writing, by the operator of another nuclear installation;

(ii) In the absence of such express terms, before the operator of another nuclear installation has taken charge of the nuclear material; or

(iii) Where the nuclear material is intended to be used in a nuclear reactor with which a means of transport is equipped for use as a source of power, whether for propulsion thereof or for any other purpose, before the person duly authorized to operate such reactor has taken charge of the nuclear material; but

(iv) Where the nuclear material has been sent to a person within the territory of a non-contracting State, before it has been unloaded from the means of transport by which it has arrived in the territory of that non-contracting State;

(c) Involving nuclear material sent to his nuclear installation, and occurring -

(i) After liability with regard to nuclear incidents involving the nuclear material has been assumed by him, pursuant to the express terms of a contract in writing, from the operator of another nuclear installation;

(ii) In the absence of such express terms, after he has taken charge of the nuclear material; or

(iii) After he has taken charge of the nuclear material from a person operating a nuclear reactor with which a means of transport is equipped for use as a source of power, whether for propulsion thereof or for any other purpose; but

(iv) Where the nuclear material has, with the written consent of the operator, been sent from a person within the territory of a non-Contracting State, only after it has been loaded on the means of transport by which it is to be carried from the territory of that State;

provided that, if nuclear damage is caused by a nuclear incident occurring in a nuclear installation and involving nuclear material stored therein incidentally to the carriage of such material, the provisions of sub-paragraph (a) of this paragraph shall not apply where another operator or person is solely liable pursuant to the provisions of sub-paragraph (b) or (c) of this paragraph.

2. The Installation State may provide by legislation that, in accordance with such terms as may be specified therein, a carrier of nuclear material or a person handling radioactive waste may, at his request and with the consent of the operator concerned, be designated or recognized as operator in the place of that operator in respect of such nuclear material or radioactive waste respectively. In this case such carrier or such person shall be considered, for all the purposes of this Convention, as an operator of a nuclear installation situated within the territory of that State.

3. (a) Where nuclear damage engages the liability of more than one operator, the operators involved shall, in so far as the damage attributable to each operator is not reasonably separable, be jointly and severally liable.

(b) Where a nuclear incident occurs in the course of carriage of nuclear material, either in one and the same means of transport, or, in the case of storage incidental to the carriage, in one and the same nuclear installation, and causes nuclear damage which engages the liability of more than one operator, the total liability shall not exceed the highest amount applicable with respect to any one of them pursuant to Article V.

(c) In neither of the cases referred to in sub-paragraphs (a) and (b) of this paragraph shall the liability of any one operator exceed the amount applicable with respect to him pursuant to Article V.

4. Subject to the provisions of paragraph 3 of this Article, where several nuclear installations of one and the same operator are involved in one nuclear incident, such operator shall be liable in respect of each nuclear installation involved up to the amount applicable with respect to him pursuant to Article V.

5. Except as otherwise provided in this Convention, no person other than the operator shall be liable for nuclear damage. This, however, shall not affect the application of any international convention in the field of transport in force or open for signature, ratification or accession at the date on which this Convention is opened for signature.

6. No person shall be liable for any loss or damage which is not nuclear damage pursuant to sub-paragraph (k) of paragraph 1 of Article I but which could have been included as such pursuant to sub-paragraph (k) (ii) of that paragraph.

7. Direct action shall lie against the person furnishing financial security pursuant to Article VII, if the law of the competent court so provides.

ARTICLE III

The operator liable in accordance with this Convention shall provide the carrier with a certificate issued by or on behalf of the insurer or other financial guarantor furnishing the financial security required pursuant to Article VII. The certificate shall state the name and address of that operator and the amount, type and duration of the security, and these statements may not be disputed by the person by whom or on whose behalf the certificate was issued. The certificate shall also indicate the nuclear material in respect of which the security applies and shall include a statement by the competent public authority of the Installation State that the person named is an operator within the meaning of this Convention.

ARTICLE IV

1. The liability of the operator for nuclear damage under this Convention shall be absolute.

2. If the operator proves that the nuclear damage resulted wholly or partly either from the gross negligence of the person suffering the damage or from an act or omission of such person done with intent to cause damage, the competent court may, if its law so provides, relieve the operator wholly or partly from his obligation to pay compensation in respect of the damage suffered by such person.

3. (a) No liability under this Convention shall attach to an operator for nuclear damage caused by a nuclear incident directly due to an act of armed conflict, hostilities, civil war or insurrection.

(b) Except in so far as the law of the Installation State may provide to the contrary, the operator shall not be liable for nuclear damage caused by a nuclear incident directly due to a grave natural disaster of an exceptional character.

4. Whenever both nuclear damage and damage other than nuclear damage have been caused by a nuclear incident or jointly by a nuclear incident and one or more other occurrences, such other damage shall, to the extent that it is not reasonably separable from the nuclear damage, be deemed, for the purposes of this Convention, to be nuclear damage caused by that nuclear incident. Where, however, damage is caused jointly by a nuclear incident covered by this Convention and by an emission of ionizing radiation not covered by it, nothing in this Convention shall limit or otherwise affect the liability, either as regards any person suffering nuclear damage or by way of recourse or contribution, of any person who may be held liable in connection with that emission of ionizing radiation.

5. The operator shall not be liable under this Convention for nuclear damage -

(a) To the nuclear installation itself or to any property on the site of that installation which is used or to be used in connection with that installation; or

(b) To the means of transport upon which the nuclear material involved was at the time of the nuclear incident.

6. Any Installation State may provide by legislation that sub-paragraph (b) of paragraph 5 of this Article shall not apply, provided that in no case shall the liability of the operator in respect of nuclear damage, other than nuclear damage to the means of transport, be reduced to less than US$ 5 million for any one nuclear incident.

7. Nothing in this Convention shall affect -

(a) The liability of any individual for nuclear damage for which the operator, by virtue of paragraph 3 or 5 of this Article, is not liable under this Convention and which that individual caused by an act or omission done with intent to cause damage; or

(b) The liability outside this Convention of the operator for nuclear damage for which, by virtue of sub-paragraph (b) of paragraph 5 of this Article, he is not liable under this Convention.

ARTICLE V

1. The liability of the operator may be limited by the Installation State to *not less than US $ 5 million for any one nuclear incident.*

2. Any limits of liability which may be established pursuant to this Article shall not include any interest or costs awarded by a court in actions for compensation of nuclear damage.

3. The United States dollar referred to in this Convention is a unit of account equivalent to the value of the United States dollar in terms of gold on 29 April 1963, that is to say US $ 35 per one troy ounce of fine gold.

4. The sum mentioned in paragraph 6 of Article IV and in paragraph 1 of this Article may be converted into national currency in round figures.

ARTICLE VI

1. Rights of compensation under this Convention shall be extinguished if an action is not brought within ten years from the date of the nuclear incident. If, however, under the law of the Installation State the liability of the operator is covered by insurance or other financial security or by State funds for a period longer than ten years, the law of the competent court may provide that rights of compensation against the operator shall only be extinguished after a period which may be longer than ten years, but shall not be longer than the period for which his liability is so covered under the law of the Installation State. Such extension of the extinction period shall in no case affect rights of compensation under this Convention of any person who has brought an action for loss of life or personal injury against the operator before the expiry of the aforesaid period of ten years.

2. Where nuclear damage is caused by a nuclear incident involving nuclear material which at the time of the nuclear incident was stolen, lost, jettisoned or abandoned, the period established pursuant to paragraph 1 of this Article shall be computed from the date of that nuclear incident, but the period shall in no case exceed a period of twenty years from the date of the theft, loss, jettison or abandonment.

3. The law of the competent court may establish a period of extinction or prescription of less than three years from the date on which the person suffering nuclear damage had knowledge or should have had knowledge of the damage and of the operator liable for the damage, provided that the period established pursuant to paragraphs 1 and 2 of this Article shall not be exceeded.

4. Unless the law of the competent court otherwise provides, any person who claims to have suffered nuclear damage and who has brought an action for compensation within the period applicable pursuant to this Article may amend his claim to take into account any aggravation of the damage, even after the expiry of that period, provided that final judgment has not been entered.

5. Where jurisdiction is to be determined pursuant to sub-paragraph (b) of paragraph 3 of Article XI and a request has been made within the period applicable pursuant to this Article to any one of the Contracting Parties empowered so to determine, but the time remaining after such determination is less than six months, the period within which an action may be brought shall be six months, reckoned from the date of such determination.

ARTICLE VII

1. The operator shall be required to maintain insurance or other financial security covering his liability for nuclear damage in such amount, of such type and in such terms as the Installation State shall specify. The Installation State shall ensure the payment of claims for compensation for nuclear damage which have been established against the operator by providing the

necessary funds to the extent that the yield of insurance or other financial security is inadequate to satisfy such claims, but not in excess of the limit, if any, established pursuant to Article V.

2. Nothing in paragraph 1 of this Article shall require a Contracting Party or any of its constituent sub-divisions, such as States or Republics, to maintain insurance or other financial security to cover their liability as operators.

3. The funds provided by insurance, by other financial security or by the Installation State pursuant to paragraph 1 of this Article shall be exclusively available for compensation due under this Convention.

4. No insurer or other financial guarantor shall suspend or cancel the insurance or other financial security provided pursuant to paragraph 1 of this Article without giving notice in writing of at least two months to the competent public authority or, in so far as such insurance or other financial security relates to the carriage of nuclear material, during the period of the carriage in question.

ARTICLE VIII

Subject to the provisions of this Convention, the nature, form and extent of the compensation, as well as the equitable distribution thereof, shall be governed by the law of the competent court.

ARTICLE IX

1. Where provisions of national or public health insurance, social insurance, social security, workmen's compensation or occupational disease compensation systems include compensation for nuclear damage, rights of beneficiaries of such systems to obtain compensation under this Convention and rights of recourse by virtue of such systems against the operator liable shall be determined, subject to the provisions of this Convention, by the law of the Contracting Party in which such systems have been established, or by the regulations of the intergovernmental organization which has established such systems.

2. (a) If a person who is a national of a Contracting Party, other than the operator, has paid compensation for nuclear damage under an international convention or under the law of a non-contracting State, such person shall, up to the amount which he has paid, acquire by subrogation the rights under this Convention of the person so compensated. No rights shall be so acquired by any person to the extent that the operator has a right of recourse against such person under this Convention.

(b) Nothing in this Convention shall preclude an operator who has paid compensation for nuclear damage out of funds other than those provided pursuant to paragraph 1 of Article VII from recovering from the person providing financial security pursuant to that paragraph or from the Installation State, up to the amount he has paid, the sum which the person so compensated would have obtained under this Convention.

ARTICLE X

The operator shall have a right of recourse only -

(a) If this is expressly provided for by a contract in writing; or

(b) If the nuclear incident results from an act or omission done with intent to cause damage, against the individual who has acted or omitted to act with such intent.

ARTICLE XI

1. Except as otherwise provided in this Article, jurisdiction over actions under Article II shall lie only with the courts of the Contracting Party within whose territory the nuclear incident occurred.

2. Where the nuclear incident occurred outside the territory of any Contracting Party, or where the place of the nuclear incident cannot be determined with certainty, jurisdiction over such actions shall lie with the courts of the Installation State of the operator liable.

3. Where under paragraph 1 or 2 of this Article, jurisdiction would lie with the courts of more than one Contracting Party, jurisdiction shall lie -

(a) If the nuclear incident occurred partly outside the territory of any Contracting Party, and partly within the territory of a single Contracting Party, with the courts of the latter; and

(b) In any other case, with the courts of that Contracting Party which is determined by agreement between the Contracting Parties whose courts would be competent under paragraph 1 or 2 of this Article.

ARTICLE XII

1. A final judgment entered by a court having jurisdiction under Article XI shall be recognized within the territory of any other Contracting Party, except -

(a) Where the judgment was obtained by fraud;

(b) Where the party against whom the judgment was pronounced was not given a fair opportunity to present his case; or

(c) Where the judgment is contrary to the public policy of the Contracting Party within the territory of which recognition is sought, or is not in accord with fundamental standards of justice.

2. A final judgment which is recognized shall, upon being presented for enforcement in accordance with the formalities required by the law of the Contracting Party where enforcement is sought, be enforceable as if it were a judgment of a court of that Contracting Party.
3. The merits of a claim on which the judgment has been given shall not be subject to further proceedings.

ARTICLE XIII

This Convention and the national law applicable thereunder shall be applied without any discrimination based upon nationality, domicile or residence.

ARTICLE XIV

Except in respect of measures of execution, jurisdictional immunities under rules of national or international law shall not be invoked in actions under this Convention before the courts competent pursuant to Article XI.

ARTICLE XV

The Contracting Parties shall take appropriate measures to ensure that compensation for nuclear damage, interest and costs awarded by a court in connection therewith, insurance and reinsurance premiums and funds provided by insurance, reinsurance or other financial security, or funds provided by the Installation State, pursuant to this Convention, shall be freely transferable into the currency of the Contracting Party within whose territory the damage is suffered, and of the Contracting Party within whose territory the claimant is habitually resident, and, as regards insurance or reinsurance premiums and payments, into the currencies specified in the insurance or reinsurance contract.

ARTICLE XVI

No person shall be entitled to recover compensation under this Convention to the extent that he has recovered compensation in respect of the same nuclear damage under another international convention on civil liability in the field of nuclear energy.

ARTICLE XVII

This Convention shall not, as between the parties to them, affect the application of any international agreements or international conventions on civil liability in the field of nuclear energy in force, or open for signature, ratification or accession at the date on which this Convention is opened for signature.

ARTICLE XVIII

This Convention shall not be construed as affecting the rights, if any, of a Contracting Party under the general rules of public international law in respect to nuclear damage.

ARTICLE XIX

1. Any Contracting Party entering into an agreement pursuant to subparagraph (b) of paragraph 3 of Article XI shall furnish without delay to the Director General of the International Atomic Energy Agency for information and dissemination to the other Contracting Parties a copy of such agreement.
2. The Contracting Parties shall furnish to the Director General for information and dissemination to the other Contracting Parties copies of their respective laws and regulations relating to matters covered by this Convention.

ARTICLE XX

Notwithstanding the termination of the application of this Convention to any Contracting Party, either by termination pursuant to Article XXV or by denunciation pursuant to Article XXVI, the provisions of the Convention shall continue to apply to any nuclear damage caused by a nuclear incident occurring before such termination.

ARTICLE XXI

This Convention shall be open for signature by the States represented at the International Conference on Civil Liability for Nuclear Damage held in Vienna from 29 April to 19 May 1963.

ARTICLE XXII

This Convention shall be ratified, and the instruments of ratification shall be deposited with the Director General of the International Atomic Energy Agency.

ARTICLE XXIII

This Convention shall come into force three months after the deposit of the fifth instrument of ratification, and, in respect of each State ratifying it thereafter, three months after the deposit of the instrument of ratification by that State.

ARTICLE XXIV

1. All States Members of the United Nations, or of any of the specialized agencies or of the International Atomic Energy Agency not represented at the International Conference on Civil Liability for Nuclear Damage, held in Vienna from 29 April to 19 May 1963, may accede to this Convention.
2. The instruments of accession shall be deposited with the Director General of the International Atomic Energy Agency.
3. This Convention shall come into force in respect of the acceding State three months after the date of deposit of the instrument of accession of that State but not before the date of the entry into force of this Convention pursuant to Article XXIII.

ARTICLE XXV

1. This Convention shall remain in force for a period of ten years from the date of its entry into force. Any Contracting Party may, by giving before the end of that period at least twelve months' notice to that effect to the Director General of the International Atomic Energy Agency, terminate the application of this Convention to itself at the end of that period of ten years.
2. This Convention shall, after that period of ten years, remain in force for a further period of five years for such Contracting Parties as have not terminated its application pursuant to paragraph 1 of this Article, and thereafter for successive periods of five years each for those Contracting Parties which have not terminated its application at the end of one of such periods, by giving, before the end of one of such periods, at least twelve months' notice to that effect to the Director General of the International Atomic Energy Agency.

ARTICLE XXVI

1. A conference shall be convened by the Director General of the International Atomic Energy Agency at any time after the expiry of a period of five years from the date of the entry into force of this Convention in order to consider the revision thereof, if one-third of the Contracting Parties express a desire to that effect.
2. Any Contracting Party may denounce this Convention by notification to the Director General of the International Atomic Energy Agency within a period of twelve months following the first revision conference held pursuant to paragraph 1 of this Article.
3. Denunciation shall take effect one year after the date on which notification to that effect has been received by the Director General of the International Atomic Energy Agency.

ARTICLE XXVII

The Director General of the International Atomic Energy Agency shall notify the States invited to the International Conference on Civil Liability for Nuclear Damage held in Vienna from 29 April to 19 May 1963 and the States which have acceded to this Convention of the following -

(a) Signatures and instruments of ratification and accession received pursuant to Articles XXI, XXII and XXIV;
(b) The date on which this Convention will come into force pursuant to Article XXIII;
(c) Notifications of termination and denunciation received pursuant to Articles XXV and XXVI;
(d) Requests for the convening of a revision conference pursuant to Article XXVI.

ARTICLE XXVIII

This Convention shall be registered by the Director General of the International Atomic Energy Agency in accordance with Article 102 of the Charter of the United Nations.

ARTICLE XXIX

The original of this Convention, of which the English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall be deposited with the Director General of the International Atomic Energy Agency, who shall issue certified copies.

B İ B L İ Y O G R A F Y A (x)

I- GENEL ESERLER

ANSAY,S.Ş. : Hukuk Yargılama Usulleri,Ankara 1957.

ANTON,A.E. : Private International Law,Edinbourg 1967.

AUSTIN,T.George : Shereve's Chemical Process Industries , New York 1984.

BERKİ,O.F. : Devletler Hususî Hukuku,C.2,Ankara 1961

BERKİ,O.F. : Türk Hukukunda Kanun İhtilâfları,Ankara 1971.

BOZER,Ali : Sigorta Hukuku,Ankara 1981.

ÇELİK,Edip : Milletlerarası Hukuk,C.1,İstanbul 1984.

ÇELİKEL,Aysel : Milletlerarası Özel Hukuk,İstanbul 1987

CHESHIRE-NORTH,P.M. : Private International Law,London 1974.

CURRIE,D.P.-CRAMTON,R.C.:Conflict of Laws,St.Paul Minn. 1968.

DICEY-MORRIS,J.H.C. : The Conflict of Laws, London 1974.

DESCHENEAUX,H.-TERCIER,P.(Çev.ÖZDEMİR,Salim):Sorumluluk Hukuku ,Ankara 1983.

EREN,F. : Borçlar Hukuku,Genel Hükümler,C.2,Ankara 1988.

GÖĞER,Erdoğan : Devletler Hususî Hukuku,Ankara 1975.

GRAVESON,R.H. : Conflict of Laws,London 1974.

İNAN,Ali Naim : Borçlar Hukuku,Genel Hükümler,Ankara 1975.

KARAHASAN,M.R. : Sorumluluk ve Tazminat Hukuku,Ankara 1981.

KURU,Baki : Hukuk Muhakemeleri Usulü,C.5,İstanbul 1986.

MORRIS,J.H.C. : The Conflict of Laws,London 1971.

NOMER,Ergun : Devletler Hususî Hukuku,İstanbul 1988.

SEVİĞ,V.R. : Kanunlar İhtilâfı ,İstanbul 1974.

TANDOĞAN,Halûk : Türk Mesuliyet Hukuku, Ankara 1961.

TEKİNALP,Gülören : Milletlerarası Özel Hukuk, Bağlama Kuralları, İstanbul 1986.

(x) Aynı yazara ait birden fazla eser bulunan hallerde, bu eserlerin kısaltmaları metin içinde verilmiştir.

Uluocak,Nihal : Kanunlar İhtilâfı,İstanbul 1971.

II-MONOGRAFİLER

ARKAN,Sabih : Demiryolu ile Yapılan Uluslararası Eşya Taşımaları , Ankara 1987.

BERKİ,Osman Fazıl : Kanunî Miras ve Ölüme Bağlı Tasarruflardan Doğan Kanunlar İhtilâfı, Ankara 1960.

CLERK-LINDSELL : On Torts, London 1961.

GÖĞER,Erdoğan : Devletler Hususî Hukukundaki Çağdaş Akımlar, Ankara 1970.

KARAYALÇIN,Yaşar : Mesuliyet ve Sigorta Hukuku Bakımından Başlıca İşletme Kazaları, Ankara 1960.

ÖKÇÜN,Gündüz : Devletler Hususî Hukukunun Kaynakları ve Kamu Düzeni, Ankara 1967.

TANDOĞAN,Halûk : Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, Ankara 1981.

TURHAN,Turgut : Haksız Fiilden Doğan Kanunlar İhtilâfı Alanında İka Yeri Kuralının Değeri,Basılmamış Doktora Tezi , Ankara 1988.

III-MAKALELER

AKAT,A.Savaş : Kalkınmada Çevre Faktörü, Sanayi ve Çevre Konferansı, Ankara 1986, sh.38-45.

ALTIN,Vural : Türkiye'nin Genel Enerji Problemi İçerisinde Nükleer Enerjinin Yeri ve Önemi, Türkiye'de Enerji Plânlaması Semineri, Ankara 1981, sh. 38-45.

ARANGIO-RUIZ,Gaetano : Some International Legal Problems of The Civil Use of Nuclear Energy, Rec.Des Cours,Vol.107/3(1962), p. 503-630.

BOULANENKOV,V.-BRANDS,B. : Nuclear Liability, Status and Prospects, IAEA Bulletin, Vol.30/4 (1988),p.5-9.

ÇELİKEL, Aysel : Türk Milletlerarası Özel Hukukunda Atıf Prensibinin Uygulanması,MHB., Sayı 2(1983),sh.1-4.

ÇÖRTOĞLU, Sahir : Çevre Kirletilmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması,YD., C.12/1-2(1986),sh.70-100.

DE LOS SANTOS LASURTEGUI,A.:Legal Aspects of The Use of Sources of Ionizing Radiation,NLB.,Vol.7 (April 1971),p.50-62.

DEMİRER,M.A. : Sınaî Çevre Kirlenmesi, Sanayi ve Çevre Konferansı,Ankara 1986,sh.202-212.

DE NASCIMENTO E SILVA,G.E.: Air Pollution Across National Frontiers,Preliminary Exposé, Session of Cairo,Institute of International Yearbook, Vol.62/1 (1987),p.193-226.

EHRENZWEİG,A.A. : Characterization in The Conflict of Laws,An Unwelcome Addition to American Doctrine,XXth Century Comparative and Conflict of Laws, Legal Essays in Honour of Hessel E. Yntema, Leyden 1961,p.395-408.

FİSUNOĞLU,Mahir : Çevre Sorunları ve Ekonomi, Sanayi ve Çevre Konferansı, Ankara 1986, sh.144-170.

GEMALMAZ,Semih M. : Çevre Koruma Sorunu,Çevre Hakkı, Çevre Yasası ve Düşündürdükleri, YD.,C.14/3(1988),sh.312-346.

GOTLIEB,A.E. : Impact of Technology on Contemporary International Law,Rec.Des Cours, Vol.170/1(1981),p.125-282.

GÖĞER,Erdoğan : Haksız Fiilden Doğan Borçların Tâbi Olduğu Kanun,AÜHFD.,C.22-23/1-4(1965-1966),sh.451-506.

HAGEN,A. : Nuclear Power, Man and The Environment, IAEA Bulletin,Vol.24/2(June 1982),p.3-5.

HANOTIAU,Bernard : The American Conflicts Revolution and European Tort Choice-of-Law Thinking,AJCL.,Vol.30(1982),p.73-98.

HOHENVELDERN,I.Seidl : Transfrontier Pollution Control and Criminal Law, Law and State, Vol.16(1977),p.122-132.

JAFFEY,A.J.E. : Choice of Law in Tort, A Justice Based Approach, Legal Studies , Vol.2/1(March 1982),p.98-117.

KAHN-FREUND,Otto.M. : General Problems of Private International Law,Rec.Des Cours,Vol.143/3(1974),p.147-470.

KAHN-FREUND,Otto.M. : Delictual Obligations in Private International Law, 2nd.Final Report and Draft Resolution, Session of Edinbourg, Institute of International Yearbook,Vol.53/1(1969), p.453-477.

KAISER,Karl : International Dimensions and Environmental Problem,Law and State, Vol.18(1973),p.75-95.

KAZANCI,Nizamettin S. : Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları, Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları, Ankara 1986,sh.39-52.

KENNEDY,Richard : International Co-Operation Following Chernobyl,NEA Newsletter, Vol.5/1(Spring 1987),p.3-6.

KEGEL,Gerhard : Crisis of Conflict of Laws, Rec. Des Cours,Vol.112/2(1961),p.95-263.

MANN,F.A. : The Proper Law in The Conflict of Laws,ICLQ.,Vol.36(1987),p.437-451.

MARRONE,J. : Nuclear Liability Licence, The Price Anderson Reparation System and The Claims Experience of The Nuclear Industry,NLB.,Vol.33(June 1985),p.45-51.

MENEKŞE,Ayhan : Devlet Menfaatinin Tahlili Metodu, Prof.Dr.Ernest Hirsh'in Anısına Armağan, Ankara 1986,sh.507-557.

MORRIS,J.H.C. : The Proper Law of a Tort,Harv.L.R., Vol.64(1950-1951),p.881-895.

NOMER,Ergun : Devletler Hususî Hukukunda Milletlerarası Yetki,İÜHFD., C.40/1-4 (1974),sh.393-426.

PELZER,Norbert : On Modernising The Paris Convention, NLB.,Vol.12(November 1973),p.46-59.

PHILIP.A. : General Course on Private International Law, Rec.Des Cours , Vol.160/2(1978),p.9-72.

REYNERS,P. : Limiting The Liability of The Nuclear Operator,NEA Newsletter, Vol.4/1(Spring 1986),p.3-6.

REESE,W. : Major Areas of Choice of Law, Rec. Des Cours, Vol.111/1(1964),p.310-414.

SAUVEPLANNE,J.G. : New Trends in The Doctrine of Private International Law and Their Impact on Court Practise, Rec.Des Cours, Vol.175/2(1982) , p.18-82.

SAV,Özden N. : Devletin Çevre Zararlarından Doğan Uluslararası Sorumluluğu,Uluslararası Gelenek Hukuku ve Yargı Kararlarına Genel Bakış, Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları, Ankara 1986,sh.131-142.

SCHAEFER,Roger : Çevre Yönetimi ve Teknoloji,Sanayi ve Çevre Konferansı,Ankara 1986, sh.106-130.

SCHWARTZ,J.A.-CUNNINGHAM,G. : Specific Defences To The Liability of a Nuclear Operator For Damages Resulting From a Nuclear Incident, Status, Prospects and Possibilities of International Harmonization in The Field of Nuclear Energy Law, Baden Baden 1985,p.248-264.

SÖZER,Bülent : Taşıyanın Taşıma Sözleşmesinden Doğan Sorumluluğunu Düzenleyen Hükümlere İlişkin Bazı Meseleler ve Görüşler, BATİDER.,C.14/2 (1987),sh.86-161.

SÖZER,Bülent : Türk Sivil Havacılık Kanununun Hükümlerine Göre Taşıyanın ve İşletenin Sorumluluğu,BATİDER., C.12/4(1984),sh.3-86.

STONE,F.F. : Liability For Damage Caused By Things, International Encyclopedia of Comparative Law, Vol.11(Torts) Chp.5, p.1 vd.

STROHL,P. : Nuclear Accidents and International Obligations,NEA Newsletter,Vol. 6/2(Fall 1988),p.3-6.

STROHL,P. : The Concept of Nuclear Third Party Liability And Its Implementation By Legislation In OECD Member Countries , Experience and Trends in Nuclear Law, Vienna 1972,p.69-85.

TANDOĞAN,Halûk : 2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevre Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk,YD.,C.12/1-2(1986),sh. 31-56.

TANDOĞAN,Halûk : Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler II. Sempozyumu,İstanbul 1981, sh.7-52.

TEKİNAY,S.S. : Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Hukukî Sorumluluk, Teori ve Uygulama Açısından Mesuliyet Sigortaları III. Sigorta Semineri(4-7 Nisan 1977), Ankara 1977,sh.161-169.

TREVOR,J.P.H. : Principles of Civil Liability For Nuclear Damage, Nuclear Law For A Developing World, Vienna 1969,p.109-115.

ULUSAN,İlhan : Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukda Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi, YD., C.12/1-2(1986),sh.57-76.

IV-DERGİLER

American Journal of Comparative Law.
Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi.
Harvard Law Review.
International Atomic Energy Agency Bulletin .
International Comparative Law Quarterly .
Institute of International YearBook.
International Encyclopedia of Comparative Law .
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi .
Law and State .
Legal Studies .
Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni.
Nuclear Energy Agency Newsletter.
Nuclear Law Bulletin.
Receuil Des Cours.
Yargıtay Dergisi.
Yargıtay Kararları Dergisi.

V- BELGELERİ HAVİ DİĞER METİNLER

Civil Liability For Nuclear Damage,Official Records,International Conference, Vienna 1963(Viyana S. Resmî Raporları).
Convention On Third Party Liability in The Field of Nuclear Energy, Paris 1989 (Paris Söz. Resmî Raporları).

Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, NLB.,Vol.20(December 1977),p.50-77.

Enerji ve Gerçekler(Çev.Emed,Osman), Ankara 1982 (Enerji Konusunda Atom Enerjisi Kurumu Tarafından Yayınlanan Açıklayıcı Broşür).

Financial Protection Against Atomic Hazards ,The International Aspects, Harvard 1958 .

Improving The Nuclear Third Party Liability Regime,NEA Newsletter, Vol.6/2(1988),p.17-18.

Joint Protocol Relating To The Application of The Vienna Convention and The Paris Convention,NLB.,Vol.40(December 1987), p.28-29.

Joint Protocol Relating To The Aplication of The Vienna Convention and The Paris Convention,NLB.,Vol.41(June 1988),p.38-41.

Milletlerarası Özel Hukuk ve Milletlerarası Usul Hukuku Kanunu Ön Tasarı Sempozyumu (22-24 Kasım 1976), İstanbul 1978.

Multilateral Conventions,Instruments of Global Co-Operation, NEA Newsletter,Vol.29/3(1987),p.26-28.

NEA Activities in 1986 , Paris 1987 (NEA 1986 Faaliyet Raporu).

NEA Activities in 1987,Paris 1988 (NEA 1987 Faaliyet Raporu).

Nuclear Legislation Analytical Study, Paris 1984 (Muhtelif Devletlerin Nükleer Mevzuatlarını İhtiva Eder).

Paris Convention, Decisions,Recommendations, Interpretations, Paris 1984 (Paris Sözleşmesi Hakkında NEA Steering Committee Tarafından Verilen Tavsiye Kararları ve Sözleşme Metninin Muhtelif Maddelerinin Yorumunu İçerir).

Resmî Gazete .

The Accident At Chernobyl ,Economic Damage and Its Compensation in Western Europe, NLB.,Vol.39(June 1987),p.58-65.

The Field of Application of Nuclear Conventions,NLB.,Vol.5 (April 1970),p.22-32.

Türkiye'nin Çevre Sorunları, Ankara 1983.

Updating of ENEA Analytical Study on Third Party Liability, NLB., Vol.3 (April 1969),p.41-44.

Workshop On Legal Problems of Atomic Energy, Michigan 1958.